

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÇOK KUTUPLU ULUSLARARASI SİSTEMDE
SİLAHLARIN KONTROLÜ REJİMİ: ORTA MENZİLLİ
NÜKLEER KUVVETLER ANTLAŞMASI ÖRNEĞİ

Hacı İsmail BORAN

HAZİRAN – 2024

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÇOK KUTUPLU ULUSLARARASI SİSTEMDE
SİLAHLARIN KONTROLÜ REJİMİ: ORTA MENZİLLİ
NÜKLEER KUVVETLER ANTLAŞMASI ÖRNEĞİ

Hacı İsmail BORAN

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Emre OZAN

BEYAN

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde bizzat elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada özgün olmayan tüm kaynaklara eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Hacı İsmail Boran

06.06.2024

ÖZ

ÇOK KUTUPLU ULUSLARARASI SİSTEMDE SİLAHLARIN KONTROLÜ REJİMİ: ORTA MENZİLLİ NÜKLEER KUVVETLER ANTLAŞMASI ÖRNEĞİ

Boran, Hacı İsmail

Yüksek Lisans, Uluslararası İlişkiler

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Emre Ozan

Haziran, 2024

Bu tez, çok kutuplu uluslararası sistemde silahların kontrolü rejimini, orta menzilli nükleer kuvvetler anlaşması örneği üzerinden, güç bazlı yaklaşım ile incelemektedir. Bu çalışmada “uluslararası sistemin dönüşümü silahların kontrolü rejimini nasıl etkilemiştir?” sorusuna cevap aranmıştır. Çalışmanın ana argümanı, uluslararası sistemin çok kutuplu bir yapıya dönüşmesinin silahların kontrolü rejimini olumsuz etkilemesi ve zayıflamasına neden olmasıdır. Bu çerçevede çalışmada, ilk olarak rejim kavramı ve bu kavrama yönelik kuramsal yaklaşımlar incelenecektir. Ardından, sistemde iki kutupluluğun hâkim olduğu Soğuk Savaş Dönemi’nde silahların kontrolü rejiminin oluşumu ve ilerlemesi incelenecektir. Son olarak da Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle ABD hegemonyasının görüldüğü tek kutuplu, ardından da çok kutuplu sistemde silahların kontrolü rejimi incelenerek, silahların kontrolü rejiminin temel taşı olarak nitelendirilen INF Anlaşması analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Silahların Kontrolü, ABD-Rusya İlişkileri, Nükleer Silahlar, Uluslararası Güvenlik, Uluslararası Sistem.

ABSTRACT

ARMS CONTROL REGIME IN A MULTIPOLAR INTERNATIONAL SYSTEM: THE EXAMPLE OF THE INTERMEDIATE-RANGE NUCLEAR FORCES TREATY

Boran, Hacı İsmail

Master's Degree, International Relations

Supervisor: Doç. Dr. Emre Ozan

June, 2024

This thesis examines the arms control regime in a multipolar international system through a power-based approach, using the Intermediate-Range Nuclear Forces (INF) Treaty as a case study. The central question addressed in this study is: "How has the transformation of the international system affected the arms control regime?" The main argument posited in the research is that the multipolarization of the international system has adversely affected and weakened the arms control regime. In this context, the concept of regime and the theorization of the regime concept will first be examined. Subsequently, the formation and progression of the arms control regime during the Cold War period, dominated by a bipolar international system, will be analyzed. Finally, the arms control regime will be discussed in both the unipolar system, where the United States was the hegemon in the post-Cold War period, and in the multipolar international system. The analysis will be conducted through the lens of the Intermediate-Range Nuclear Forces (INF) Treaty, which is considered a cornerstone of the arms control regime.

Key Words: Arms Control, U.S.-Russia Relations, Nuclear Weapons, International Security, International System..

ÖNSÖZ

Öncelikle tez çalışmam boyunca akademik bilgi ve deneyimleriyle bana yol gösteren, desteğini, sabrını ve vaktini benden esirgemeyen kendisiyle akademik çalışma imkânı sağlayan kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Emre OZAN'a sonsuz teşekkür eder saygılarımı sunarım.

Tez jürimde yer alan Doç. Dr. Nuri Gökhan Toprak ve Dr. Öğr. Üyesi Emre Kalay hocalarımıza değerleri vakitlerini ayırıp çalışmamı değerlendirdikleri ve kıymetli geri dönüşleri ile tezimin niteliğini arttırdıkları için teşekkür ederim. Yüksek lisans eğitim sürecimde desteklerini esirgemeyen Doç. Dr. İhsan Ömer Atagenç'e ayrıca lisans ve yüksek lisans eğitimi boyunca emeği geçen kıymetli hocalarıma teşekkür ederim.

Bu süreç içerisinde maddi manevi her zaman arkamda duran anne, babam ve ablalarım şüphesiz en büyük teşekkürü hak etmişlerdir. Onlara sonsuz teşekkürü borç bilirim.

Son olarak lisans ve yüksek lisans sürecinde beraber çıktığımız bu yolda çok kıymetli yol arkadaşım Emine Uyar'a çok teşekkür ederim. Birlikte nice başarılarımız olmasını temenni ederim.

Tezimde, değerli danışmanım, hocalarım ve ailemin katkıları elbette çok önemli ve büyüktür; ancak, çalışmamda bulunan tüm hata ve eksikliklerin sorumluluğunun tamamen bana ait olduğunu belirtmek isterim.

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x
TABLolar LİSTESİ.....	xi

GİRİŞ	1
-------------	---

1.BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	5
1.1. Uluslararası Rejim Kavramı.....	5
1.2. Uluslararası Rejim Yaklaşımları	7
1.2.1. Realist Yaklaşım.....	8
1.2.2. Neoliberal Yaklaşım	9
1.2.3. İnşacı Yaklaşım	11
1.3. Rejim Oluşumu	12
1.3.1. Güce Dayalı Yaklaşım.....	13
1.3.2. Çıkara Dayalı Yaklaşım.....	15
1.3.3. Bilgiye Dayalı Yaklaşım	17
1.4. Rejimlerin Sürekliliği.....	19
1.4.1. Güç Yapısı	19
1.4.2. Çıkar Maksimizasyonu	21
1.4.3. Ortak Anlayışlar.....	23
1.5. Uluslararası Sistem ve Silahların Kontrolü.....	24

1.5.1. İki Kutuplu Uluslararası Sistem.....	26
1.5.2. Tek Kutuplu Uluslararası Sistem.....	27
1.5.3. Çok Kutuplu Uluslararası Sistem	28

2. BÖLÜM

SİLAHLARIN KONTROLÜ REJİMİNİN GELİŞİMİ..... 31

2.1. Rejimin Tarihsel Arka Planı.....	31
2.2. Sıkı İki Kutuplu Sistem.....	32
2.3. Yumuşama Dönemi ve Silahların Kontrolü Rejiminin Oluşması.....	34
2.3.1. Küba Füze Krizi.....	37
2.3.2. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (UAEA)	38
2.3.3. Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması (NPT)	40
2.3.4. Güven Artırıcı Anlaşmalar	42
2.3.5. Stratejik Silah Sınırlama Görüşmeleri I (SALT I).....	43
2.3.6. Anti-Balistik Füze Anlaşması (ABM).....	45
2.3.7. Stratejik Silah Sınırlama Görüşmeleri II (SALT II).....	46
2.4. Yeniden Soğuk Savaş.....	48
2.4.1. Stratejik Savunma Girişimi (SDI)	48
2.4.2. Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Antlaşması (INF).....	50

3. BÖLÜM

SİLAHLARIN KONTROLÜ REJİMİNİN ZAYIFLAMASI VE ORTA MENZİLLİ NÜKLEER KUVVETLER ANTLAŞMASININ SONU... 55

3.1. 1990-2001 Arası Dönem	55
3.1.1. Stratejik Silahların Azaltılması Antlaşması I (START I).....	55
3.1.2. Stratejik Silahların Azaltılması Antlaşması II (START II)	57
3.2. 2001-2014 Yılları Arası Dönem	58

3.2.1. 11 Eylül Saldırıları ve Gelişmeler	59
3.2.2. ABD'nin ABM Anlaşmasından Çekilmesi	62
3.2.3. Moskova Antlaşması (SORT).....	63
3.2.4. Rusya'nın Hava Savunma Sistemi Geliştirmesi	64
3.2.5. Münih Güvenlik Konferansı	66
3.2.6. Bükreş Zirvesi.....	69
3.2.7. Rusya-Gürcistan Savaşı	71
3.2.8. Yeni START Anlaşması	72
3.2.9. Suriye Krizi.....	73
3.3. 2014'ten Günümüze	74
3.3.1. Ukrayna Krizi ve Kırım'ın İlhakı	74
3.3.2. Nükleer Silahların Yasaklanması Antlaşması	77
3.4. INF Antlaşması'nın Sona Ermesinin Nedenleri.....	78
3.4.1. Dönemlere Göre INF Antlaşması	78
3.4.2. Büyük Güçlerin Stratejik Çıkarlarının Değişimi	79
3.4.2.1. ABM Antlaşması'nın Sona Ermesi	80
3.4.2.2. NATO.....	81
3.4.2.3. Rusya'nın Yeni Silahlar Geliştirmesi.....	83
3.4.3. Jeopolitik Rekabet ve Güç Mücadelesi.....	84
3.4.3.1. Suriye Krizi	84
3.4.3.2. Ukrayna Krizi	85
3.4.4. Çin'in Yükselişi ve Asya Pasifik Bölgesindeki Güç Dengesi ..	86
3.4.5. INF Antlaşması'nın Sonu	90
SONUÇ.....	95
KAYNAKÇA	99

KISALTMALAR

AB	:Avrupa Birliği
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
ABM	:Anti-Balistik Füze Anlaşması
AKKA	:Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması
BM	:Birleşmiş Milletler
BMD	:Balistik Füze Savunması
Bölge	
CFE	:Konvansiyonel Kuvvetli Silahlar Antlaşması
çev.	: Çevirmen
der.	: Derleme
ed.	:Editör
ENDC	:Silahsızlanma Konferansı
FRG	:Federal Republic of Germany
ICBM	:Kıtalararası Balistik Füzeler
LTBT	:Nükleer Denemelerin Yasaklanması Antlaşması
MOU	:Veri Üzerine Kapsamlı Mutabakat Muhtırası
NATO	:Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NDU	:National Defense University
NPT	:Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması
NSDD	:Ulusal Güvenlik Karar Direktifini
NST	:Nükleer ve Uzay Görüşmeleri
NWFZ	:Latin Amerika'da Nükleer Silahlanmadan Arındırılmış
ÖSO	:Özgür Suriye Ordusu
SALT 1- 2	:Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri
SDI	:Stratejik Savunma Girişimi
SLBM	:Denizaltından Fırlatılan Balistik Füzeler
SNDV	:Stratejik Nükleer Teslimat Aracı
SORT	:Moskova Antlaşması
TNF	:Tiyatro Nükleer Kuvvetler
TPNW	:Nükleer Silahların Yasaklanması Antlaşması
UAEA	:Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu
UNAEC	:Baruch Birleşmiş Milletler Atom Enerjisi Komisyonu

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1 Uluslararası rejimlerin çalıřmasıyla ilgili dūřünce okulları	8
Tablo 1 Çin Füzeleri.....	88

GİRİŞ

Soğuk Savaş Dönemi (1947-1991) iki kutuplu sistemin hâkim olduğu bir dönemdir. Bu dönem de ABD ve Sovyetler Birliği iki süper güç olarak sistemde yerini almış ve sıcak çatışmadan kaçınmışlardır. Karşılıklı nükleer caydırıcılığın ön planda olduğu bu dönemde çatışmaya hiçbir zaman girilmemiştir. 1980'li yıllarda ortaya çıkan füze savunma sistemi iki süper gücü tekrar karşı karşıya getirmiştir. Bu dönem soğuk savaşın yeniden canlandığı bir dönem olmuştur. Nitekim 1991 yılında Soğuk Savaş sona ermiş ve Sovyetler Birliği dağılmıştır. Uluslararası sistem de artık yeni dönem başlamıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD tek süper güç olarak uluslararası siyasette yerini almıştır. ABD hegemonyasını sürdürmek isterken birtakım zorluklarla karşılaşmıştır. Aynı zamanda hegemonyasını kullanma yöntemi uluslararası siyasette tepkilere neden olmuştur. Bu konuda özellikle 2007 yılında düzenlenen Münih Güvenlik Konferansı'nda Rusya Başkanı V. Putin'in konuşması dönüm noktası niteliğinde olmuştur ABD'nin başat güç olarak uluslararası sisteme verdiği zararları gündeme getiren Putin, tek kutuplu sistemden, çok kutuplu sisteme geçilmesinin önemine vurgu yapmıştır. Avrupa Birliği, Rusya, Çin sistemin yükselen güçleri olarak bu sistemde yer almak istemektedir.

II. Dünya Savaşı'nın son yıllarında ABD'nin Hiroşima ve Nagasaki'ye gerçekleştirmiş olduğu atom bombası saldırısı nükleer gücün tehlikesini tüm dünyaya kanıtlamıştır. II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra ABD ve Sovyetler Birliği uluslararası sistemde hegemonyalarını kaybetmemek için nükleer silahlanma yarışına girmişlerdir. ABD ve Sovyetler Birliği'nden sonra İngiltere, Fransa ve Çin bu dönemlerde nükleer silaha sahip devletler olmuşlardır. 1962 yılında Küba Füze Krizi dönemin iki süper gücü ABD ve Sovyetler Birliği'ni karşı karşıya getirmiştir. Yaşanan bu kriz tüm dünyayı etkileyebilecek nükleer bir savaşın eşiğine getirmiştir. Bu çerçevede nükleer silahlanmanın doğurabileceği sonuçlar fark edilmiş ve iş birliğine gidilmesine karar verilmiştir.

ABD ve Sovyetler Birliği bu dönemde silahların yayılmasının ve kontrolünün sağlanmasının önemini fark etmiştir. Silahların kontrolünün en

önemli anlaşmalarından biri olan Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması 1968 yılında imzalanmış ve 1970 yılında yürürlüğe girmiştir. Daha fazla devletin nükleer silaha sahip olmamasını öngören bu anlaşma bir dönüm noktası olmuştur. Bu anlaşma silahların kontrolü rejimini oluşturmuş ve daha sonra yapılan müzakereler sonucunda farklı anlaşmalara gidilmesinin önünü açmıştır.

Bu bağlamda bu tezin amacı, iki kutuplu uluslararası sistemde ortaya çıkan silahların kontrolü rejimini uluslararası sistemin çok kutuplu bir sisteme evrilmesiyle yaşadığı sorunları incelemek ve devamlılığını analiz etmektir.

Bu tezde nitel araştırma yöntemi kullanılmış, elde edilen veriler analiz edilmiş ve değerlendirilmiştir. Birincil ve ikincil kaynaklardan faydalanılmıştır. Birincil kaynaklar olarak, resmi arşiv dokümanları, resmî kurumlar tarafından yayınlanmış raporlar ve resmi konuşmalara yer verilmiştir. İkincil kaynak olarak, bilimsel kitaplar ve makaleler, doktora ve yüksek lisans tezleri, haber kaynakları, çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından yayınlanan raporlar ve internet siteleri yer almaktadır.

YÖK Ulusal Tez Merkezi bünyesinde yapmış olduğum literatür taramasında Türkiye’de, nükleer silahların kontrolü rejimi ile ilgili yapılan araştırmalar görülmektedir. Ancak, bu çalışmalar ile Türkçe kaynağın az olduğu ve yayınlanan tezlerin amaçlarının bu teze göre farklılık gösterdiği görülmüştür. Bu çalışma ile nükleer silahların yayılmasını önleme, nükleer silahsızlanma ve silahların kontrolü alanlarında Türkçe literatüre katkı sağlanmak hedeflenmiştir.

Bu çalışma temel olarak “uluslararası sistemin dönüşümü silahların kontrolü rejimini nasıl etkilemiştir?” sorusuna yanıt aramaktadır. Bu temel sorunun dışında ayrıca: ‘Uluslararası rejim kuramları nelerdir?’, ‘Uluslararası rejim nedir?’, ‘Silahların kontrolü rejimi nedir ve nasıl oluşmuştur?’, ‘Silahların kontrolü rejiminin yaşadığı sorunlar nelerdir?’ gibi alt sorulara da yanıt aranmıştır.

Bu tez üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, kavramsal ve kuramsal çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. İlk olarak ‘uluslararası rejim’ kavramı tanımlamaya gidilmiş, uluslararası rejim kavramının uluslararası ilişkiler literatüründe var olan tanımlarına sırasıyla yer verilmeye

çalışılmıştır. İkinci olarak, kuramsal çerçeveyi oluşturmak adına ‘uluslararası rejim teorileri’ açıklanmıştır. Burada uluslararası ilişkilerin temel kuramlarından olan realizm, liberalizm ve sosyal inşacılık kuramları ele alınmıştır. Uluslararası rejim kuramları ise güce dayalı yaklaşım, çıkara dayalı yaklaşım ve bilgiye dayalı yaklaşım olarak incelenmiştir.

İkinci bölümde ise, silahların kontrolü rejiminin oluşumu ve gelişimi incelenmiştir. Bu bölümde, Soğuk Savaş öncesi dönem ve Soğuk Savaş dönemine yer verilmiştir. Rejimin oluşumunu daha iyi anlayabilmek için tarihsel arka plan anlatılmıştır. Daha sonra Soğuk Savaş dönemi ele alınmış, silahların kontrolü rejimi neden ve nasıl oluşmuş sorularına cevap verilmiştir. Akabinde silahların kontrolü rejimi çerçevesinde yapılan müzakereler ve anlaşmalara yerilmiştir. Soğuk Savaş döneminin sonlarına doğru ABD ve Sovyetler Birliği’nin yeniden karşı karşıya geldiği sorunlar ele alınmıştır.

Üçüncü ve son bölümde ise, tezimin amacına yönelik bir çerçeve oluşturulmuştur. Burada Soğuk Savaş sonrası dönem incelenmiştir. Özellikle ABD ve Rusya ikili ilişkileri üzerine yoğunlaşmıştır. Soğuk Savaş sonrası başat güç olan ABD’nin bu dönemdeki politikalarına da yer verilmiştir. Bu bölümde genel olarak silahların kontrolünde yaşanan sorunlar ele alınmıştır. Uluslararası sistemin dönüşümü tartışılmıştır. Son olarak tez başlığında da yer verdiğim Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Antlaşması’nın önemini ve neden bu örnek üzerinden inceleme yapıldığı analiz edilerek değerlendirilmiştir.

1.BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Uluslararası Rejim Kavramı

Uluslararası düzen, otorite ve örgütlenme konularında hâkim olan kavramların eksikliği rejimlere ilgi duyulmasına neden olmuştur. Rejimler arasındaki rekabetçi aynı zamanda sıfır toplamlı anarşi ile iç politikanın otoritesi arasındaki zıtlık, gelişmiş devletlerin iş birliğine ilişkin davranışlarını açıklamak adına bir çerçeve oluşmamasına neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana bağımlılığın artmasıyla oluşan politika ikilemleri, realist çerçeveye tam anlamıyla uymayan yeni koordinasyon ve örgütlenme biçimlerini doğurmuştur. Fakat uluslararası politikanın toplumsal boyutunu vurgulayan entelektüel gelenekler, hala idealizmin izlerini taşımaya devam etmiştir. Realizm, uluslararası hukukun devlet davranışlarını sınırlamasının önemini sorgulamıştır. 1970'lerde siyaset bilimciler tarafından yapılan pozitif çalışma neredeyse durma noktasına gelmiştir. Uluslararası örgütler alt alanı, özellikle entegrasyonu ele almasıyla 1960'larda zengin teorik tartışmaları tetiklemiştir. (Haggard ve Simmons, 1987: 491).

Uluslararası rejim kavramının, uluslararası ilişkiler literatüründe ise ilk kez J. G. Ruggie tarafından kullanıldığı kabul görmektedir. Ruggie, rejim kavramının, bir grup devlet tarafından kabul edilmiş olan karşılıklı beklentiler, kurallar, düzenlemeler, planlar, örgütsel enerjiler ve finansal taahhütlerden oluşan bir seti ifade ettiğini dile getirmiştir. (Ruggie, 1975: 571).

Keohane ve Nye rejim kavramını, karşılıklı bağımlılık ilişkileri ile ilişkilendirmiştir. Genellikle kurallar, normlar ve prosedür ağları içinde gerçekleşen ve davranışı düzenleyen karşılıklı bağımlılık ilişkileri, bu yapıların etkisi altında şekillenir ve onlardan etkilenmektedir. Bu yüzden Keohane ve Nye, karşılıklı bağımlılık ilişkilerini etkileyen yönetim düzenleme setlerine uluslararası rejim adını vermektedir. (Keohane ve Nye, 2011: 16).

Ernst Haas rejimleri, bir sorun alanını düzenlemek için devletler tarafından kabul edilen normlar, kurallar ve prosedürler olarak tanımlamıştır.

(Haas, 1980: 552). Oran Young ise rejimleri sosyal birer yapı olarak kabul etmiş ve belirli faaliyetlerle ilgilenenlerin eylemlerini yöneten sosyal kurumlar olarak tanımlamıştır. (Young, 1980: 332).

Puchala ve Hopkins, rejimlerin yaptıkları üzerinde durmuşlardır. Rejimler, katılımcıların davranışlarını sınırlamakta ve düzenlemektedir. Büyük güçlerin gündemlerinde hangi konuların yer alıp çıkarılacağını belirlemektedir. Hangi faaliyetlerin meşrulaştırılıp hangilerinin kınanacağını belirlemekte ve çatışmaların çözülüp çözülmeyeceğini, aynı zamanda ne zaman ve nasıl çözüleceğini etkilemektedir. Puchala ve Hopkins aynı zamanda rejimleri tanımlarken beş temel özelliğin üzerinde durmuşlardır. İlk olarak rejim, davranış, prensip, norm ve kurallara uyma sonucunda ortaya çıkan tutumsal bir olgudur. İkinci olarak, uluslararası rejimler, karar alma aşamasında izlenecek olan uygun prosedürler hakkında prensipler içermektedir. Ardından, rejim tanımlanırken, desteklemiş olduğu ana prensiplerin yanı sıra, doğru ve yanlış kabul edilen davranışları yasaklayan normlar içermelidir. Dördüncü olarak, her rejimin içinde pratik aktörler olan bir elitler seti bulunmaktadır. Beşinci ve son olarak da uluslararası ilişkilerde belirgin bir şekilde örüntülü davranışın olduğu her konu alanında rejimler mevcut olmalıdır. (Puchala ve Hopkins, 1982: 246-247).

Krasner ise uluslararası rejimleri, uluslararası ilişkilerin belirli bir alanında, aktörlerin beklentilerinin etrafında birleştiği örtülü veya açık ilkeler, normlar, kurallar ve karar alma prosedürleri olarak tanımlamıştır. İlkeler; gerçeğe, nedenselliğe ve doğruluğa dair inançları içermektedir. Normlar; haklar ve yükümlülükler açısından tanımlanan davranış standartlarını, kurallar eyleme yönelik spesifik talimatlar veya yasakları, karar verme prosedürleri ise kolektif tercihin yapılması ve uygulanmasına yönelik yaygın uygulamaları içermektedir. (Krasner, 1982: 186).

Literatüre baktığımız zaman uluslararası rejim kavramına farklı tanımlamalar getirilmiştir. Ancak, Krasner'in tanımı genel kabul görmüştür ve genel olarak çalışmalar bu tanım üzerinden ilerletilmiştir.

Rejimin kavramsallaştırılması konusunda ontolojik ve epistemolojik bir görüş birliği sağlanamamıştır. Rejim kavramının belirsizliği en büyük eleştirilerden birisi olmuştur. (Kratowil ve Ruggie 1986: 763). Örneğin

Susan Strange, “Rejim kavramını” verimli bir tartışma kaynağı olan, belirsiz bir kavram olarak görmüştür. (Strange, 1982: 484-485)

1.2. Uluslararası Rejim Yaklaşımları

Bu başlıkta Uluslararası İlişkilerin temel teorileri realizm, neoliberalizm ve sosyal inşacılık kuramlarının, uluslararası rejimleri nasıl açıkladıkları üzerinde durulacaktır.

Uluslararası hukuk konusuna şüpheci yaklaşan realistler, rejimler konusunda önemli bir durum geliştirmişlerdir. Liberal rejim teorisyenleri, neorealistlerin temel varsayımlarını kabul etmişlerdir. Bu doğrultuda liberal rejim teorisyenleri, sosyal bilim kimlikleri ile birlikte mevcut liberal geleneğin ilerisine taşınmışlardır. Fakat liberaller ve realistler rejimler konusunda belirli noktalarda benzerlik gösterebilir de büyük oranda birbirlerinden ayrılmaktadır. (Baylis, Smith ve Owens, 2014: 469).

Liberal kurumsalcılar, uluslararası sistemin anarşik yapısının devletlere empoze ettiği ortaklığa yönelik engellerin üstesinden gelme noktasında rejimlerin, devletlere tanıdığı imkanlara odaklanmaktadır. Realist teorisyenler ise buna karşılık olarak, koordinasyonlara rejimlerin doğasını etkileme konusunda ihtiyaç duyulduğunda devletlerin güç kapasitelerini nasıl kullandıklarına, rejim oluşumundan doğan maliyet ve faydaların nasıl paylaşılacağına odaklanmaktadır. Realistlerin üzerinde durmuş olduğu koordinasyonlar, özünde iş birliğine yönelik farklı yaklaşımların inşa edilmesidir. (Baylis, Smith ve Owens, 2014: 469).

Sosyal inşacılık, bir dizi merkezi temanın alternatif anlayışlarını sunmaktadır. Anarşi ve güç dengesi kavramlarının anlamı, kimlik ve çıkarlar arasındaki ilişki, gücün açıklanması ve dünya siyasetinde değişimin ihtimalleri yer almaktadır. (Hopf, 1998: 172).

Tablo 1 Uluslararası rejimlerin çalışmasıyla ilgili düşünce okulları

	Realizm	Neoliberalizm	İnşacılık
Merkezi Değişken	Güç	Çıkar	Bilgi
“Kurumsalcılık”	Zayıf	Orta	Güçlü
Meta-teorik Yönelim	Rasyonalistik	Rasyonalistik	Sosyolojik
Davranışsal Model	Göreceli kazançlarla ilgili	Mutlak kazançlar maksimizasyonu	Rol oyuncusu

(Hasenclever, Mayer ve Rittberger, 1997: 6).

1.2.1. Realist Yaklaşım

Gerçeklik beş ana önermeden oluşmaktadır. Realizme göre, devletler, uluslararası sistemdeki temel aktörlerdir. Uluslararası ortam devletlerin hayati çıkarlarını koruyamadığı durumlar da devletler büyük darbe almaktadır. Bu durum devletleri maliyete duyarlı olmaya iter ve devletler bu durum sonrasında birinci rasyonel ajanlar olarak davranma rolü üstlenirler. Uluslararası sistemde devletlerin eylemlerini şekillendiren başlıca güç anarşidir ve uluslararası sistem anarşiktir. Anarşik ortam da yer alan devletler için öncelik güç ve güvenlidir. Çatışma ve rekabete yatkın olan devletler ortak çıkarlar karşısında bile iş birliğine olumlu bakmazlar. Uluslararası kurumların varlığı ise iş birliğini sadece marjinal olarak etkilemektedir. (Grieco, 1988: 488).

Uluslararası politika konusunda kötümser bir tutum sergileyen realistler, barışçıl bir ortamın arzulanabilir olsa da savaş ortamından uzaklaşmanın mümkün olmadığını savunmaktadırlar. Temel aktörün devletler olduğu sistem üzerinde realistler büyük güçler üzerinde dururlar çünkü sistemi büyük güçler tarafından şekillendiğine inanırlar. Büyük güçler hem siyaseti domine etme yetkisine sahiptir hem de en ölümcül savaşların çıkma sebepleridir. Devletler birbirlerinin iç ilişkileri üzerinde durmazlar çünkü onlar için önemli olan devletlerin dış politikalarıdır. Gücü elde edebilmek için yapılan hesaplamalar devletlerin düşünce tarzlarına etki etmektedir. Uluslararası

sisteme bakıldığında rekabet güç üzerinden dönmektedir. Güç rekabeti bazen devletleri savaşa itmektir. Bu yüzden savaş devlet işlerinde kabul gören bir araçtır. (Mearsheimer, 2001: 9-10).

Uluslararası rejimlerin realist temsilcilerinden olan Robert Gilpin, Stephen Krasner veya Joseph Grieco gibi yazarlar, uluslararası iş birliğinde çatışmayı gücün önüne koymaktadırlar. Devletler arasındaki yeteneksel farklılaşmalar bir konu üzerinde rejimlerin ortaya çıkarak devam etmesini ve sonucunda iş birliğinden kaynaklı faydaların dağıtımını etkilemektedir. Bu fikrin hayata geçirilmediği süreç içerisinde erken versiyonu olarak hegemonik istikrar teorisi varlık göstermiştir. Hegemonik istikrar teorisine göre rejimler uluslararası kamu mallarıdır ve bir lider devlet tarafından tedarik edilmesi ve uygulanması gerekmektedir. Aynı zamanda liderlerin, rejimi desteklemek için bir çıkarı olduğunda rejimlerin korunmasının mümkün olmayacağı düşünülmektedir. (Hasenclever, Mayer ve Rittberger, 2000: 8-9).

Realistler, anarşinin güvensizliğinden kaynaklı olarak devletlerin birbirleri ile karşılaştırma içerisinde olduğuna değinirler. Devletler kendi durumları dışında diğer devletlerin ne kadar iyi olduklarının da üzerinde dururlar (Göreceli kazanımlar). Diğer devletlere oranla orantısız bir kazanım elde eden devletler, ikili ilişkilerde üstünlük elde edebilir ve bu durum iş birliğini zedeleyebilir. (Snidal, 1991: 703).

Realistlerin iş birliği üzerinde dururken göreceli kazanç sorununu ele alması devletlerin anarşi içerisinde bağımsız aktörler olarak hayatta kalma korkusuyla ilişkili olmasından kaynaklanmaktadır. Realistler, devletlerin bugün dostu olanın, yarın savaşta düşmanı olabileceğinden, dost gördüğü devlet tarafından avantaj sağladığı ortak kazanımların gelecek için potansiyel bir düşman yaratacağından endişe duyarlar. Sonuç olarak devletler, ortakların kazançlarına dikkat etmek durumundadırlar. (Grieco, 1988:487).

1.2.2. Neoliberal Yaklaşım

Neoliberal teorisyenler, devletleri, anarşi ortamında ulusal çıkarları maksimize etmeye çalışan rasyonel aktörler olarak görmesi bağlamında realistler ile benzerlik göstermektedirler. Devletlerin rasyonel hesaplamaları

konusunda iki teori ortak noktada buluşmaktadır. Onlara göre rasyonel hesaplama önemlidir çünkü güç kazanma ve ulusal güvenliği artırma da önem arz etmektedir. Neoliberaler, devletlerin kendi çıkarlarının normlar ve rejimlerle uyum içinde olması gerektiğini savunmaktadırlar. Bu uyum devletlerin göreceli kazanç konusunda devletlere bir etkinlik taşımaktadır. Kısacası neoliberal yaklaşım norm ve rejimin devlet davranışlarında etkili olduğunun, rejime uyum sağlamanın devlete eksisinden çok artısı olduğunun üzerinde durmaktadırlar. (Tarzi, 2004: 125-126).

Uluslararası rejimler, devletin sorunlara başa çıkmasına olanak sağlarken aynı zamanda devletleri iş birliğine eğimli hâle de getirmektedir. Hükümetlere tehdit oluşturmaktan ziyade ulaşılması zor olan hedefe ulaşmakta etkili olmaktadır. Rejimler hükümetler arası anlaşmalar da işlem maliyetlerini değiştirip aynı zaman da üyelere güvenilir bilgi sağlayarak anlaşmaları kolaylaştırma yoluyla hedefe ulaştırmakta etkilidirler. Rejimler, devletlerin çıkarlarının çatıştığı fakat dışsallığın imkânsız olmadığı durumlarda başarıya ulaşır ve devletler için bu süreçte değerlidirler. (Keohane, 1994: 97).

Neoliberaler, yapısal realizmin uluslararası kurumlar konusundaki şüpheciliğini irdemişlerdir. Neoliberalere göre devlet ve uluslararası sistemin doğası realistlerin varsayımlarına dayanmamaktadır. Rejimler, devletlerin davranışlarını eşgüdümlemek konusunda yardımcı roledir. Rejimler, devletlerin alt- optimal sonuçlardan geri durmalarına yardımcı olurlar ve devletler varoluşlarında etkili olan faktörler işlevlerini kaybetse bile mevcut rejimleri sürdürme konusunda çıkarları olduğunu kanıtlanabilir bir hâl almaktadırlar. Devletler, neoliberaler açısından sorumluluk duygusu olmayan fakat ihmalkarlık konusunun üstünde duran öğelerdir. Kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden bir devletle ortak rejimde hareket etmekte diğer devletler açısından zordur. Uluslararası kurumların oluşturulmasında karşılaşılabilecek güçlükler devletleri mevcut olan rejimi riske atmaktan uzaklaştırmaktadır. Özetle uluslararası rejimler, batık maliyetleri temsil ettiklerinden anlaşılacağı üzere dirençlidirler ve kolayca geri kazanılamayan, başka amaçlar için kullanılamayan politik yatırımlardır. (Hasenclever, Mayer ve Rittberger, 2000: 8).

1.2.3. İnşacı Yaklaşım

İnşacı yaklaşıma göre, devletler uluslararası siyasi teorinin temel analiz birimleridir, sistemdeki ana yapıları mali olmayan ve öznel arası (intersubjektif) yapılardır. Bir devletin kimliği ve çıkarları doğrudan dışsal sisteme aktarılmaz fakat sosyal yapılar tarafından önemli ölçü de oluşturulabilir. (Wendt, 1994: 385).

Rejim analizi, bilişselliği, zayıf ve güçlü bilişselcilik olarak incelemektedir. Zayıf bilişselciler rejim oluşumunda nedenselliğin üzerinde durmaktadır. Onlara göre, neoliberaler ve realistler olaylar karşısında bulunduğu hamleleri araç ve amaçlar arasından göz ardı etmektedir. İlişkilerden doğan belirsizlikler özel bilgiye talep yaratmaktadır bu durum karşısında özel bilgi siyasi etki kaynağı haline gelebilmektedir. Zayıf bilişselciler, uluslararası politika oluşumunda toplumların rolü üzerinde durmuş, hükümetlerin öğrenme koşullarını odak noktası olarak almışlardır. (Hasenclever, Mayer ve Rittberger, 2000: 10).

Yansımacılar ya da kuramsalcılar olarak da adlandırabileceğimiz güçlü bilişselciler, uluslararası ilişkilerin toplumsal karakterini inceleme konusu olarak ele almaktadır. Aktör bilgisi hem zayıf hem de güçlü bilişselciler için ortak noktadır. Fakat güçlü bilişselciler nedensellik üzerinden değil, toplumsal bilgi üzerinden incelemede bulunurlar. (Hasenclever,2000: 10).

Öğrenmenin, ideolojinin, ulusal kimliğin, devletlerin iş birliği eğilimini, oyunun kurallarına uyarak davranma eğilimini nasıl etkilediği bilişsel teorisyenlerin argümanının merkezinde yer almaktadır. Bilişsel teorisyenler, rejimin norm ve davranış prensiplerinin uygulanıp uygulanmaması konusunda nasıl hareket edileceğini açıklamaya çalışmaktadır. Bu açıklama doğrultusunda sağlanan bilgi, devletin kimliği, genel ideolojik eğilimi ulusal çıkarları şekillendirmektedir. Bilişsel teorisyenlerin savunduğu asıl sav devletlerin çıkarları bir vakumda var olmaz; devletlerin çıkarları belirli normatif ve epistemik bağlamlarda ortaya çıkmasıdır. (Tarzi, 203: 33).

Bilişsel yaklaşımların önemli özelliği, rejim kurallarının içeriği ve evrilmesini açıklama noktasındadır. Bilişsel teoriler, diğer teorilerin eksik kaldığı noktada eksikliği kapatmaya çalışmaktadır. Bilginin ne zaman iş birliği doğuracağını bilememek ve uzlaşmanın eylem sorunlarını aşamayacak

olması bilişsel yaklaşımın göze çarpan eksikliğidir. Değişkenler arasındaki ilişkilerin bilimsel anlayışıyla eylemin amaçları ortaya çıkarılmama konusunda da eksiklik mevcuttur. Yeni bilginin doğması iş birliğini de belirli ölçüde engellemektedir. Ayrıca bilişsel yaklaşımlar, bir rejimin, ortak değerleri gerçekleştirme konusunda benzersiz uygunluğu üzerinde de iddia da bulunmazlar. (Haggard ve Simmons, 1987: 510).

Realistler ve neoliberalerler, devletleri, fayda sağlayıcılar olarak görürken, güçlü bilişselciler devleti, rol oyuncusu olarak görmektedirler. Uluslararası arenada rol yapma, hükümetlerin diğer devletlere karşı yükümlülüklerini gerçek olarak ele aldıklarında ortaya çıkmaktadır. Uluslararası normlar, ortaya çıkan bu durum karşısında devletler dış politika stratejisinde temel bir işlev görmektedir. Rol oyuncularını karar verme aşamasında hedeflerin maksimize edilmesinden çok o durum karşısında ne yapılması gerektiğinin üzerinde durmaktadır. Uluslararası toplumda belirli hak ve görevler tarafından rol örnekleri mevcuttur fakat bu uluslararası rollerin farklılaştığı anlamı taşımamaktadır. Bu duruma örnek olarak geleneksel dengeleyici veya dünyanın polisi gibi roller verilebilir. (Hasenclever, Mayer ve Rittberger, 2000: 11-12).

1.3. Rejim Oluşumu

Literatürü incelediğimizde uluslararası rejimler konusunda, farklı kuramsal yaklaşımlar söz konusu olmuştur. Uluslararası rejim yaklaşımları, güce dayalı, çıkarı dayalı ve bilgiye dayalı olmak üzere üç başlıkta incelenmektedir. Rejim teorilerini Hasenclever, Mayer ve Rittberger bu şekilde gruplandırmıştır.

Güce dayalı rejim teorisinde, uluslararası rejimlere ilişkin, üç realist yaklaşım incelenmektedir. Bunlar, hegemonik istikrar teorisi, Krasner'in güç odaklı bir araştırma programına ilişkin durumu ve Grieco'un iş birliğinden elde edilen kazançları dengeleme (göreceli kazanç) yaklaşımı şeklindedir. Çıkarı dayalı rejim teorisi, sözleşmecilik, durum-yapısalcılık, problem-yapısalcılık ve kurumsal pazarlık şeklinde kategorize edilmiştir. Bilgiye dayalı rejim teorisi ise zayıf bilişselci ve güçlü bilişselci olarak iki başlıkta incelenmiştir. (Hasenclever, Mayer ve Rittberger, 1996).

1.3.1. Güce Dayalı Yaklaşım

Realizm, beş temel öneriyi içermektedir. İlk olarak, devletler dünya meselelerinde ana aktörlerdir. İkinci olarak, uluslararası ortam, devletleri kendi önemli çıkarlarını koruyamazlarsa veya kapasitelerinin ötesinde hedeflere yönelirlerse ciddi bir şekilde cezalandırır bu nedenle devletler "maliyetlere duyarlıdır" ve birim-rasyonel aktörler gibi davranırlar. Üçüncü olarak, uluslararası anarşi devletlerin neden ve eylemlerini şekillendiren temel bir güçtür. Dördüncü olarak, anarşideki devletler güç ve güvenlikle meşguldür, çatışma ve rekabete eğilimlidirler ve sıkça ortak çıkarlara rağmen iş birliği yapma konusunda başarısız olabilirler. Son olarak, uluslararası kurumlar iş birliği olasılıklarını sadece marjinal olarak etkiler. (Grieco, 1988: 488).

Odak noktasına gücü alan realizm, güç konusuna dikkatli, aynı zamanda en eleştirel bakan yaklaşım olarak kabul görmektedir. Mevcut anarşik uluslararası sistem üzerinde devletler arasında kurallar doğrultusunda iş birliği gerçekleşebilir mi? sorusunu olumsuz cevaplandırmıştır. Aynı zamanda yeni liberallerin iş birliği ve rejim konusundaki düşüncelerine de eleştiriler yapmışlardır. Uluslararası rejimlerin işlevleri ve önemi farklı tanımlanmış ya da rejimlerin neden başarısızlığa uğramaya tutsak olduğu, eleştirilerle ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda iki ana yaklaşım birbirinden ayrılmaktadır. Bunlar, uluslararası sistemin anarşik yapısı ve göreceli kazanç meselesi üzerinde duran, devletler arasındaki iş birliğinin neden zora sokulduğunu açıklayan yaklaşım ve Krasner gibi realist yazarların, koordinasyon sorunundan yola çıkarak rejimlerin kurulmasını, devamını ve etkinliğini açıklayan yaklaşımdır. (Aksoy, 2022: 63-64).

Realistlere göre devletlerin herhangi bir ilişkideki temel hedefi, en yüksek bireysel kazancı veya getiriyi elde etmek değil, aksine diğerlerinin göreceli kazanımlarında ilerleme kaydetmelerini önlemektir. Diğer devletlerin daha büyük kazançlar elde etmemesi için, devletler kendi mutlak kazançlarındaki artışlardan bile vazgeçerler. (Grieco, 1988: 498). Çünkü Waltz'ın dediği gibi "devletlerin öncelikli endişesi güçlerini maksimize etmek değil, pozisyonlarını sistem içinde korumaktır." (Waltz, 1979: 126).

Rejimler, uyum ya da sıfır toplamlı (zero-sum) çatışma durumları için önemsizdir. Sıfır toplam koşullarda rejimlere dayanak yoktur ve politikaları koordine etmek için hiçbir neden bulunmaz. Çünkü bir aktörün kaybı başka bir aktörün kazancına sebep olmaktadır. Aynı şekilde, uyumlu bir durumda da rejim oluşturmanın bir nedeni yoktur. Çünkü her bireysel oyuncu, diğerlerinin davranışını dikkate almadan kendi faydasını ve sistem genelindeki faydayı maksimize eder. Koordinasyon sorunları ortaya çıktığında ve güç dağılımı daha eşit olduğunda ise, rejimler kurulmuştur. Ancak, devletlerin saf koordinasyon sorunları ile ya da dağıtıma etkisi olan koordinasyon sorunları ile uğraşp uğraşmadıklarına bağlı olarak çatışma düzeyi değişmiştir. (Krasner, 1991: 337-338)

Dünya siyasi ekonomisinde kullanılan hegemonik istikrar teorisi, hegemonyayı mali kaynaklardaki üstünlük olarak tanımlar. Hegemonik istikrar teorisinin iki önemli ilkesi bulunmaktadır. İlki, dünya politikasındaki düzenin genellikle tek bir üstün güç tarafından oluşturulduğudur. Rejimler, uluslararası düzenin unsurlarını oluşturduğu için, bu durum uluslararası rejimlerin genellikle hegemonya tarafından belirlendiği anlamına gelmektedir. İkinci önemli ilke ise, düzenin sürdürülmesinin devam eden hegemonyaya bağlı olduğudur. (Keohane, 1984: 31-32)

Hegemonik istikrar teorisi, uluslararası ilişkilerin yoğun rekabetçi doğasının tanınmasıyla başlar. Devletlerin güvenlik ve siyasi çıkarları birincil öneme sahiptir ve ekonomik güçlerin faaliyet gösterdiği uluslararası bağlamı belirler. Teorinin kökeni Charles Kindleberger'e dayanmaktadır. Hegemonik istikrar teorisi, Kindleberger tarafından ortaya konulduğu günden bu yana yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. "Hegemonik istikrar teorisi en temel düzeyde, bir hegemonik veya baskın liberal gücün varlığının, dünya piyasa ekonomisinin tam gelişimi için gereken (fakat yeterli olmayan) bir koşul olduğunu savunur." (Gilpin, 1987: 85-86). "Hegemonik istikrar teorisi", belirli durumlarda uluslararası sistemde başarılı işleyişin, diğer durumlarda ise uluslararası iş birliğinin başarısızlığının bir açıklaması olarak yaygın bir şekilde tartışılmaktadır. Kısacası bu teori, uluslararası sistemdeki tüm devletler için uluslararası politikada tek ve güçlü bir egemen aktörün

mevcudiyetinin, ortak isteklerin oluşmasına yol açtığını savunmaktadır. (Snidal, 1985: 579).

Oran Young, rejimlerin oluşumunu üç gruba ayırmıştır. İlk grup kendiliğinden gelişen rejimlerdir. Bu tür kurumlar, katılımcılar arasında bilinçli bir koordinasyon içermemeleri, deneklerin veya olası deneklerin açık rızasını gerektirmemeleri ve toplum mühendisliği çabalarına karşı oldukça dirençli olmaları gerçeğiyle diğerlerinden ayrılırlar. İkinci grup müzakere edilerek oluşan rejimlerdir. Bu rejimler, ana hükümleri üzerinde anlaşmaya yönelik bilinçli çabalar, bireysel katılımcıların açık rızası ve sonuçların resmi ifadesi ile karakterize edilen rejimlerdir. Üçüncü grup dayatılarak oluşan rejimlerdir. Bu grup, dominant aktörler tarafından bilinçli bir şekilde kurulan ve diğerlerini bu düzenlerin gereksinimlerine uymaya zorlayan bir kombinasyonu içeren rejimlerdir. Uluslararası rejim dinamikleri üzerine yapılan bu tartışmada iki tür dayatılmış düzen bulunmaktadır. Açık hegemonya, dominant aktörün kurumsal düzenlemeleri açıkça ifade ettiği ve aktörleri bunlara uymaya zorladığı durumlarda ortaya çıkmaktadır. De facto dayatma ise, dominant aktörün liderlik ve teşviklerin manipülasyonu yoluyla kendisine uygun kurumsal düzenlemeleri teşvik edebildiği durumları ifade etmektedir. (Young, 1982: 282-284).

1.3.2. Çıkara Dayalı Yaklaşım

İş birliği, aktörlerin birbirlerinin gerçek veya beklenen tercihlerine uygun şekilde davranışlarını ayarladığı bir politika koordinasyon süreciyle gerçekleşir. Uyum ve iş birliği genellikle net bir şekilde ayrıştırılmazlar, ancak dünya siyasetini incelemek için bu ayrım yapılmalıdır. Uyum apolitiktir; iletişim veya etki gerektirmez. Ancak iş birliği son derece politiktir; davranış kalıplarını değiştirmeyi gerektirir. Bu değişiklik, olumlu teşviklerin yanı sıra olumsuz etkilerle de gerçekleştirilebilir. İş birliği uyum olduğu durumlarda gerçekleşmez. Aktörlerin politikalarının gerçekte veya potansiyel olarak çatışma içinde olduğunu algıladıkları durumlarda gerçekleşir. İş birliği, çatışmanın yokluğu olarak değil, çatışma veya potansiyel çatışmaya tepki olarak görülmelidir. (Keohane, 1984: 51-54).

Uluslararası kurumları analiz etme konusunda ana akım olan bu yaklaşımlar, güç farklılıklarının etkilerine duyarlı olmalarına rağmen, uluslararası rejimlerin devletlerin ortak çıkarlarını gerçekleştirmelerine yardımcı olduğunu vurgularlar. Bu şekilde, devletleri sadece kendi mutlak kazanımlarına odaklanan rasyonel bencil kişiler olarak tanımlarlar. Neoliberaler, kurumsal ekonomi teorilerine odaklanarak bilgi ve işlem maliyetlerinden yoğun bir şekilde yararlanmışlardır. Oyun teorisi modelleri, farklı rejim türlerinin temelinde yatan çıkarların düzenlenmesini ve bir rejimin oluşturulma olasılığını etkileyen faktörleri tanımlamak için kullanılmıştır. (Hasenclever, Mayer ve Rittberger, 1996:183).

Kontrastist (sözleşmeci) teori, dünya siyasetinde devletlerin ancak karşılıklı anlaşma yoluyla gerçekleştirilebilecek ortak veya tamamlayıcı çıkarlara sahip olduğu durumlarla ilgilidir. Bu ilişkilerde nerdeyse her zaman çatışmacı unsurlar söz konusu olmuştur. Oyun teorisi modellerinden “mahkumların ikilemi” (*the prisoner’s dilemma*) modeli bu iddiayı destekler niteliktedir. (Keohane, 1984: 247). Bu oyun, iki suçlu ortağın suçlanma riskine ilişkin bir öyküye dayanmaktadır. Her iki suçlu da ayrı ayrı bölge savcısı tarafından sorgulanır. Eğer her ikisi de itiraf etmezse, savcının sadece hafif suçlamalarla onları mahkûm edecek yeterli kanıtı olacaktır. Bu da her biri için otuz gün hapis cezasına yol açar. Ancak her ikisi de itiraf ederse, her biri bir yıl hapis haneye gönderilecektir. Bu durumda, her ikisinin de itiraf etmemesi için bir teşvik vardır gibi görünmektedir. Fakat zeki savcı, biri itiraf ettiğinde diğerinin etmemesi halinde, itirafçının cezalandırılmayacağını ancak inatçı ortağının beş yıl ağır bir ceza alacağını vaat etmiştir. (Keohane, 1984: 68).

Rejimler, aktörlerin ortak çıkarlar ve ortak kaçınmaların zorluklarıyla başa çıkmak için bağımsız karar alma imkanlarını terk ettiği durumlarda ortaya çıkarlar. Ortak çıkarlar sorunu, katılımcı aktörler için yetersiz olan tek bir denge noktasının bulunduğu durumlarda ortaya çıkar. Bu sorun, bir denge noktası olmadığında ortaya çıkar. Bu tür sorunları çözmek ve denge noktasını sağlamak için tarafların iş birliği yapması gerekir ve ortak çıkarlar sorunlarıyla başa çıkmayı amaçlayan tüm rejimler, katı davranış kalıplarını belirtmeli ve kimse hile yapmamalıdır. (Stein, 1982: 311-312).

Kurumsal pazarlık modeli, devletleri iş birliği yoluyla ortak kazançlar elde etme olasılığıyla karşı karşıya kalan bencil aktörler olarak ele almaktadır. Aynı zamanda, belirli norm ve kurallarda anlaşmada zorluklarla karşılaşmaktadır. Bundan dolayı, “kurumsal pazarlık modeli” açıkça çıkar odaklı bir yaklaşımdır. Aynı zamanda, Young’ın yaklaşımı neoliberal kalıba oturmamaktadır. Young’ın, uluslararası kurumların önemi ve yaygınlığı hakkındaki görüşleri bilişselci yaklaşıma daha yakın olmuştur. (Young, 1989 akt. Hasenclever, 1996: 193).

1.3.3. Bilgiye Dayalı Yaklaşım

Bilişsel yaklaşım, diğer teorilerin ele almadığı konuları incelemektedir. Temel bilişsel kavrayış, iş birliğinin tamamen ideolojiye, aktörlerin değerlerine, sorunların karşılıklı bağımlılığına ilişkin inançlarına ve belirli hedefleri nasıl gerçekleştirebilecekleri konusundaki bilgiye başvurmadan tam olarak açıklanamayacağıdır. İş birliği, algı ve yanlıgı, bilgi işleme kapasitesi ve öğrenme tarafından etkilenmektedir. Diğer teoriler, iş birliğinin nispeten bir sorun alanında işlediğini varsayar. Ancak bilişsel yaklaşımlar, sorun alanlarının asla sadece verili olmadığını belirtmektedir. Ayrıca bilişsel yaklaşımlar, rejim kurallarının somut içeriğini ve neden evrildiklerini açıklamak için oldukça önemlidir. (Haggard ve Simmons, 1987: 509-510).

Zayıf bilişselcilik temelini üç varsayıma dayandırmaktadır ve neoliberalizmi ve realizmi ondan ayırır. (Hasenclever, Mayer ve Rittberger, 1996: 206). Zayıf bilişselcilerin ilk varsayımı şunu öne sürer: "uluslararası yapılar ile insan iradesi arasında yorumlama bulunur. İş birliği içeren seçimler yapılmadan önce, koşullar değerlendirilmeli ve çıkarlar belirlenmelidir."(Adler ve Haas, 1992:367). İkinci varsayım, birinciyi temel alır. Bu, rejim oluşumu ve performansı için subjektif olarak paylaşılan anlamların önemine işaret eder. (Hasenclever, Mayer ve Rittberger, 1996: 206).

“Devletlerin belirli bir sorunla kolektif olarak nasıl ve ne şekilde başa çıkacakları konusunda anlaşmaları için, önce sorunun doğası ve kapsamı hakkında bir uzlaşya varmaları gerekmektedir. Ayrıca, sorunun diğer endişelerle nasıl ilişkilendirildiği konusunda da bir anlaşmaya varılması gerekmektedir, bu hem aynı konu alanındaki hem

de ek konu alanlarındaki diğer endişelerle ilgili olarak geçerlidir.”
(Haas, 1992:29).

Üçüncü varsayım, karar vericilerin bilimsel veya diğer güvenilir bilgiye olan talebinin arttığına işaret eder. Devletler arasındaki karmaşık karşılıklı bağımlılık desenleri ve uluslararası konuların giderek teknik doğası göz önünde bulundurulduğunda, karar vericiler çıkarlarını ve bunları nasıl gerçekleştireceklerini belirlemede belirsizlik yaşarlar. (Hasenclever, Mayer ve Rittberger, 1996: 206).

Bilgi ve bilginin kontrolü gücün önemli bir boyutudur. Yeni fikirlerin ve bilginin yayılması yeni davranış kalıplarına yol açabilmektedir. Bu durum, uluslararası politika koordinasyonunda önemli bir rol oynayabilir. Epistemik topluluk, belirli bir alanda uzmanlık ve yetkinliğe sahip profesyonellerin bir ağıdır ve bu alanda politikayla ilgili bilgiye yönelik yetkili bir iddiaya sahiptir. Bu topluluklar, farklı disiplinlerden ve geçmişlerden gelen profesyonellerden oluşabilir ancak şu ortak özelliklere sahiptirler:

“1-Topluluk üyelerinin sosyal eylemlerine değer temelli bir akıl yürütme sağlayan paylaşılan normatif ve prensip sahibi inançlar;

2- Kendi alanlarındaki merkezi bir dizi probleme yol açan veya katkıda bulunan uygulamaları analizlerinden türetilen ve ardından olası politika eylemleri ile istenen sonuçlar arasındaki çoklu bağlantıları açıklamak için temel oluşturan paylaşılan nedensel inançlar;

3- Geçerlilik için paylaşılan anlayışlar. Yani, uzmanlık alanlarındaki bilgiyi tartmak ve doğrulamak için içsel olarak tanımlanan ölçütler;

4- Ortak bir politika girişimi. Yani, profesyonel yeteneklerinin yönlendirildiği bir dizi sorunla ilişkilendirilen ortak uygulamalar seti, muhtemelen insan refahının artacağı inancından kaynaklanır.” (Haas, 1992: 3).

Hasenclever, Mayer ve Rittberger, güçlü bilişselcilerin kuramlarını üç alt başlıkta toplamışlardır. Bunlar, meşrutiyetin gücü, argümanın gücü ve kimliğin gücüdür. Normlar ve kuralların bağlayıcılığı eşit değildir. Güçlü bilişselciler, normların bağlayıcılığının derecesinin, ne kadar meşru olduklarına bağlı olduğunu savunurlar. Thomas Franck'a göre (1990:49), meşruiyet dört özelliğe bağlıdır. Bunlar, "belirlilik," "sembolik doğrulama," "uyum" ve "uygunluktur. Rejimlerin sosyal davranışlarını eşgüdümleme başarısı argümanın gücüne bağlıdır. Aynı zamanda bu iletişimsel eyleme veya ikna edici argümanların kullanımına dayanmaktadır. Rejimlerin oluşup devam etmesi sürecinde taraflar, ilgili sosyal durumun özellikleri üzerinde

anlaşmaya varmaya çalışırken tartışma meydana gelmektedir. Sonrasında belirli davranışların neden seçilmesi gerektiği konusunda argüman ileri sürmektedirler. Bu noktada argümanların, ikna edicilik ölçütü karşılıklı olarak tarafları kabul edilen yorumlara uygun davranmaya içsel olarak motive eder. (Hasenclever, Mayer ve Rittberger, 1996: 212-213).

Güçlü bilişselcilerin son argümanı, devlet aktörlerinin bencil kimliklerini ve çıkarlarını rejim oluşumunu ve sağlamlığını açıklamak için sorunsuz başlangıç noktaları olarak ele almanın rasyonalist uygulamasını içermektedir. (Hasenclever, Mayer ve Rittberger, 1996: 214). Kurumların oluşturulma süreci, dışsal olarak oluşturulmuş aktörlerin davranışları üzerinde sadece dış kısıtlamalar oluşturmakla kalmaz, aynı zamanda yeni bir anlayışı içselleştirme ve yeni rol kimlikleri kazanma sürecidir. Tesadüfi olarak, iş birliği yapmayı öğrenme süreci, aynı zamanda çıkarlarını sosyal normlara yönelik ortak taahhütlere yeniden inşa etme sürecidir. Zaman içinde, bu, sonuçların pozitif bir karşılıklı bağımlılığını, söz konusu normlar etrafında düzenlenmiş faydaların veya kolektif çıkarların bir karşılıklı bağımlılığına dönüştürme eğiliminde olacaktır. Bu normlar, sadece işlem maliyetlerinden değil, aynı zamanda aktörlerin kimlikleri ve çıkarlarına olan taahhütleriyle de bağlantılı oldukları için değişime direnecektir. İş birliği süreci, bencil nedenleri yeniden tanımlama eğilimindedir, hatta bunlar başlangıç noktası olsa bile, yeni karşılıklı anlayışlar ve taahhütler açısından kimlikleri ve çıkarları yeniden oluşturmaktadır. (Wendt, 1992: 417).

1.4. Rejimlerin Sürekliliği

1.4.1. Güç Yapısı

Güce dayalı rejim teorileri, Keohane'un hegemonik istikrar teorisi, Kraner'in güce dayalı araştırması ve Grieco'nun modern realist perspektif yaklaşımları ile şekillenmiştir. (Hasenclever, 1996:204). Realizm, uluslararası rejimlerin devamlılığı için de önem arz eden gücü merkezine alarak inceleyen uluslararası ilişkiler ana kuramıdır. Realist düşünür Mearsheimer, anarşik uluslararası sistemde devletlerin temel amacının hayatta kalmak olduğunu savunmaktadır. Ona göre tüm devletler saldırgan bir askeri yeteneğe sahiptir. Aynı zamanda başka bir devlete zarar verebilecek

güce sahip olabileceklerini belirtmiştir. (Mearsheimer, 2006:73-74). Bu çerçevede incelendiğinde realizm açısından genel olarak üzerinde durulan gücün askeri güç olduğu anlaşılmaktadır. Fakat yine realist düşünür olan K. Waltz gücün sadece askeri güçten ibaret olmadığını belirtmiş, devletlerin nüfus ve toprak bütünlüğünü, ekonomik yeteneklerini, kaynak varlıklarını, askeri kapasitelerini, siyasi istikrar ve yetkinliklerini gücün unsurları olarak ele almıştır. (Waltz, 1979: 131).

Uluslararası rejimlerin devamlılığını etkileyen önemli faktörlerden biri de büyük güçlerin rejimler üzerindeki etkileridir. Mearsheimer, uluslararası kurumların, uluslararası sistemdeki en güçlü devletlerin dünya gücü paylarını koruyabilmeleri hatta artırabilmeleri için oluştuğunu belirtmiştir. Uluslararası kurumları “güç ilişkilerini sergileme alanları” şeklinde görmektedir. (Mearsheimer, 1994: 13). Bu görüş çerçevesinde, rejimlerin sürdürülebilirliği açısından büyük güçlerin doğrudan etkisi olduğu söylenebilir.

Young, uluslararası rejimlerin sorunsuz işlemesinin zor olduğunu söylemektedir. Çünkü hakların her zaman saygı görmeyeceğini, kuralların ihlal edilebileceğini düşünmektedir. Young’a göre sosyal seçim mekanizmaları tarafından üretilen sonuçları, ilgili aktörlerin, sözde kabul ederek uymayacaklarını varsaymak da mantıklı değildir. Bu nedenle, uyum mekanizmaları, uluslararası rejimlerin etkililiğini düşünmek için önem arz etmektedir. (Young, 1980:388).

Grieco’nun, neoliberal rejim teorisine yönelik yapmış olduğu eleştirisi tartışmaya neden olmuştur. Bu tartışma devletler arası iş birliğinin olasılığını azaltan göreceli kazanç endişeleri sorusuna odaklanmıştır. (Hasenclever, 1996: 205). Grieco, neoliberallerin, devletlerin bireysel mutlak kazanımları maksimize etmeye çalıştığını ve diğer devletlerin elde ettiği kazançlara karşı duyarsız olduğunu savunmaktadır. Rasyonel devletler arasındaki iş birliğini bozan en büyük engel, neoliberal teoriye göre hile yapmadır. Uluslararası kurumlar ise devletlere bu engeli kaldırmada yardımcı olmaktadır. Realistler ise hile yapmanın yanında, iş birliği içerisinde olan devletlerden birisinin diğerinden daha fazla kazanç elde etme ihtimalinden de endişe duymaktadır. Bu açıdan realistlere göre, uluslararası iş birliğinin önünde iki engel bulunmaktadır. Bunlardan ilki hile, ikincisi devletlerin, kazançların göreceli

başarılarına ilişkin endişeleridir. Realistlerin üzerinde durmuş olmuş olduğu göreceli kazanç sorunu, devletlerin anarşik sistemde bağımsız olarak hayatta kalma endişelerine dayanmaktadır. Neoliberal kurumsalcılık ise göreceli kazanç konusunu analiz etme ve açıklama konusunda başarısız olmuştur. (Grieco, 1988: 487).

Realist düşünür Mearsheimer'de realizmin temel de rekabetçi bir dünya öngörmesine rağmen devletler arasındaki iş birliğinin, zor sağlandığını ve sürdürmenin de zor olmasına rağmen gerçekleştiğini savunmaktadır. Ona göre de iş birliğinin önünde iki engel bulunmaktadır. (Mearsheimer, 1994: 12).

Sonuç olarak gelecekte rejim teorisini ilerletmek için neoliberalleri ve realistleri ayıran unsurlara odaklanmak verimli yaklaşım olmayabilir. Realistlerin üzerinde durduğu, devletlerin göreceli kazançlar üzerindeki endişelerini ciddiye almak, uluslararası kurumların yerini sarsmayacaktır. Çünkü, göreceli kazançlar sorunu, bugüne kadar gözden kaçan rejimlerin olası işlevlerini vurgulamaktadır. Bu nedenle, neorealizm ve neoliberalizm, uluslararası kurumlara verdikleri önemden dolayı artık kolay ayırt edilemez hale gelmişlerdir. Bu doğrultuda yapılması gereken, "yaşamsal realizm veya yaşamsal liberalizmin tek başına yapamadığı şekilde, uluslararası politikayı daha iyi açıklayabilen, bağlamsal olarak daha zengin bir teori inşa etmeye yönelik adım atmaktır. (Hasenclever, 1996: 205)

1.4.2. Çıkar Maksimizasyonu

Neoliberaler, realist bir bakış açısından hareketle, uluslararası politikanın, aktörlerin kendi güç ve çıkarlarını maksimize etme peşinde olduğu bir alan olduğunu savunmaktadırlar. Neoliberalere göre uluslararası politika anarşi ve karşılıklı bağımlılık tarafından şekillenmektedir. Devletler hem çıkarlarını hem de refahlarını maksimize etmeye çalışmaktadır. Bu doğrultuda devletler iş birliği konusunda, göreceli kazançtan daha çok maksimum kazanca odaklanmaktadır. Neoliberaler, devletlerin, kendilerini düşünerek kendi çıkarlarının peşinden koşmalarıyla istenilen sonuca ulaşamayacağını düşünmektedirler. Bu durumda uluslararası rejimler devreye girmektedir. Rejimler, bazı alanlarda devletlerin davranışlarını

kontrol altına alarak devletleri istedikleri sonuca ulaşmaya çalışmaktadır. Özetle rejimler, ulusal çıkarlarını düşünen devlet davranışlarını koordine etmeye yardımcı olmaktadır. (Dereli, 2014: 45).

İş birliği yapmanın birtakım zorlukları bulunmaktadır. Bu zorluklar, çatışmacı oyunlarla veya temel de işbirlikçi olanlarla Thomas Schelling tarafından, “karışık-motif oyunlar” olarak adlandırılan oyunlarla en iyi şekilde açıklanmaktadır. Karşılıklı bağımlılık ve çatışma, ortaklık ve rekabet bu oyunlarda ele alınmıştır. Bu oyunun içeriğine göre her iki oyuncu da iş birliğinden faydalanabilir ya da her biri diğerine ihanet ederek daha fazla kazanabilmektedir. Bu oyunların en ilgi çeken ve bilineni, “Mahkumların İkilemi” adlı oyundur. Bu oyun belirli koşullar altında rasyonel aktörler olan devletler arasında belirli oranda çıkar birleşimi olmasına rağmen Pareto-optimal çözüme ulaşılamadığını göstermektedir. Uluslararası siyasetteki tüm durumlar Mahkumların İkilemi biçiminde değildir fakat birçoğu örnek olarak gösterilebilmektedir. Bu oyun tarafından ortaya çıkarılan sorunlar, anlaşmazlık ve iş birliği sorunlarında oldukça önem arz etmektedir. (Keohane, 1984: 67-68). Keohane, bu oyunda aynı oyuncular ile tekrar tekrar oynamasının uzun vadede iş birliği ile sonuçlanacağını da düşünmektedir. (Keohane, 1984: 75).

Neoliberallerin üzerinde durduğu bir diğer noktada rejimlerin kurulması kadar sürdürülebilirliğinin de önemli olduğudur. Bu noktada, hegemonik istikrar teorisi ile realistler ve neoliberaler benzeşmektedirler.

Hegemonik istikrar teorisine göre uluslararası rejimler, hegemon, düzen ve istikrarı sağlamak, kamu malları üretmek için oluşturulmaktadır. Hegemonik istikrar teorisine göre rejimlerin oluşturulmasında, sürdürülmesinde, zayıflamasında ve sona ermesinde sistem üzerindeki gücün varlığı etkilidir. (Keohane, 1984). Krasner, hegemonik gücün azalması sonucunda düzensizliğin artacağını savunmaktadır. Rejimler, davranış ve sürekliliği açıklamada yardımcı roledir. Var olan rejimler devamında kendi hayatlarını sürdürmektedir. Rejimlerin oluşmasında etkili olan nedenler değişime uğraması sonucunda rejimlerin değişime uğrama gibi bir zorunluluğu bulunmamaktadır. Fakat uluslararası ilişkilerde, nedenler

arasındaki değişimler, güç dağılımı, rejimler ve davranışlar arasında merkezi bir olgu haline gelebilmektedir. (Krasner, 1982a: 500).

Bir sonuca varacak olursak, devletlerin iş birliği içerisinde olması devletlere daha fazla fayda sağlayabilmektedir. Bu doğrultuda, rejimlerin devamlılığı, devletler için önem arz etmektedir.

1.4.3. Ortak Anlayışlar

Bilişselcilere göre uluslararası hayatın her alanında gördükleri rejimleri, uluslararası sistemin kaçınılmaz bir parçasıdır. Devletlerin tek amaçlarının güvenlik ve beka olmadığını vurgulayan bilişselciler genellikle uluslararası ilişkilerin sosyal boyutları ile ilgilenmektedir. Onlara göre uluslararası sistem yalnızca güç dengesi ile sınırlandırılan devletlerden ibaret değildir. Devletler, sosyal ortamda bulunmaları nedeni ile normlar ve kurallar tarafından da sınırlandırılmaktadır. Ayrıca bilişselciler, iç dinamiklere ve ulus aşırı aktörlere de vurgu yaparak, rejimlerin, aktör davranışlarına ve sonuçlarına her koşulda etki ettiğini savunmaktadır. (Dereli, 2014: 46).

Zayıf bilişselcilerin rejim teorisine etkisi açıkça görülmektedir. Uluslararası iş birliği açısından uzlaşmacı bilginin ve fikirlerin önemi çoğunluk tarafından kabul görmektedir. Ayrıca, epistemik topluluklar ve uzlaşmacı bilginin rejim analizinin teorik çerçevesi ile tümleşik hale getirilmesi konusu üzerinde durulmuş ve bu duruma bir itiraz da yapılmamıştır. Fakat, epistemik toplulukların ve uzlaşmacı bilginin politika koordinasyonunu ne zaman, nasıl etkilediği konusunda bir bilgi eksikliği bulunmaktadır. (Hasanclever, 1996: 216).

Rejimlerin kurulmasında ve sürdürülmesinde, epistemik topluluklar önemli bir rol üstlenmektedir. Yeni veri ve fikirlerin nasıl yorumlandığı epistemik topluluklar tarafından belirlenerek, politika üzerinde kolektif tartışma aralığını sınırlamaktadır. Ayrıca karar vericilerin uygun normları ve sorunları çözmek veya yönetmek için uygun kurumları seçmelerinde de yardımcı olmaktadır. Epistemik topluluklar, bir konu etrafındaki siyasi tartışmanın çerçevesini belirlemeleri, devlet çıkarlarını tanımlamaları ve standartları belirlemeleri nedeni ile politika yeniliği üzerinde etki sağlamaktadırlar. (Adler ve Haas, 1992: 375).

Güçlü bilişselciler hem rasyonalistlerden hem de rasyonalist olmayanlardan önemli bir o kadar da çelişkili eleştiriler almışlardır. Post-positivist ve son grup olarak adlandırılan eleştirmenler güçlü bilişselciler, temel içgörülerini yeterince ciddiye almadıkları konusunda eleştirirken, ilk grup ise, içgörülerin değerini ya da uluslararası siyaset için uygunluğunu sorgulamaktadır. Bir grup güçlü bilişselci tarafından da belirli koşullarda pozitivist yaklaşımların, uluslararası iş birliği dinamikleri açısından değerli içgörüler sunabileceği kabul görmektedir. (Hasanclever, 1996: 216).

Güçlü bilişselciler aktörler arasındaki iletişime vurgu yapmaktadırlar. Bu çerçevede Güçlü bilişselcilerin kuramlarından olan “argümanın gücü” rejimlerin oluşumu ve devamlılığı için önem arz etmektedir.

Rejimler, ikna edici argümanlar kullanarak oluşan iletişimsel eylemler sebebiyle sosyal davranışı koordine etme başarısına sahiptirler. Rejimlerin inşa edilme ve sürdürülme sürecinde taraflar bazı tartışmaya girmektedirler. Bu tartışma, sosyal durumun ilgili özellikleri konusunda anlaşmaya çalışmalarından ve sürdürülme sürecinde belirli davranışların neden tercih edilmesi gerektiği konusunda argüman ileri sürmelerinden kaynaklanmaktadır. Davranışların tercih edilme nedenleri, ikna edici oldukları boyutta, tarafları karşılıklı olarak ulaşılan yorumlara davranmaya teşvik etmektedir. (Hasanclever, 1996: 213).

1.5. Uluslararası Sistem ve Silahların Kontrolü

Uluslararası sistem, belirli sınırlarla birbirinden ayrılan, aralarında düzenli ve bağımlı ilişkiler bulunan devletlerin oluşturduğu bir yapı olarak nitelendirilmektedir. (Arı, 2004: 513).

Aktörler arasındaki güç dağılımı doğrultusunda uluslararası sistemde tek kutupluluk, iki kutupluluk ve çok kutupluluğun hâkim olduğu dönemler yaşanmıştır. Özellikle Soğuk Savaş Dönemi’nde kutupluluk meselesi gündemin konusu olmuştur. 1945-1990 yılları arasını kapsayan bu süreç ABD ve Sovyetler Birliği’nin güç konusunda ön plana çıkması nedeniyle iki kutuplu olarak adlandırılmıştır. İki süper güç nükleer gücü artırma çalışmalarına başlamış, tarafların bu çalışmaları literatüre silahlanma yarışı olarak girmiştir. Aynı zamanda yaşanan bu gelişmeler uluslararası sistemi

nükleer bir tehditle de karşı karşıya bırakmıştır. Giderek yıkıcı hâle gelebileceği düşünülen bu durum ABD ve Sovyetler Birliği'nin de dikkatini çekmiştir. Taraflar olası bir nükleer kriz yaşanmaması adına harekete geçerek müzakere girişimlerinde bulunmuşlardır. Bu müzakereler sonucunda bir sonuca varılmış ve silahların kontrolü rejimi oluşturulmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılması, ABD'nin başat aktör olarak kalmasına ve uluslararası sistemin de tek kutupluluğa evrilmesine neden olmuştur. ABD nükleer anlaşma konularında artık Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla oluşan Rusya ile müzakerelerde bulunmuştur.

Uluslararası sistem, Soğuk Savaş sonrasında ilk olarak tek kutuplu bir hâl almış, ardından Avrupa Birliği, Rusya ve Çin'in yükselişe geçmesi sistem hakkında çok kutuplu mu sorularına neden olmuştur. Bir devlet nasıl güçlü sıfatını alabilir konusuna bakıldığında ise öne çıkan dört temel öge bulunmaktadır. Bunlar, ekonomik, askeri, teknolojik ve yumuşak güçtür. Avrupa Birliği, Rusya ve Çin'de bunların hepsinin varlığından söz etmek mümkün değildir fakat bu süreç içerisinde ABD'nin yumuşak gücünde düşüş yaşaması bu ülkeleri ABD ile bir nevi aynı kategoriye almıştır. Böylelikle bu gelişmeler sonrasında uluslararası sistem artık çok kutuplu olarak nitelendirilmiştir. (Ozan, 2020).

Sistem üzerindeki güçler uluslararası sistemi adlandırma da etkili olduğu gibi, rejimlerin oluşumunda da belirleyici bir role sahiptir. Güç sahibi aktörler, hiyerarşiyi korumak ve düzeni devam ettirmek için rejim oluşturmuşlardır. Çok Kutuplu Uluslararası Sistemde Silahların Kontrolü Rejimi: INF Antlaşması başlıklı tezde de bu doğrultuda yani güç bazlı yaklaşımla ilerleme gösterilmeye çalışılmıştır. Gücü elinde bulunduran ABD o dönem diğer güç sahibi olan Sovyetler Birliği ile nükleer risklerin önüne geçmek adına anlaşmaya varmaya çalışmıştır. Fakat sonrasında Sovyetler Birliği'nin dağılması, büyük güç diye adlandırabileceğimiz devlet sayısının artması, çok kutuplu uluslararası sistemin oluşması nükleer birlikteliği zedelemiştir.

1.5.1. İki Kutuplu Uluslararası Sistem

İki kutuplu sistem, uluslararası sistemin iki süper güç ya da iki blok arasında şekillendiği durumdur. İki süper güç ya da blok, uluslararası siyasetin ana dinamiklerini belirler. Soğuk Savaş dönemi 1947 yılından 1991 yılına kadar ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki siyasi, askeri ve ideolojik bir rekabeti içermektedir. Bu dönem, iki kutuplu sistemin en belirgin örneklerinden birisi olmuştur.

İki kutuplu sistemin bulguları şu şekildedir:

- İki süper gücün olduğu bir sistemde tam bir denge sağlanmış olur.
- Dünya çapında iki süper güçten oluşan bir kutuplaşma yapısında ancak bölgesel savaşlar çıkabilir.
- İki kutuplu sistem daha belirgin ve daha basit bir yapıya sahiptir. Savaş ihtimalleri daha çabuk anlaşılır.
- Süper güçler kendi ittifakı içerisinde bulunan ülkelerin tutumlarını etkilerler.
- İki sistemli bir yapıda savaş ihtimalleri de daha sınırlı kalmaktadır.
- İki kutuplu sistemde güç dengesini yakalamak daha kolaydır. Çünkü denge ve düzen kendiliğinden gerçekleşir.
- İki kutuplu yapıda güç dengesi daha güvenli olduğu için savaşa ihtiyaç duyulmaz.

• Tarihî olarak tam sıkı kutuplu sistem İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra belirgin olarak ortaya çıkmıştır. (Wagner, 1993: 86-87 akt. Korkmaz, 2021: 207-208).

Soğuk Savaş dönemi, uluslararası sistemin istikrarlı ve öngörülebilir olduğu kendine özgü bir dönem olarak görülmektedir. Bunun nedeni, iki süper gücün mevcut yapının sürdürülmesi noktasında ortak çıkarıya sahip olmasıdır. Bu dönem de nükleer karşılıklı caydırıcılık iki süper güç arasında doğrudan çatışmayı önleyen bir mekanizma yaratmıştır. Nükleer güç, iki taraf için de savaşı kazanmak için değil, düşmanı savaştan caydırmak için kullanılmıştır. İki süper güç dünyanın hemen hemen her yerinde bir hakimiyet oluşturmaya çalışmıştır ancak hegemonya alanlarının birbirinden ayrılması bu dönemde istikrarı sağlayan başka bir unsur olmaktadır. (Ozan, 2020: 18).

Çok kutuplu uluslararası sistemi ve iki kutuplu uluslararası sistemi karşılaştıran Waltz, çok kutuplu bir dünyanın istikrarlı ancak bir o kadar savaşçıya yatkın olduğunu belirtmektedir. İki kutuplu bir dünyanın ise, daha barışçıl olduğunu fakat çok kutuplu dünya düzenine göre daha az istikrarlı olduğunu vurgulamaktadır. (Waltz, 2008: 5).

Mearsheimer, savaş ve barışın anahtarının bireysel devletlerin doğasında olmadığını, uluslararası sistemin yapısında yattığını belirtmektedir. İki kutuplu uluslararası sistem de iki süper gücün askeri güçte eşit olmasının, ayrıca kıtada güç dağılımının eşit olmasının barışı getirdiğini savunmaktadır. Bununla birlikte nükleer silahların ortaya çıkışının, caydırıcılığı çok daha sağlam hale getirdiğini vurgulamaktadır. (Mearsheimer, 1990: 11-12).

Soğuk Savaş döneminde ABD ve Sovyetler Birliği olası bir nükleer savaşın dünya üzerinde bir felakete yol açacağı konusunda hemfikir olmuşlardır. Bu dönemde nükleer silahlanma yarışını sınırlandırmak ve olası bir nükleer savaşını engellemek için bir dizi anlaşmalar ve diplomatik girişimler ile silahların kontrolü rejimi oluşturulmuştur. Bu rejim Soğuk Savaş döneminde, çeşitli anlaşmalar ve müzakereler yoluyla belli bir düzen çerçevesinde işlemiştir.

1.5.2. Tek Kutuplu Uluslararası Sistem

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte uluslararası sistem tek kutuplu bir dünya düzenine evrilmiştir. Bu dönemde ABD hegemonyasının hâkim olduğu bir dönem olmuştur.

Soğuk Savaş sonrası dönemde artan bölgesel ve yerel çatışmalarda ABD'nin hem siyasi hem askeri alanda göstermiş olduğu faaliyetler halen etkin bir ABD liderliğinin olduğunun kanıtı olmuştur. 1990'lı yıllarla beraber ABD'nin hegemonyası sorgulanmaya başlamıştır. Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte bu dönemde özellikle ekonomik alanda Çin, Avrupa Birliği, Hindistan, Japonya gibi ülkeler yükselişe geçmişlerdir. Bu durum uluslararası sistem çok kutuplu mu? sorusunu akıllara getirmiştir. Fakat ABD'nin bu dönemde hem siyasi hem askeri olarak göstermiş olduğu üstünlük bu tartışmalara son vermiştir. Uluslararası sistemin yapısına dair tartışmalar,

ABD'nin bu alanlarda hâkim olduğu üstünlüğü ne kadar sürdüreceğinin yanı sıra gücünü nasıl kullanacağına da yönelmiştir. (Ozan, 2020: 20).

Tek kutuplu uluslararası sistemde silahların kontrolü rejiminin işleyişi ABD'nin öncülüğün de gerçekleşmiştir. Bu dönemde ABD, nükleer silahların yayılmasını önlemede askeri gücünü kullanmaktan çekinmemiştir. Bu duruma ABD'nin Irak müdahalesini örnek olarak gösterebiliriz. Ayrıca bu dönem silahların kontrolü rejiminin istikrarının sorgulandığı bir dönem olmuştur. Özellikle ABD'nin 2002 yılında Anti Balistik Füze Anlaşması'ndan çekilmesi anlaşmaya bağlı kalmadığının bir göstergesi olmuş ve rejimin devamlılığının sorgulanmasına neden olmuştur. ABD hegemonyasını sürdürmek istediği bu dönemde çok taraflı iş birliktelikleri ve diplomasi geri planda kalmış, bu durum ise silahların kontrolü rejimi önünde zorluklar yaratmıştır.

1.5.3. Çok Kutuplu Uluslararası Sistem

Çok kutuplu uluslararası sistem, uluslararası arenada ikiden fazla devletin ekonomik, askeri, siyasal gibi alanlardaki güç eşitliliğini ifade etmektedir. Günümüzde uluslararası sistemin çok kutuplu mu yoksa kutupsuz mu olduğu konusunda tartışmalar yer almaktadır. Uluslararası sistemin kutupsuz olması, belirgin bir büyük güce dayanmamasını ifade etmektedir. Kutupsuz bir uluslararası sistemde hegemonik bir güç ön plana çıkmamaktadır bunun yerine güç dağılımı daha fazla aktör üzerine dağılmaktadır. Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'nin başat güç olması ve daha sonrasında Çin, Avrupa ülkeleri, Rusya, Hindistan, Japonya gibi ülkelerin yükselişleri ile beraber güç dengesinde değişimler yaşanmış ve uluslararası sistemin yapısının çok kutuplu bir yapıya evrildiği gözlemlenmiştir.

Waltz, çok kutuplu konvansiyonel bir dünya da iki kutuplu uluslararası sisteme göre daha fazla sorunların olacağını belirtmektedir. Waltz'a göre, çok kutuplu bir dünya düzeninde bir devlet, gücünü çok sayıda farklı devlet ile karşılaştırmak ve ittifakların gücünü hesaplamak zorunda kalacaktır. Ayrıca, belli bir hâkim silah kategorisinin olmadığını ve devletlerin teknolojik değişikliklerinin neden olabileceği etkileri düşünürken aynı zamanda farklı

stratejilerle başa çıkmak zorunda olduklarını belirtmektedir. (Waltz, 2008: 32).

Neorealistlere göre çok kutuplu uluslararası sistem esnek bir yapıya sahiptir. Bu esnek yapı, karmaşa anlamına gelmektedir. Karmaşa ise istikrara değil istikrarsızlığa neden olacaktır. İki kutuplu uluslararası sistem ve çok kutuplu uluslararası sistem karşılaştırıldığı zaman, iki kutuplu uluslararası sistemin yapısı oldukça basit, sade ve nettir. Bu sistemde iki süper güç vardır ve bu güçler birbirlerini yakından takip etme şansına sahiptirler. İki kutuplu sistem daha dengeli bir yapıya sahiptir. Bir süper güç gücünü artırmaya başladığında diğer süper güç de aynı şekilde gücünü artıracaktır ve bu mesafeyi açmayacaktır. Uluslararası sistemin dengeli bir yapıda olması da istikrarı sağlayacaktır. (Yalçın, 2015: 214-215).

İki kutuplu uluslararası sistemde taraflar sürekli olarak silahlanma yarışı içerisindeyler. Bu silahlanma yarışı, taraflar arasında çıkabilecek bir savaş durumunda ağır sonuçlar doğuracağı bilinmektedir. Bu durum savaş ihtimalini düşürmektedir. Çok kutuplu uluslararası sistemde, konvansiyonel güç üstünlüğü rakip devletleri rahatsız edebilmekte ve savaş ihtimalini daha da artırabilmektedir. Ekonomik olarak incelediğimiz zaman, iki kutuplu sistem de iki süper güç ekonomik olarak kendilerine yetebilmektedir. Çok kutuplu sistem de ise taraflar karşılıklı bağımlılık içerisindeyler. Bu durum çatışma ihtimalini artırmaktadır. (Aydın ve Bakıncak, 2016: 100-101).

Çok kutuplu uluslararası sistem silahların kontrolü rejimi üzerinde de istikrar sağlayamamıştır. Bu durum tezimin üçüncü bölümünde detaylı bir şekilde incelenmiştir. İki kutuplu sistemde silahların kontrolü rejiminin gelişimi için daha fazla teşvikler yer almaktadır. Çok kutuplu uluslararası sistemde özellikle ABD'nin hegemon gücünü uluslararası arenada korumak istemesi diğer taraftan yükselen güçleri rahatsız etmektedir. Bu durum olumsuzluklara neden olmuş ve rejimin istikrarını zedelemiştir.

2. BÖLÜM

SİLAHLARIN KONTROLÜ REJİMİNİN GELİŞİMİ

2.1. Rejimin Tarihsel Arka Planı

1920-1930 tarihleri arasında uluslararası ilişkilerin siyasi ve askeri bağlamı, Amerika Birleşik Devletleri (ABD)- Sovyetler Birliği silah kontrol müzakereleri için çok taraflı bir form gerektirmiştir. Bu tarihleri kapsayan dönemler de ABD-Sovyetler Birliği arasındaki ikili silah kontrol anlaşmaları ne siyasi ne de askeri bir mantığa oturtulmamıştır. Siyasi nüfuz birkaç büyük güç arasında bölünmüş, askeri yetenekler ise nispeten simetrik şekildedir. Uçak, topçu, denizaltı ve tank teknolojileri, savaş stratejileri tanımlanmaya yeniden başlanmıştır. Bu ortamda, ikili silahsızlanma anlaşmalarının hem siyasi hem de askerî açıdan düşünülmesi mümkün olmamıştır. Bu sebeple, müzakerelerin yapısı çok taraflı bir yaklaşıma bağlı olmuştur. (Lyou, 1990: 12).

1945 öncesinde nükleer çağ başlamadan, küresel kolektif anlaşmalar, karşılıklı müzakereler sonucunda değil, galiplerin mağluplara karşı sınırlama koyması sonucunda ortaya çıkmıştır. 1926-1934 yılları arasında, Milletler Cemiyeti sponsorluğunda düzenlenen çok taraflı genel silahsızlanma konferansları da dahil silahsızlanma tartışmaları, başta deniz kuvvetleri olmak üzere silahların ve silahlı kuvvetlerin azaltılması ve I. Dünya Savaşı'ndaki gibi zehirli gaz kullanımının ve bakteriyolojik silahların azalması döngüsüne girmiştir. II. Dünya Savaşı öncesinde silahların azaltılması ve sınırlandırılması yönündeki girişimler, küresel politik etkiyi kontrol altına alan birkaç büyük gücün bulunduğu çok taraflı diplomatik bir yapı oluşturmuştur. Bu girişimler kapsamlı silahsızlanma odaklı gündemlere dayansa da katılım gösteren ülkelerin silahları boyut, ölümcüllük, karmaşıklık açısından büyümeye devam etmiştir. (Schenk ve Youmans, 2012: 403).

Modern silah kontrolünün ana teması, nükleer silahların geliştirilmesini ve yayılmasını kontrol altına alma üzerinedir. Uluslararası toplumu, nükleer silahların yayılması konusunda kontrole iten en önemli olay, 1945 yılının

Ağustos ayında Japonya'da Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombalarının vermiş olduğu yıkımdır. Nükleer silahların yayılmasını kolaylaştırmadan, atomun barışçıl kullanımını teşvik etmek neredeyse imkansız yakındır. Bu durum, Truman iktidarının 1946 tarihli Baruch planı, tüm nükleer kaynaklar üzerinde uluslararası sahiplik ve kontrol önerisini sunmasına neden olmuştur. Baruch planına göre, ABD, diğer devletlerin nükleer programları üzerinde uluslararası kontrolü kabul etmesiyle nükleer silah programından vazgeçecekti fakat ABD ve Sovyetler Birliği'nin anlaşmaya varamaması sonucunda Baruch planı ortadan kalkmış, Soğuk Savaş nükleer silahlanma yarışı başlamıştır. (Graham Jr ve LaVere, 2011: 2).

1946 yılına gelindiğinde ABD, dünya için atom enerjisinin uluslararası kontrolü konusunda Baruch planından daha kapsamlı bir plan sunmuştur. Kısa bir süre sonrasında Baruch, Birleşmiş Milletler Atom Enerjisi Komisyonu'na (UNAEC), Birleşmiş Milletler'e (BM) bağlı bir ajansın, atom enerjisinin tüm biçimlerini kontrol altına almasını öneren bir teklif sunmuş fakat Baruch planı bu haliyle de BM tarafından kabul görmemiştir. (Gerber, 1982: 69).

2.2. Sıkı İki Kutuplu Sistem

Uluslararası sistemin çok kutuplu olduğu süreç içerisinde, farklı zaman dilimlerinde on iki büyük güç belirlemiştir. İkinci Dünya Savaş'ı başladığında bu devletlerden yedi tanesinden söz edilebilirken savaş sonunda sadece iki devletin adı anılmıştır. Bazı devletler gücünü kaybedip zayıflarken, boşalan yerleri doldurmak için de güçlenen devletler olmuştur fakat İkinci Dünya Savaş'ında bu model kırılmış, uluslararası sistemde ilk kez iki kutupluluktan bahsedilmiştir. (Waltz, 2008: 4).

Soğuk Savaş süreciyle birlikte uluslararası sistemde iki kutupluluğun hakimiyet göstermesiyle, dönemin iki süper gücü olan ABD ve Sovyetler Birliği arasında bir nevi Soğuk Savaş'ın neden çıktığı anlaşılmaya başlanmıştır. İlişkiler de özellikle 1947 sonrasında gerginlikler kendisini göstermiştir. 1947'de Sovyetler Birliği nükleer silah elde ettiğinde, ABD'de bu konuda kendisini geliştirme çabalarına girmiştir. Böylelikle taraflar

arasında silahlanma yarışı başlamıştır. Silahlanma yarışının başlaması bize herhangi bir yumuşamadan söz edemeyeceğimizin göstergesi olmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrasında teknolojinin ilerlemesi nükleer silahların değişimine de neden olmuş, daha büyük ve daha güçlü nükleer silahlar geliştirilerek aynı zamanda bu silahların balistik füzelere yerleştirilerek daha büyük menzile, doğruluk ve taşıma kapasitesi sağlamıştır. Bu süreç içerisinde, bahsi geçen bu silahlara sahip ulus sayısının artması yeni endişelere yol açmıştır. İlk patlak 29 Ağustos 1949'da Sovyetler Birliği'nin nükleer bir silah patlatmasıyla kendisini göstermiştir. Bu durum karşısında, ABD ve Sovyetler Birliği, daha ölümcül silahlar ve daha gelişmiş silah taşıma sistemleri geliştirmek için yarışa girmişlerdir. Dört yıl gibi kısa bir sürenin ardından iki devlet de sahip oldukları hidrojen bombalarını patlatmış ve nükleer silahlanma yarışını başlatmışlardır. (Schenk ve Youmans, 2012: 404).

Dönemin Dışişleri Bakanı John Foster Dulles, bu süre zarfında, düşmanın tek bir bomba ile yaptığı saldırıya anında birçok bomba ile karşılık verileceği anlamını taşıyan misilleme savunma doktrinini ilan etmiştir. ABD'nin bu doktrinini ilan edebilmesinin altında yatan neden ise Sovyetler Birliği'nden daha fazla nükleer silah geliştirme kapasitesinin bulunmasıdır. (Peterson, 2015: 1).

Nükleer silah kazalarının, yanlış hesaplamaların, sürpriz saldırıların nükleer savaş tetikleyebileceği tehlikesini azaltmak için nükleer silah sahibi devletlerin hükümet başkanları arasında hızlı ve güvenilir iletişim sağlama ihtiyacı doğmuştur. 1954'te Sovyetler Birliği, sürpriz saldırılara karşı özel önlem öneren ilk ülke olmuştur. Aynı zamanda Sovyetler Birliği, kazayla çıkan savaş tehlikesine dair endişelerini de dile getirmiştir. 1958'de Batılı hükümetlerin ön ayak olmasıyla, Cenevre'de bir konferans düzenlenmiştir. Konferansta ilgili konular üzerinde teknik araştırmaları konusunda teşvik girişiminin de bulunmuş fakat konferans bir sonuca ulaşmadan dağılmıştır. (Graham Jr ve LaVera, 2011: 20). Cenevre Konferansı sonrasında 1959 yılında ABD'de, BM'nin küresel liderliğinde Truman ve Eisenhower'ın öncülük ettiği müzakereler kapsamlı olarak silahsızlanma üzerine odaklanmış

fakat bu müzakerelerde de silahların kontrolü üzerine bir anlaşmaya varılmamıştır. (Schenk ve Youmans, 2012: 405).

2.3. Yumuşama Dönemi ve Silahların Kontrolü Rejiminin Oluşması

1950-1953 yılları arasında yaşanan Kore Savaşı, iki süper gücün tekrar karşı karşıya gelmesine zemin hazırlamıştır. Varşova Paktı'nın kurulması ABD ve Sovyetler Birliği'nin güç mücadelesine yeni bir boyut kazandırmıştır. Güç mücadelesini, tarafların üstünlük sağlamak adına atmış olduğu hamleler izlemiştir. Bu süreç içerisinde Sovyetler Birliği'nin sahip olduğu kıtalar arası balistik füzelere karşı, ABD'nin Avrupa'ya orta menzilli füze yerleştirme kararı tarafları 1962 yılında Küba'da karşı karşıya getirmiştir. Küba'ya Sovyetler Birliği tarafından yerleştirilen nükleer füzelerin tespit edilmesi olayı krize dönüştürmüştür, aynı zamanda dünyayı da nükleer felakete götürme ihtimali yüksek olan restleşmeler yaşanmıştır. (Ekmen, 2021: 92).

Küba füze krizi gergin bir atmosfere neden olurken, krizi çözmek adına yapılan müzakereler taraflar arasındaki gerilimin azalmasına neden olmuştur. Kennedy ve Kruşçev, olası nükleer bir krizin kötü sonuçlar doğuracağı konusunda mutabık olmuşlardır. Bunun üzerine, silahsızlanma ve nükleer silahların kontrol altına alınması önemine vurgu yapmışlardır. Böylelikle bu dönem de nükleer silahların kontrolü ön plana çıkmış ve ilişkiler de yumuşama dönemine gidilmiştir.

Nükleer silah kullanımını, bilimsel ve endüstriyel amaçlar için nükleer patlatmayı yasaklayarak, 1959 Antarktika Antlaşması'yla Antarktika'nın askerden arındırılmış statüsü korunmuş, dünyanın ilk ve tek askerden arındırılmış, aynı zamanda ilk nükleer silahsız kıta haline getirilmiştir. Antarktika Antlaşması, hükümlerini sağlayabilmek adına, üye devletlere atanmış ulusal gözlemciler aracılığıyla kıtanın "herhangi bir zamanda herhangi bir veya tüm bölgelerine tam erişim özgürlüğü" ve tamamen hava gözetimini sağlayan kapsamlı denetimler sistemini başlatmıştır. (Musto, 2019: 1).

ABD, 1956'dan 1962'ye kadar olan altı yıllık süreçte yirmi altı ülkeye, araştırma reaktörleri, nükleer eğitim ve fizyon malzemesi sağlamış, bu ülkeler

de Atmosfer Peace (barış için atomlar) programını yürütmüştür. ABD, nükleer teknolojinin transferi karşılığında bu teknolojinin askeri amaçlarla kullanılmayacağından emin olmak adına denetçiler tarafından sürekli izlenmesini sağlamıştır. 1960'ların ortalarına gelindiğinde, ABD ve Sovyetler Birliği, silahlanma yarışının kısıtlanması konusunda ortak paydaya ulaşmışlardır. Fakat ortak paydaya ulaşılmadan önce, nükleer silah geliştirme potansiyeli birçok ülkeye yayılmış; ABD, Sovyetler Birliği, Birleşik Krallık, Fransa ve Çin Halk Cumhuriyeti tarafından da test edilmiştir. Yaşanan bu gelişmeler sonrasında ABD ve Sovyetler Birliği'nin aynı yöne eğilim göstermesi üzerine, uluslararası toplum, dünya genelinde nükleer silahların yayılma tehdidine karşı otuz yılı aşkın süredir devam eden Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'nı (NPT) müzakere etmiştir. (Graham Jr ve LaVera, 2011: 2).

1962 yılının Eylül ayında Brezilya tarafından, BM Genel Kurulu'na Latin Amerika'da Nükleer Silahlanmadan Arındırılmış Bölge (NWFZ) oluşturulması adına öneri sunulmuştur. Aynı yıl içerisinde Ekim ayında Küba Füze Krizi sonrasında bölgedeki ülkeler için, 1967 Tlarelolco Antlaşması'nın imzalanmasıyla sonuçlanan yoğun müzakere süreci başlamıştır. Latin Amerika devletleri, bu antlaşmanın imzalanmasından sonra, süper güçlerin nükleer rekabetinden bölgelerinin etkilenmesi adına endişe duymuştur fakat NWFZ, daha fazla saldırıyı önlemek amacıyla oluşturulmuş, aynı zamanda da dış müdahaleye karşı Latin Amerika'nın dış politika bağımsızlığının ifadesi niteliği taşımaktadır. Küba Füze Krizinin zemin hazırladığı Tlarelolco Antlaşması, dünya üzerindeki büyük nüfuslu alanda oluşturulan ilk NWFZ özelliği taşımaktadır. (Redick, 1995: 164).

ABD, 12 Aralık 1962'de Silahsızlanma Konferansı'na (ENDC) savaş riskini azaltmak adına bir dizi önlemin bulunduğu çalışma belgesini değerlendirilmesi için sunmuş, bu önlemlerin erken bir anlaşma için fırsatlar sunduğunu, bunların grup halinde ya da bireysel olarak gerçekleştirilebileceğini savunmuştur. Küba füze krizi sonrasında, devlet adamları arasındaki doğru ve hızlı iletişimin önemi anlaşılmış bu yüzden ABD, önerilerinde kriz zamanlarında hızlı ve güvenilir iletişimin sağlanması için büyük başkentler

arasında iletişim bağlantılarının kurulması da yer almıştır. 20 Haziran 1963'te Cenevre'de, ENDC'deki ABD ve Sovyet temsilcileri müzakereleri tamamlamış, ABD ile Sovyetler Birliği Arasında Doğrudan İletişim Bağlantısının Kurulmasına İlişkin Mutabakat Zaptı imzalanmıştır. Mutabakatta, her hükümetin, bağlantının sürekli işleyişi ve iletişimin hükümet başkanına hızlı bir şekilde iletilmesi de dahil olmak üzere, kendi topraklarındaki bağlantıya ilişkin düzenlemelerden sorumlu olması gerektiği belirtilmiştir. ABD ve Sovyetler Birliği arasında, modern nükleer silah sistemlerinin içerdiği tehlikeleri somut bir şekilde kabul eden ilk ikili anlaşma Hot Line (Sıcak hat) anlaşması, tehlikeleri rasyonel bir şekilde kontrol altına almayı amaçlayan sınırlı ama pratik bir adım olmuştur. (U.S. DEPARTMENT OF STATE, 2024a).

5 Ağustos 1963'te imzalanan Nükleer Denemelerin Yasaklanması Antlaşması'yla (LTBT), atmosferde, uzayda veya su altında nükleer silah testlerini veya diğer nükleer patlamaları yasaklanmıştır. Fakat istisnai durumlar mevcuttur. Mesela yeraltında yapılan nükleer patlamalar, radyoaktif kalıntıların, bu patlamaların yapıldığı devletin yetki veya kontrol alanının dışına taşmaması durumunda yapılabilmektedir. Antlaşmanın taraf ülkeleri aynı zamanda, yasaklanan etkileri olan patlamaların gerçekleşmesine neden olmama, teşvik etmeme ve herhangi şekilde katılmama konularında da taahhütte bulunmuşlardır. Başkan Kennedy'nin Senato'ya mesajında belirttiği gibi, bu antlaşma, Amerika Birleşik Devletleri'nin nükleer silah yarışına sınır getirmeye yönelik 18 yıllık çabasının ilk somut sonucu niteliğindedir. Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı Lord Home ise bu antlaşma ile atmosferin kirlenme riskinin azalması ve Ruslarla aralarında yapılan ilk anlamlı antlaşma olması üzerinde durmuştur. Kruşçev ise antlaşmayı büyük uluslararası öneme sahip bir belge olarak övmüş, bu antlaşmanın sonuçlanmasının, nükleer testlerin sona erdirilmesi, silahsızlanma, barış ve uluslararası dostluk için yıllardır aktif bir şekilde mücadele eden tüm iyi niyetli insanlar için büyük bir başarı anlamına geldiğini söylemiştir. Antlaşmanın önsözünde, tarafların, nükleer silahların tüm zamanlar için, tüm test patlamalarını durdurmayı ve bu hedef doğrultusunda müzakerelere devam etmeye kararlı oldukları belirtilmiştir. (Schwelb, 1964: 642-643).

2.3.1. Küba Füze Krizi

Amerika'nın Castro rejimini devirmek adına 1961 yılında başarısız Domuzlar Körfezi çıkarması sonrasında, Kennedy yönetimi Mongoose Operasyonu'nu planlarken, 1962 yılında Nikita Kruşçev ve Fiedel Castro arasında gizli bir anlaşmaya varılmıştır. Anlaşmada gelecekte yaşanılma ihtimali olan istila girişimlerini engellemek adına Sovyet nükleer füzelerini Küba'ya yerleştirme kararı almışlardır. Tüm füzeler aynı zamanda yerleştirilmemiş, bazı füze sitesinin inşasına geç başlanmıştır fakat Amerikan istihbaratı, rutin gözetleme uçuşları sırasında gözden kaçırmamış, Küba'da, IL-28 bombardıman uçaklarının da bulunduğu Sovyet silahlanma artışına dair bulguları keşfetmiştir. Kennedy, 4 Eylül 1962'de, Küba'ya saldırgan silahların sokulmasına karşı halka açık bir uyarı yayınlamış fakat uyarıya rağmen 14 Ekim'de bir ABD U-2 uçağı tarafından, Küba'da inşa edilen orta menzilli ve ara menzilli balistik nükleer füze sitelerini açıkça gösteren birkaç fotoğraf çekilmiştir. Bu görüntüler bir sonraki gün işlenerek Beyaz Saray'a sunulmuş, böylece Küba Füze Krizi başlamıştır. (U.S STATE OF DEPARTMENT, 2024).

Kennedy ilerlemeler hızla ilerlerken, Küba'ya hemen bir ABD istilasını, adaya yönelik bir abluka veya daha fazla diplomatik manevra alternatiflerini değerlendirerek, Küba'ya daha fazla Sovyet füzesi sevkiyatını engellemek adına bir deniz "karantina" veya abluka uygulamaya karar vermiştir. Kennedy, 22 Ekim'de ablukayı duyurarak, Sovyet gemilerinin Küba'ya teslim etmeye çalışacağı saldırgan silah ve ilişki malzemeleri, Küba'ya yönlendirilen ABD kuvvetleri tarafından el koyulacağını bildirmiş, açıklama sonrasında, Küba'ya giden Sovyet gemileri, abluka altındaki bölgeden uzaklaşmıştır. ABD ve Sovyetler Birliği nükleer savaşın eşiğinde dururken, başkanlar arasında, mesaj alışverişi devam etmiştir. (Britannica, 2024).

Kruşçev, 26 Ekim 1962'de Kennedy'ye bir mektup göndermiş ve mektupta, ABD tarafından Türkiye'deki silahları çekeceğine yönelik bir açıklama gelirse, kendilerinin de Küba'daki silahları çıkaracaklarını kaleme almıştır. (Atomic Archive, 2024). Hemen bir gün sonrasında ABD mektubu yanıtlamış ve ABD'nin gerilimleri azaltmak ve silahlanma yarışını durdurmakla yakından ilgilendiğini, yazmış olduğunuz mektup NATO ve

Varşova Paktı'nı etkileyen bir yumuşamaya hazır olduğunuzu gösteriyorsa, müttefiklerimiz eşliğinde her türlü fayda sağlayan öneriyi değerlendirmeye hazır olduklarına dair bir metin yazılmıştır. (Atomic Archive, 2024a).

Kruşçev tarafından 28 Ekim'de Sovyet füzelerinin sökülerek Küba'dan çekileceğine dair bir basın açıklaması yapılmıştır. Sonrasında kriz sona ermiş fakat deniz karantinası, Sovyetler Birliği'nin IL-28 bombardıman uçaklarını Küba'dan çıkarmayı kabul edene ve ABD'nin 20 Kasım 1962'de karantinayı sonlandırmasına kadar devam etmiştir. 1963 yılında ABD, Jüpiter füzelerini Türkiye'den çıkarmıştır. Krize yönelik doğrudan ve dolaylı olarak iletişim yoğunluklarına rağmen, Kennedy ve Kruşçev ile danışmanları birbirlerinin gerçek niyetlerini anlamakta oldukça zorlanmışlardır. Yaşananların tekrarlanmaması adına Beyaz Saray ile Kremlin arasında doğrudan bir telefon bağlantısı gerçekleştirilmiş ve bu durum "sıcak hat" olarak adlandırılmıştır. Nükleer çatışmanın eşiğine gelmiş olmalarının ardından, taraflar nükleer silahlanma yarışını yeniden gözden geçirmeye başlamış ve nükleer Test Yasaklama Anlaşması konusunda ilk adımları atmaya başlamışlardır. (U.S STATE OF DEPARTMENT, 2024).

2.3.2.Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA)

Washington DC'deki Beyaz Saray'ın Gül Bahçesi'nde düzenlenen imza töreni sonrasında basın toplantısında Başkan Eisenhower'in: "*Aslında, birçok yerde birçok zihinde gelişen bir umudu netleştirmekten fazlasını yapmadık... atomun parçalanması tüm bölünmüş dünyanın birleşmesine yol açabilir.*" şeklindeki sözleri IAEA'nın kurulması için zemini hazırlamıştır. Birleşmiş Milletler ailesi bünyesinde dünyanın "Barış İçin Atomlar" örgütü kurulmuş ardından 1957'de, nükleer teknolojinin keşifleri ve çeşitli kullanımlarının yarattığı derin korkulara ve beklentilere yanıt olarak IAEA kurulmuştur. (International Atomic Energy Agency, 2024).

Bağımsız bir kuruluş olan IAEA, üye devletlere, sosyal ve ekonomik hedefler bağlamında, nükleer bilim ve teknolojinin çeşitli barışçıl amaçlarla kullanılmasında yardımcı olup bu tür teknoloji ve bilgilerin gelişmekte olan üye devletlere sürdürülebilir bir şekilde transferini kolaylaştırmaktadır. IAEA, üye devletlerin Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması ve

diğer nükleer silahların yayılmasını önleme anlaşmaları kapsamındaki taahhütlere uyduklarını doğrulamaktadır. (Nükleer Düzenleme Kurumu, 2024).

UAEA, dört temel alanda faaliyet göstermektedir. Bunlar: nükleer teknoloji uygulamaları, nükleer güvenlik, nükleer emniyet ve nükleer doğrulamadır. Nükleer doğrulama faaliyetleri, başka bir ifadeyle üye ülkelerdeki nükleer malzeme ve tesislerin özellikle barışçıl amaçlara yönelik olup olmadığının belirlenmesi amacıyla yürüttüğü faaliyetler, basında daha geniş ilgi görmesi nedeniyle, UAEA kamuoyunda BM'nin nükleer gözetmeni (nuclear watch dog) olarak da bilinmektedir. Nükleer reaktörlerin işletim güvenliği, insan ve çevre sağlığının korunması, nükleer yakıt yönetimi ve emniyeti gibi nükleer güvenlik (safety) ve nükleer emniyet (security) alanlarına giren konularda da uluslararası iş birliğinde merkezi rol oynamakta, bağlayıcı olmayan güvenlik ve emniyet standartları belirlemekte ve üye ülkelerin nükleer programlarını etkin bir şekilde geliştirebilmeleri için çeşitli hizmet ve araçlar sunmakta ajans bünyesinde yer alan önemli faaliyetlerdir. (T.C. BM Viyana Daimî Temsilciliği).

UAEA Yönetim Kurulu yılda beş kez toplanmakta, ajansın mali tabloları, programı ve bütçesini incelemekte, Genel Konferansa tavsiyelerde bulunmaktadır. Üye seçimine başvuruda bulunan ve seçilen 35 üyeden oluşur. 2021-2022 için 35 Yönetim Kurulu Üyeleri; Arjantin, Avustralya, Avusturya, Brezilya, Burundi, Kanada, Çin, Kolombiya, Çek Cumhuriyeti, Mısır, Finlandiya, Fransa, Almanya, Guatemala, Hindistan, İrlanda, Japonya, Kore Cumhuriyeti, Libya, Malezya, Meksika, Yeni Zelanda, Pakistan, Peru, Polonya, Rusya Federasyonu, Senegal, Slovenya, Güney Afrika, İspanya, İsviçre, Birleşik Arap Emirlikleri, Büyük Britanya Birleşik Krallığı ve Kuzey İrlanda, Amerika Birleşik Devletleri ve Vietnam'dır. (Demirbaş, Armağan ve İhlamur,2023: 68). Merkezi Viyana'da bulunan UAEA'ya Eylül 2023 tarihi itibarıyla 178 üye ülke bulunmaktadır. (Nükleer Düzenleme Kurulu, 2024).

UAEA'ya başından beri, güvenli, emniyetli ve barışçıl nükleer teknolojileri teşvik etmek için üye devletleriyle ve dünya çapındaki birçok ortağıyla birlikte çalışma yetkisi verilmiştir. UAEA'nın ikili misyonunun

(Atomu teşvik etmek ve kontrol etmek) hedefleri, UAEA Tüzüğü'nün II. Maddesinde tanımlanmaktadır. *“Ajans, atom enerjisinin dünya çapında barışa, sağlığa ve refaha katkısını hızlandırmaya ve genişletmeye çalışacaktır. Kendisi tarafından veya kendi talebi üzerine veya gözetimi veya kontrolü altında sağlanan yardımın, mümkün olduğu ölçüde, herhangi bir askeri amaca hizmet edecek şekilde kullanılmamasını sağlayacaktır.”* (International Atomic Energy Agency, 2024).

2.3.3. Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması (NPT)

İrlanda, tüm devletlere, nükleer silahların daha fazla edinilmesini veya aktarılmasını yasaklayan uluslararası bir anlaşma yapma çağrısında bulunmuştur. İrlanda Kararı olarak adlandırılan bu çağrı, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda oybirliğiyle kabul edilmiştir. Kabul edilen bu karar doğrultusunda dört yıl boyunca bir hareketlilik olmamış, ardından BM, İsveç ve Hindistan tarafından sunulan kararların kabulüne karar vermiştir. İsveç ve Hindistan tarafından sunulan kararda, yalnızca nükleer yayılmayı önleme antlaşması talep edilmemiş aynı zamanda antlaşmanın temel alması gereken ilkeler de belirtilmiştir. Bunlar arasında, nükleer ve nükleer silah sahibi olmayan devletler arasında yükümlülüklerin dengelenmesini öngören bir ilke de bulunmaktadır. Özellikle, nihai nükleer silahsızlanmaya yönelik adımları içeren bu ilkede, NPT'nin nükleer silah sahibi devletlerinin, NPT'nin nükleer silah sahibi olmayan devletlerinin yayılmamaya taahhüt vermesi karşılığında belirli taahhütlerde bulunması gerektiği ele alınmıştır. İsveç ve Hindistan tarafından verilen ve BM tarafından kabul edilen bu karar, 1966'da müzakerelerin başlamasına ön ayak olmuştur. (Graham, 2021: 186-187).

Cenevre'de bulunan on sekiz uluslu Silahsızlanma Komitesi Konferansı, müzakerelerin resmi olarak yürütüldüğü çerçevede kapsamlı bir rapor hazırlayarak BM'ye iletmiştir. Rapor, Genel Kurul'un özel bir oturumunda ele alınmış ardından bu oturum 12 Haziran 1968'de sona ermiştir. Arjantin, Brezilya, İspanya, Fransa ve Hindistan'ın da arasında bulunduğu yirmi çekimser oyla desteklenen ve yüz oyla kabul edilen bu karar, antlaşmaya mümkün olduğunca çok katılım olmasını umduğunu ifade etmiş, antlaşma lehine hareket eden ülkelerin otomatik olarak imzalamalarını zorunlu

kılmamıştır. ABD, Birleşik Krallık ve Sovyetler Birliği, sonraki hafta Güvenlik Konseyi'nde bir bildiri yayınlamış ve Antlaşma 'ya taraf olan nükleer silah sahibi olmayan bir devletin, nükleer silahlarla saldırıya uğraması veya tehdit edilmesi durumunda yardım taahhüdünde bulunmuşlardır. (Goldschmidt, 1980: 75).

NPT, temel olarak üçlü bir yapı üzerine inşa edilmiştir. (Denk, 2011: 112). İlk olarak Antlaşmaya göre madde II:

“Nükleer silaha sahip olmayan Antlaşmaya Taraf Devletlerden her biri, nükleer silahlar veya diğer nükleer patlayıcı aygıtların veya bu tür silahların, patlayıcı aygıtların kontrolünün doğrudan veya dolaylı olarak herhangi bir devredenden devrini almamayı taahhüt eder; nükleer silahlar, diğer nükleer patlayıcı cihazları üretmemek veya başka şekilde edinmemek ve nükleer silahların, diğer nükleer patlayıcı cihazların üretiminde herhangi bir yardım aramamak veya almamayı taahhüt eder.” (United Nations).

Antlaşmanın diğer önemli maddesi IV. Maddesine göre:

1. Bu Antlaşmadaki hiçbir şey, Antlaşma'nın tüm Taraflarının, ayırım gözetmeksizin ve bu Antlaşma'nın I ve II. Maddelerine uygun olarak barışçıl amaçlarla nükleer enerjinin araştırılması, üretimi ve kullanımını geliştirme yönündeki devredilemez haklarını etkileyecek şekilde yorumlanmayacaktır.

2. Antlaşmanın tüm Tarafları, nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanılması için mümkün olan en kapsamlı ekipman, malzeme ve bilimsel ve teknolojik bilgi değişimini kolaylaştırmayı ve buna katılma hakkına sahip olmayı taahhüt ederler. Bunu yapabilecek durumda olan Antlaşma Tarafları, özellikle nükleer silahlara sahip olmayan bölgelerde, nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla uygulanmasının daha da geliştirilmesine tek başlarına veya diğer Devletlerle veya uluslararası kuruluşlarla birlikte katkıda bulunmak üzere iş birliği yapacaklardır. Antlaşmaya Taraf Devletler, dünyanın gelişmekte olan bölgelerinin ihtiyaçlarını dikkate alarak hareket etmelidir. (United Nations).

NPT'nin son önemli maddesi VI. Maddeye göre:

Antlaşmanın Taraflarından her biri, nükleer silah yarışının erken bir tarihte durdurulması ve nükleer silahsızlanmaya ilişkin etkili önlemler ile sıkı ve etkili uluslararası kontrol altında genel ve tam silahsızlanmaya ilişkin bir antlaşmaya ilişkin müzakereleri iyi niyetle sürdürmeyi taahhüt eder. (United Nations).

Antlaşma ilk olarak 1970 yılında yürürlüğe girmiş ardından 1995 yılında süresiz olarak uzatılmıştır. NPT, bugün 191 Taraf Devlet ile neredeyse evrensel hale gelmiştir. Yıllar boyunca NPT, başka devletlerin nükleer silah edinmesini engellemeye yardımcı olmuş, nükleer enerjinin barışçıl kullanımı

konusunda iş birliğini kolaylaştırmak için gerekli güveni sağlamıştır. Ayrıca antlaşma, nükleer stoklarda dramatik azalmalara olanak tanıyan ve nükleer enerji için hayati önem taşıyan bir güvenlik ortamını teşvik etmiştir. Nükleer silahların yayılmasının önlenmesi, silahsızlanma ve nükleer enerjinin barışçıl kullanımından oluşan üç sütunu olan NPT, küresel nükleer silahların yayılmasını önleme rejiminin temel taşı olarak nitelendirilmektedir. (U.S. DEPARTMENT OF STATE, 2024b).

2.3.4.Güven Artırıcı Anlaşmalar

Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri (SALT) sırasında, ABD ve Sovyetler Birliği, Kaza Önleme Anlaşması ile riskleri azaltma ihtiyacının artan farkındalığını gösteren ve müzakerelerin merkezi amacını tamamlayan iki anlaşmaya varmıştır. Erken oturumlarda, ana SALT müzakerelerine paralel olarak yapılan tartışmalar, yanlışlıkla çıkan bir savaş probleminde ilişkin karşılıklı bir endişeyi göstermiş, bu durumda bir anlaşmaya varma konusunda umut verici bir eğilimi işaret etmiştir. Bu ön hazırlık keşifleri, iki SALT delegasyonunun yönlendirmesi altında iki özel çalışma grubunun oluşturulmasıyla sonuçlanmıştır. Gruplardan biri, nükleer bir olay durumunda belirsizlikleri azaltmak ve yanlış anlamaları önlemek için bilgi alışverişi düzenlemelerine odaklanırken diğeri Washington ve Moskova arasındaki doğrudan iletişim bağlantısını geliştirme yollarını ele almıştır. 1971 yazına gelindiğinde, ana konular çözüme kavuşturulmuş ve taslak uluslararası anlaşmalar SALT delegasyonları tarafından hükümetlere sunulmuştur. Adı geçen her iki anlaşma da 30 Eylül 1971'de Washington'da imzalanmış ve aynı tarihte yürürlüğe girmiştir. (U.S. DEPARTMENT OF STATE, 2024c).

ABD ve Sovyetler Birliği arasında SALT müzakerelerinin başlangıcından itibaren, iki ülke ilişkilerini barışçıl iş birliği temelinde yeniden şekillendirmeye başlamıştır. Bu ilişkideki ana hedeflerden biri, özellikle nükleer savaş olmak üzere, savaşın önlenmesidir. Mayıs 1972'de Moskova zirvesinin son oturumunda, ülkeler bu amaca nasıl ulaşılacağı konusunda fikir alışverişinde bulunmuşlardır. Bu tartışmalar sonraki yıl boyunca devam etmiş, 18-25 Haziran 1973 tarihleri arasında Genel Sekreter

Brejnev'in ABD'yi ziyareti sırasında resmi bir anlaşmayla sonuçlanmıştır. 22 Haziran 1973'te Washington'da imzalanan Nükleer Savaşın Önlenmesi Anlaşması'nda, ABD ve Sovyetler Birliği, nükleer savaş tehlikesini ve nükleer silahların kullanımını politikalarının bir hedefi haline getirme, birbirleriyle ve tüm ülkelerle olan ilişkilerinde ölçülü davranma ve istikrara ve barışa yönelik bir politika izleme konusunda anlaşmışlardır. Bu anlaşma, uluslararası iş birliği tutumunu benimseyerek nükleer savaşın veya askeri çatışmanın patlak vermesini önlemeye yönelik ön adım olarak görülmüştür. (U.S. DEPARTMENT OF STATE, 2024d).

2.3.5. Stratejik Silah Sınırlama Görüşmeleri I (SALT I)

İlk Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri (SALT I), Kasım 1969'dan Mayıs 1972'ye kadar sürmüştür. Bu dönemde ABD ve Sovyetler Birliği, önemli silahlarına sınırlamalar ve kısıtlamalar getiren ilk anlaşmaları müzakere etmiştir. (Graham Jr ve LaVera, 2011: 306).

Balistik füze, ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki silahlanma yarışında ayrı önem arz etmektedir. Sovyetler Birliği tarafından 4 Ekim 1957'de Sputnik'in fırlatılması, Eisenhower yönetiminde balistik füzenin gündeme oturmasına neden olmuştur. Moskova'nın uzaya uydu fırlatabilmesi, devamında nükleer bir savaş başlığını herhangi bir yerine hedefleyebileceğinin göstergesi olmuştur. ABD'de paniğe sebep olan bu olayı, Sovyetler Birliği'nin üç gün sonra, muhtemelen bir balistik füzeye takılabilecek yeni bir termonükleer savaş başlığını başarıyla test ettiklerini duyurmuş olması daha karmaşık hale getirmiştir. (Norris ve Kristensen, 2016: 62).

İnsanlığın en korkutucu silahı olarak nitelendirilen nükleer silahla, bugüne kadar tasarlananlar arasında en gelişmiş silah taşıma sistemi Kıtalararası Balistik Füzelere (ICBM) bir araya getirilmiştir. Her nükleer silahlı füze, muazzam yıkıcı bir güce sahip bir silah sistemi olarak görülmüştür. Hem ABD hem de Sovyetler Birliği, 1960'ların başında ICBM üretim programlarına başlarken, birbirlerinin çok büyük cephane sahibi olmasından kaynaklı olarak endişe duymuştur. Bu yüzden iki devlette daha fazla füze inşa etme ve konuşlandırmayı kendilerine görev bilmiştir.

1960'ların sonlarına gelindiğinde iki devlette binden fazla nükleer başlıklı ICBM sahibi olmuştur. (Schenk ve Youmans, 2012: 415).

1970 yılının Nisan ayında müzakereler Viyana'da başlamış, daha sonra oturumlar Helsinki ve Viyana arasında dönüşümlü olarak gerçekleşmiştir. 26 Mayıs 1972 yılında Moskova'da Başkanlık Zirvesi'nde ilk anlaşmalar imzalanmıştır. Temel de üç tür stratejik saldırı nükleer silahı bulunmaktadır.

Birincisi, kıtalararası mesafelerdeki hedefleri vurabilecek yeterli menzile sahip kara tabanlı balistik füzeler olarak tanımladığımız ICBM'dir. İkincisi, daha kısa menzile sahip olan denizaltından fırlatılan balistik füzelerdir (SLBM). Denizin altından fırlatılmalarına rağmen, kıtalararası hedefleri vurma kapasitesine sahip kabul edilmektedirler. Üçüncü olarak, bazı ağır bombardıman uçakları, iki tarafça kıtalararası mesafelerde operasyon yapabilecek olarak kabul edilmiştir. 1970'lerin ortalarından itibaren, uzun menzilli seyir füzeleri denizde, karada veya havada konuşlanabilen, yüksek hassasiyete sahip, hava soluyan sistemler bu stratejik nükleer taşıma araçları listesine eklenen dördüncü bir silah türü olarak kabul edilmiştir. SALT I de bu tür stratejik saldırı silahlarının yalnızca ilk ikisi ele alınmıştır. (Graham Jr ve LaVera, 2011: 307).

SALT I görüşmeleri, Geçici Anlaşma ve Anti- Balistik Füze Anlaşması (ABM) olmak üzere iki anlaşma ile sonuçlanmıştır. "Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Arasında Saldırgan Silahların Sınırlandırılmasına İlişkin Belirli Önlemler Hakkında Geçici Anlaşma" kısacası Geçici Anlaşma SALT I görüşmelerinde kabul edilen ilk antlaşmadır. Süre ve içerik bakımından sınırlı olan bu anlaşmanın beş yıl süreyle yürürlükte kalması amaçlanmıştır. Bu süreç içerisinde de her iki ülke de mümkün olan en kısa sürede daha kapsamlı bir anlaşma için müzakerelere devam etmiştir. Bu nedenle, Geçici Anlaşma bir nevi durdurma görevi üstlenmiş, saldırgan stratejik silahlardaki rekabeti sınırlayarak, 1972'de Moskova'da imzalanan ve 3 Ekim 1972'de yürürlüğe giren, ABM'nin tamamlanması adına daha fazla müzakere için zaman sağlamak amacıyla tasarlanmıştır. (U.S. DEPARTMENT OF STATE, 2024e).

2.3.6. Anti-Balistik Füze Anlaşması (ABM)

Stratejik saldırı silahlarını sınırlandırmak adına Geçici Anlaşma ile birlikte ABM Antlaşması imzalanmıştır. ABD ve Sovyetler Birliği, 1 Temmuz 1972'den sonra ICBM inşaatına başlamama, SLBM ve modern balistik füze denizaltılarının sayılarını anlaşmanın imzalandığı tarihteki operasyonel ve inşaat halindeki miktarlarla sınırlama sözünde bulunmuşlardır. ABD ve Sovyetler Birliği bu anlaşma doğrultusunda hem savunma hem de saldırı stratejik silahlarına önemli sınırlamalar getirmiş ve ABD- Sovyetler Birliği'nin silah kontrol müzakerelerine zemin hazırlamıştır. Başkan tarafından 13 Haziran 1972'de ABM onaylanmak üzere Senato'ya sunulmuştur. Geçici Anlaşma ise başkan tarafından, yürürlüğe girmek için çoğunluk oyu gerektiren bir yürütme anlaşması olarak Kongre'nin iki kanadına da sunulmuştur. Hem Geçici Anlaşma hem de ABM, 88'e 2'lik kesin bir oyla onaylanmıştır. Başkan Nixon ve Genel Sekreter Leonid Brejnev, iki yıllık süre sonrasında ABM sahası sayısını ikiden bire indiren bir protokol imzalamıştır. (Platt, 1991: 230).

ABM teknolojilerinin niteliksel gelişimini sınırlama konusunda her iki tarafta mutabakata varmıştır. Bu sınırlamalar şu şekildedir: aynı anda birden fazla önleme füzesi fırlatma kapasitesine sahip ABM fırlatıcıları geliştirmemek, test etmemek, konuşlandırmamak, mevcut fırlatıcıları bu yetenek doğrultusunda değiştirmemek ve hızlı yeniden yükleme sistemleri yapmamaktır. Aynı zamanda fırlatıcıların sayısı, birden fazla bağımsız güdümlü savaş başlığına sahip önleme füzelerini de yasaklamıştır. (U.S. DEPARTMENT OF STATE, 2024f).

ABM Antlaşması'ndaki temel amaç, geniş ölçekli bir ABM stratejik savunma konuşlandırılmasını ortadan kaldırarak her iki tarafı da diğerine bağımlı hale getirmek olmuştur. 1974 yılında imzalanan bir protokol sonrasında ABM Antlaşması, tarafların izin verilen konuşlandırma alanını bire indirerek, stratejik savunma konuşlandırmasını neredeyse tamamen kaldıracak bir seviyeye düşürmüştür. ABM Antlaşması'nın yapısı, Madde I'de ele alınan temel amacın pekiştirilmesi yönünde tasarlanmıştır. Sovyetler Birliği, Moskova'nın ABM savunmasını sürdürmeyi seçerken; ABD, Kuzey Dakota'daki Grand Forks ICBM konuşlandırmasını sürdürmeyi tercih

etmiştir. Beş yılda bir inceleme yapılmasını öngören antlaşmanın, ilk incelemesi 1977’de yapılmıştır. (Graham Jr ve LaVera, 2011: 310).

2.3.7. Stratejik Silah Sınırlama Görüşmeleri II (SALT II)

SALT-II görüşmeleri zaman zaman kesilmiş, uzun sürmüş sonuç olarak da ilerleme sağlanamamıştır. 21 Haziran 1973’te Washington’da ABD ve Sovyetler Birliği liderleri arasında ilke anlaşmasına varılmış, sonraki görüşmeler de bu ilkeler doğrultusunda ilerlemiştir. (UÇAROL, 708). Toplantıda tarafların, saldırgan nitelikli stratejik silahlara sürekli bir tavanın konması, tarafların saldırgan silah depolarında nitelik geliştirilmesinin denetimi, sonunda stratejik silahların karşılıklı olarak indirimi konusunda anlaşmaya varmaları gerektiği duyurulmuştur. (Sander, 2005: 244-245).

1974’te iki Amerikan Başkanı tarafından gerçekleştirilen Sovyetler Birliği ziyareti sırasında önemli antlaşmalar imzalanmıştır. Sovyetler Birliği, özellikle SALT II’nin Amerikan Kongresi’nde onaylanması için çaba göstermiştir. Bu yaşananlar Avrupa’da yumuşama döneminin başlamasında etkili olmuştur. (Sander, 2005: 236).

Bu anlaşma doğrultusunda, ABD ve Sovyetler Birliği en fazla 2400 nükleer silah taşıyıcısına sahip olabilecektir. (Uçarol, 1995: 708). Ayrıca, yine bu ülkelerin sahip olabilecekleri, bağımsız olarak birden fazla hedefe atış yapabilecekleri nükleer taşıyıcıların sayısı 1320, çok başlıklı kıtalar arası füzeler, çok başlıklı denizaltılardan atılan füzelerin sayısı 820 olarak sınırlandırılmıştır. (Sander, 2005: 239). Bu antlaşma sonrasında ilk kez tarafların füze sayılarına sınırlama getirilmiştir. ABD ve Sovyetler Birliği arasında nükleer silahları sınırlamak adına yapılan görüşmelere türlü düzeylerde devam edilmiş fakat teknik ve siyasi nedenlerden dolayı yavaş ilerleme göstermiştir. (Uçarol, 1995: 708).

1979 yılında silahların denetimi hükümetlerini de içeren SALT II Antlaşması Başkan Carter ile Brejnev arasında Viyana’da imzalanmış, ardından Carter tarafından Amerikan Senatosu’na sunulmuştur. (Sander,

2005: 244-245). Fakat, Amerikan Senatosu antlaşmayı onaylamamış bu nedenle de antlaşma yürürlüğe girmemiştir. (Uçarol, 1995:708).¹

Çok taraflı Nükleer Malzeme Sözleşmesi'nde, ilk olarak nükleer malzemenin uluslararası taşınması adına asgari fiziksel koruma seviyeleri sağlanmıştır. Çalınan nükleer malzemenin korunması, geri kazanılması ve iadesi konusunda devletler arasında “genel bir iş birliği çerçevesi” belirlenmiş, son olarak da suçluların iade veya kovuşturmayaya tabi olacağı belirli suçlar listelenmiştir. (Schenk ve Youmans, 2012:423).

1982 yılının Mayıs ayında Başkan Ronald Reagan, Sovyetler Birliği eşit derecede, itidal olmayan davranışlarda bulunduğu sürece SALT anlaşmalarını baltalamak adına bir şey yapmayacağını açıklamıştır. Sovyetler Birliği, onaylanmayan bu antlaşmaya uymayı tekrar kabul etmiştir. 1984 ve 1985 yıllarında Başkan Reagan, Sovyetler Birliği'nin SALT II Antlaşması'na uymak için verdiği siyasi üstlenmeyi ihlal ettiğini açıklamıştır. Fakat Başkan Reagan, karşılıklı itidalin geçici bir çerçevesinin ABD'nin çıkarına olmaya devam ettiğinin kararını vermiş, 1985 yılının Haziran ayında, Sovyetler Birliği'nin benzer bir itidal sergilemesi ve Cenevre'deki Nükleer ve Uzay Silahları Görüşmelerinde silah azaltma anlaşmalarını eksiksiz takip etmesi koşuluyla, ABD'nin geçerli stratejik silah anlaşmalarını bozmamak için çaba göstereceğini duyurmuştur. (Graham Jr ve LaVera, 2011: 345).

ABD'nin bir girişimi sonucunda, Reagan ve Gorbaçov, 1985'te Kasım ayında gerçekleşen Cenevre Zirvesi'nde nükleer savaş riskini azaltmak için merkezler kurma olasılığını araştırmaları adına uzman görevlendirme konusunda anlaşarak, Nükleer Risk Azaltma Merkezleri Anlaşmasını değerlendirmiştir. Yürütme Organı ile Kongre arasındaki danışmanlardan, özellikle Senatörler Sam Nunn ve John Warner'dan dolayı girişime yönelik teşvik gerçekleştirilmiştir. İki tarafın uzmanları 5-6 Mayıs, 25 Ağustos 1986 tarihlerinde Cenevre'de resmi olmayan toplantılar gerçekleştirilmiştir. Reagan ve Gorbaçov, Ekim 1986'da Reykjavik'de gerçekleştirilen toplantıya

¹ “Çin, Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesinden dört gün sonra, yani 31 Aralık 1979'da Birleşmiş Milletlere başvurarak, Sovyet saldırısının durdurulmasını ve askerlerinin Afganistan'dan çekilmesini istemiştir. Pakistan ve İran, siyasi girişimlerinden başka, ülkelerine sığınan Afgan göçmenlerine ve Afgan mücahitlerine yardım sağlamışlardır. Amerika Birleşik Devletleri ise, Sovyetler Birliği ile yaptığı SALT -II Anlaşması'nı onaylamaktan vazgeçmiştir.” (UÇAROL, 1995: 796).

katılarak uzmanların ilerlemelerinden memnuniyetini dile getirmişler, Nükleer Risk Azaltma Merkezlerinin kurulması için resmi müzakerelere başlama konusunda anlaşmışlardır. Cenevre’de 13 Ocak ve 3-4 Mayıs 1987 tarihlerinde yapılan müzakereler, 15 Eylül 1987’de Washington’da, Dışişleri Bakanı Shultz ve Dışişleri Bakanı Shevardnadze tarafından imzalanan bir Anlaşma ile sonuçlanmıştır. (U.S. DEPARTMENT OF STATE, 2024g).

Balistik Füze Fırlatma Bildirim Anlaşması, 31 Mayıs 1988 yılında Moskova Zirvesi sırasında imzalanan ICBM ve SLBM Fırlatmalarının Bildirilmesine İlişkin Anlaşma, ABD ve Sovyetler Birliği’nin yanlış yorumlama, hesaplama ya da kaza sonucunda nükleer savaş riskini azaltmaya yönelik devam eden ilgisini yansıtmıştır. (U.S. DEPARTMENT OF STATE, 2024h).

2.4. Yeniden Soğuk Savaş

Küba füze krizinin yaşanmasının ardından ABD ve Sovyetler Birliği, silahların kontrolü üzerinde müzakereler yapmış sonucunda da yeni antlaşmalar imzalanmıştır. Küba füze krizinden sonraki bu dönem tarafların nükleer silahlar konusunda yumuşama dönemi olarak geçmektedir. Fakat bu süreç uzun sürmemiş, 1980’li yılların başında orta menzilli nükleer füzeler konusunda tekrar karşı karşıya gelinmiştir. 1983 yılında ABD’nin Stratejik Savunma Girişimi, Sovyetler Birliği’ni oldukça rahatsız etmiş ve bu durum ikili ilişkiler de engel teşkil etmiştir. Bu yaşananlar, ikili ilişkilerin gerginliği yeniden soğuk savaş mı sorularını da beraberinde getirmiştir.

2.4.1. Stratejik Savunma Girişimi (SDI)

1980’de yaşanan seçim sonrasında, Reagan yönetiminin erken dönemlerden itibaren anti-balistik füze teknolojisine olan sürekli ilgisini açığa çıkarmıştır. Reagan göreve gelmesinden kısa bir süre sonra 1981’lerin başında Toplu Füze Savunma Sistemleri Üzerine Canlı Araştırma ve Geliştirme Programı’nın oluşturulmasını kapsayan Ulusal Güvenlik Karar Direktifini (NSDD) imzalamıştır. Reagan görev süresi boyunca, onun öncesinde yaşanan yumuşama dönemine aykırı davranarak, Sovyet karşıtlığı içeren ikna edici konuşmalarda bulunmuş ve bu doğrultuda politikalar

izlemiştir. SDI duyurulmadan önce Reagan, Sovyetler Birliği'ni ABD'nin kesin düşmanı olarak nitelendiren ünlü "şeytani imparatorluk" içerikli konuşmasını yapmıştır. Bu konuşma Sovyetler Birliği'nden tam koruma sağlayacak anti-balistik füze sisteminin kesin bir adım olacağının da göstergesi olmuştur. (Nuclear Museum, 2018).

Reagan, 23 Mart 1983'te ulusal bir televizyon programında SDI'yi şu sözlerle ilan etmiştir:

"Amerika Birleşik Devletleri'nin savunma politikası basit bir öncüle dayanmaktadır: Amerika Birleşik Devletleri kavgaları başlatmaz. Biz asla saldırgan olmayacağız. Gücümüzü koruyarak ve savunarak saldırganlığa karşı caydırmak, savunmak, özgürlüğü ve barışı korumak amacıyla güçlü kalıyoruz... Nükleer silahlarda gerçek azalmaları sürdüreceğiz, ancak yalnızca stratejik güçlerimizi modernize ederek sağlanabilecek olan, güçlü bir konumdan müzakere edeceğiz." (Reagan Foundation).

SDI girişimine yönelik oldukça eleştiri gelmiş, eleştiriler, teknolojinin yapılabiliğine ilişkin şüpheciliğin ötesine geçmiştir. İlk eleştiri, karmaşık bir proje için araştırma ve geliştirmenin mecburen çok yüksek bir fiyat etiketiyle gelmesine yönelik olmuştur. Ardından nükleer saldırıya karşı korunma fikri caydırıcılık teorisinin merkezinde yer almıştır. Nükleer bir gücün nükleer saldırıdan korkmaması durumu, diğer nükleer güce karşı ilk saldırıyı yapmaktan alıkoyacak misilleme korkusuna da engel olabilecektir. Son eleştiri de hem ABD hem de dünyanın dört bir yanındaki eleştirmenlerden gelmiş ve SDI girişimini 1972 Anti Balistik Füze Anlaşması'nın açık bir ihlali olarak nitelendirilmiştir. Bu anlaşma, ABD ve Sovyetler Birliği'ne, yeni ve maliyetli bir silahlanma yarışını önlemek amacıyla füze savunma sistemleri geliştirmekten kaçınma yükümlülüğünü getirmiştir. (U.S DEPARTMENT OF STATE Archive, 2024).

Reagan, nükleer savaş önlemek için diğer devletlere güvenmek yerine, nükleer silahların fiziksel tehdidini ortadan kaldırmak üzerine yoğunlaşmıştır. Bu fikri bir grup desteklerken bir grup da karşı çıkmıştır. Katılmayan grupta muhafazakârlar ve liberaller yer almıştır. Muhafazakârlar, silah savunma sistemine odaklanmanın silah yarışından uzaklaşmasına ve ABD'yi zayıflatması konusunda endişe duymuşlardır. Liberaller ise planı, popüler bilim kurgu filminden sonra SDI'nin bir para israfı olması ve

başarılmasının mümkün olmaması nedeniyle “Yıldız Savaşları” programı olarak adlandırmıştır. (Reagan Library).

Sovyetler Birliği, SDI’den haberdar olduğu anda endişelerini dile getirmiştir. ABD’nin savunma sistemini geliştirmesinin, iki güç arasında gelecekteki silah müzakerelerinin öngörülmesinde bir engel haline gelmiştir. Gorbaçov, ABD’nin SDI’yi bırakması yönündeki taleplerini, INF ve START müzakereleriyle ilişkilendirmiştir. Reagan 1980’ler boyunca SDI’den vazgeçmeyi reddetmiş, bu durum ABD ve Sovyetler Birliği’nin diğer silah kontrolü tedbirleri konusunda anlaşmaya varmasını da engellemiştir. Anlaşmaya varılması, iki tarafın savunma ve orta menzilli kuvvetler tartışmalarını ayrı kefedele alması sonucunda gerçekleşmiş ve INF Antlaşması’nı imzalamayı başarmışlardır. Reagan’ın görevden ayrılmasıyla START’da tamamlanmış, böylelikle hükümetin SDI projesine olan bağlılığı da azalmıştır. (U.S DEPARTMENT OF STATE Archive, 2024).

2.4.2.Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Antlaşması (INF)

ABD ile Sovyetler Birliği arasında Orta ve Daha Kısa Menzilli Füzelelerin Ortadan Kaldırılması Antlaşması, genellikle Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler (INF) olarak anılmaktadır. INF Antlaşması’nın yürürlüğe girmesinden itibaren üç yıl içerisinde, tarafların 500- 5500 kilometre menzile sahip kara konuşlu balistik ve seyir füzeleri ile bunların fırlatıcılarının ve ilgili destek yapıları ile destek ekipmanlarının imha edilmesini gerektirmektedir. (U.S. DEPARTMENT OF STATE, 2024j)

Sovyetler Birliği’nin 1970’lerin ortasında SS-20 orta menzilli füzelerini yurtiçinde konuşlandırmasının ardından ABD, orta menzilli füzelerin kontrolü adına çağrıda bulunmuştur. SS-44 ve SS-55 tek başlıklı füzelerine oranla daha uzun menzilli ve çok başlıklı olan SS-20’nin konuşlandırılması, Avrupa’da, Sovyetler Birliği’nin nükleer kuvvetlerini niteliksel anlamda iyileştirmiştir. Sovyetler Birliği’nin füze konuşlandırmasına, NATO bakanları 1979’da çift yönlü strateji olarak bilinen yaklaşımla, yani silah kontrol müzakerelerine yönelik eşzamanlı çaba ve Avrupa’da SS-20’yi dengelemek için orta menzilli, nükleer başlıklı ABD füzelerinin (yer tabanlı seyir füzeleri ve Pershing II) konuşlandırılması ile yanıt verilmiştir.

Müzakereler defalarca kesintiye uğrarken, ABD füze konuşlandırmaları 1980'lerin başlarında devam etmiştir. (Arms Control).

NATO'nun Nükleer Planlama Grubu, 1977'nin sonlarında ittifakın uzun vadeli tiyatro nükleer kuvvetleri (TNF) modernizasyon ihtiyaçlarını, esnek yanıt doktriniyle uyumlu olacak şekilde inceleme adına bir çalışma başlatmıştır. Ardından 1979'da NATO tarafından, bu kuvvetleri içeren gelecekteki silah kontrol çabaları için yönlendirici ilkeler oluşturmak üzere Özel Danışma Grubu kurulmuştur. NATO 1979'un yazında, ittifakın TNF politikasının temel hedeflerini belirleyen Entegre Karar Belgesi'ni hazırlamıştır. Bu belgede, kuvvet modernizasyonu ve silah kontrolüne yönelik tamamlayıcı programlar çağrısında bulunulmuştur. Sovyetler Birliği SS-20 konuşlandırmasına karşı koymak adına 12 Kasım 1979'da NATO bakanları, oybirliğiyle çift yönlü bir strateji kabul edilmiştir. Birinci yön tarafından, TNF kuvvetlerini mümkün olan en düşük seviyeye indirebilmek adına ABD ve Sovyetler Birliği arasında silah kontrol müzakereleri yapılması önerisinde bulunurken; ikinci yön silah kontrol müzakerelerinin başarısız olması durumunda Aralık 1983'ten başlanarak Batı Avrupa'ya 464 tek başlıklı Amerikan GLCM füzesi ve 108 Pershing II balistik füzelerinin konuşlandırılmasını tavsiye etmiştir. (Graham Jr ve LaVera, 2011: 512-513).

Sovyetler Birliği, NATO'nun konuşlandırma kararını iptal etmediği sürece ön görüşmelere katılmayı reddetmiştir fakat Temmuz 1980'de tutumunu değiştirmiş, 1980 sonbaharında Cenevre'de ön görüşmelere başlamıştır. ABD, NATO içerisinde kapsamlı istişareler doğrultusunda oluşturulan müzakerelere, INF anlaşmasının sağlanması gerektiği şartlar üzerinden yorum yapmıştır. ABD, ilk olarak ABD ve Sovyetler Birliği arasında hem sınırlamalar hem de haklar bakımından eşitliği sağlamak, ikinci olarak, kesinlikle ikili olmak, İngiliz ve Fransız sistemlerini dışlamak, ardından sistemleri küresel ölçekte sınırlamak, dördüncü olarak NATO'nun konvansiyonel savunma kabiliyetini olumsuz etkilememek, son olarak da etkin bir şekilde doğrulanabilir olmak maddeleri içermesi gerektiğidir. 23 Eylül 1981'de taraflar resmi görüşmelere başlamak adında anlaşmaya varmışlardır. Başkan Reagan, Sovyetler Birliği'nin SS-20, SS-4, SS-5'lerini sökmesi durumunda ABD'nin de Pershing II ve GLCM'lerini sökeceği

yönünde müzakere teklifinde bulunmuş, teklif tarihe “sıfır-sıfır teklifi” olarak geçmiştir. Sovyetler Birliği, Avrupa’da, ABD asılı INF füzesinin konuşlandırılmasına karşı çıkmış, onun yerine Batı için İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin de dahil edildiği, her iki taraf için de 300 orta menzilli füze ve nükleer yetenekli uçak tavanı önerisinde bulunmuştur. Görüşmeler 23 Kasım 1983’te Sovyetler Birliği’nin terk etmesiyle sona ermiş, fakat görüşmelerin ilk iki yılında ABD, sıfır seçeneği konusundaki tercihinin vurgu yapmaya devam etmiştir. Ayrıca ABD, aynı zamanda, eşit derecede, düşük sayıda INF sistemi temelinde geçici bir anlaşma yapabilecekleri fikrini de ortaya koymuştur. (U.S. DEPARTMENT OF STATE, 2024j).

1985 Mart’ta, Mikhail Gorbaçov’un Sovyetler Birliği genel sekreteri olmasının ardından INF Anlaşması müzakereleri ilerleme göstermeye başlamıştır. (Arms Control). Kasım 1985’te Reagan ve Gorbaçov, Cenevre’de zirvede ilk kez bir araya gelmiş, gelecekteki zirvelerin insan hakları, bölgesel konular, ikili meseleler ve silah kontrolü üzerine gerçekleşeceğini kararlaştırmışlardır. (Diggins, 2007). Reagan, görüşmede orta menzilli nükleer kuvvetlerin tamamen yok edilmesi üzerinde dururken, Gorbaçov, ABD’nin Stratejik Savunma Girişimi’ni (SDI) geliştirmeyi sonlandırması üzerinde durmuştur. (Rhodes, 2008: 6-7).

Sovyetler Birliği tarafından, ABD’ye asimetrik ilk saldırı teşviki verdiği düşüncesi nedeniyle Balistik Füze Savunması (BMD) istikrarsızlaştırıcı olarak görülmüştür. Zirvenin ardından taraflar, toplantının sonuçları hakkında ortak bir bildiri yayınlamış, her iki tarafında nükleer silahların %50 azaltılmasına yönelik adımlar atması, INF ile ilgili müzakerelerin arttırılması ve uyum önlemlerinin alınması gerektiği belirtilmiştir. Zirve, resmi bir antlaşmayla sonuçlanmamıştır fakat Reagan ve Gorbaçov’un, nükleer savaşın her şartta önlenmesi gerektiği sonucuna varmalarına yardımcı olmuştur. (Berliner ve öte., 2020: 8).

1986 yılına gelindiğinde müzakereler hız kazanmaya başlamıştır. 1986’da Retkjavik zirvesinde Gorbaçov, SS-20, GLCM ve PershingII’lerin de dahi olduğu tüm orta menzilli füzelerin bir antlaşmanın imzalanması beş yıl sonrasına kadar Avrupa’dan kaldırılmasını önermiştir. Ayrıca Sovyetler Birliği’nin Asya’daki SS-20’lerini, 33 füze olmak üzere toplamda 99 savaş

başlığına düşüreceğini belirterek karşılığında ABD'nin toplam 100 GLCM ve Pershing II'yi kendi topraklarında depolayabilecek fakat Sovyetler Birliği menziline konuşlandırmayacaktır. Nisan 1987'de ise Gorbaçov, Sovyetler Birliği'nin Avrupa ve Asya'daki 300 ile 600 mil arası tüm füzeleri, INF anlaşması kapsamında ortadan kaldırmaya hazır olduğunu belirtmiştir. (Woolf, 2014: 8). Sovyetler Birliği, Temmuz'a kadar, ABD'nin kapsamlı doğrulama rejimindeki bazı hükümlere, prensipte onay vermiştir. Veri değişimi, imhanın yerinde gözlemlenmesi ve INF füze envanterlerinin ve tesislerinin yerinde dengelemesi rejimde onay verilen başlıca hükümlerdir. Sovyetler birliği önemli bir değişiklik olarak, Batı Alman Pershing IA füze sistemlerindeki ABD'ye ait savaş başlıklarının dahil edilmesini önermiştir. ABD bu öneriye, INF müzakerelerinin ikili olduğunu, yalnızca ABD ve Sovyet füzelerini kapsadığını ve üçüncü ülke sistemlerini içermemesi veya mevcut iş birliği modellerini etkilememesi gerektiği konusunun altını çizerek yanıt vermiştir. (Graham Jr ve LaVera, 2011: 514).

Gorbaçov, 22 Temmuz 1987'de orta menzilli ve kısa menzilli füzeleri ortadan kaldırmak adına "çift küresel sıfır" Antlaşması'nı kabul etmiştir. Sonrasında FRG doğrultusunda 26 Ağustos 1987'de bir açıklama yapılarak, Şansölye Kohl, Federal Almanya Cumhuriyeti'nin 72 Pershing IA füzesini sökeceğini, eğer ABD ve Sovyetler Birliği ortaya çıkan antlaşmada öngörüldüğü gibi tüm INF füzelerini imha etmeleri durumunda yerlerine daha modernlerini koymayacağı dile getirilmiştir. Bu FRG tarafından dile getirilen tek taraflı bir beyandır ve INF Antlaşması'nın bir parçası değildir. INF, tek taraflı değil, ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki ikili bir antlaşma olmakla, iki taraf antlaşmayı yıl sonuna kadar tamamlama konusunda prensipte bir anlaşmaya varmıştır. (U.S. DEPARTMENT OF STATE, 2024j). 8 Aralık 1987 'ye gelindiğinde Reagan ve Gorbaçov Beyaz Saray'da INF Antlaşması'nı imzalamıştır. (Watson, 2011: 38). Antlaşma, imzalandığı dönemin, doğrulama rejimi ve nükleer silah kontrolü alanındaki en ayrıntılı ve katı olan antlaşmasıdır. Antlaşma yürürlüğe girmesinin ardından, üç yıl içerisinde tüm beyan edilen INF sistemlerini tamamıyla ortadan kaldırarak bu füzelerin sahipliği ve kullanımı üzerinde tam bir yasağa uyum sağlama doğrultusunda tasarlanmıştır. (U.S. DEPARTMENT OF STATE, 2024j).

Antlaşma içerisinde, Veri Üzerine Kapsamlı Mutabakat Muhtırası (MOU), Denetimler Protokolü ve İmha Protokolü içermektedir. Senatonun, onay oturumları sırasında dile getirmiş olduğu endişeler ve 1988’de ABD ile Sovyetler Birliği arasında ortaya çıkan sorunlar olması nedeniyle, 12 ve 21 Mayıs 1988’de yapılan diplomatik not değişimleri ve 12 Mayıs 1988’de imzalanan mutabakat zaptı ile güçlendirilmiştir. Son değişimler de INF Antlaşması’nın mevcut ve gelecekteki teknoloji sistemlerini içeren maddelere de yer verilmiştir. Senato, onay belgelerinin değişimi öncesinde, dört belgenin, “Antlaşma hükümleri ile aynı güç ve etkiye sahip olduğunu” doğrulayan Sovyet onayının alınması gerektiği belirtilmiştir. 28 Mayıs 1988’de bir nota değişimi ile sağlanan Antlaşma, Moskova’da onay belgelerinin değişmesinin ardından 1 Haziran 1988’de yürürlüğe girmiştir. (Graham Jr ve LaVera, 2011: 515).

INF Antlaşması, nükleer sahibi süper güçler arasında silah kontrolü müzakerelerinin dönüm noktası olmuştur. Çünkü INF Antlaşması, her iki tarafa da Soğuk Savaş döneminde imkânsız diyebileceğimiz yerde denetim doğrulama tekniğini deneyimleme şansı vermiştir. ABD ve Sovyetler Birliği’nin başkentlerinde Nükleer Risk Azaltma Merkezlerinin kurulması, Nükleer Risk Azaltma Merkezleri aracılığıyla, INF Antlaşması’nın sınırlı koşullar altında füze fırlatmalarına izin verdiği araştırma ve geliştirme amaçlı fırlatma bildirimlerinin düzenli olarak değiştirilmesi de INF Antlaşması’nın ilkeleri arasında yer almaktadır. (Schenk ve Youmans, 2012: 427).

3. BÖLÜM

SİLAHLARIN KONTROLÜ REJİMİNİN ZAYIFLAMASI VE ORTA MENZİLLİ NÜKLEER KUVVETLER ANTLAŞMASININ SONU

3.1. 1990-2001 Arası Dönem

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile beraber Sovyetler Birliği dağılmıştır. Bu dönem de uluslararası sistem tek kutuplu sisteme evrilmiştir. Silahların kontrolü rejiminde ise 1980'li yıllarda yaşanan gergin atmosfer yerini INF Antlaşması ile daha yumuşak bir döneme bırakmıştır. ABD artık nükleer silahların kontrolü için Rusya ile ikili ilişkiler içinde olacaktır. İlişkilerin yumuşamaya gittiği bu dönemde, stratejik silahlar içinde müzakerelerde bulunulmasına ihtiyaç duyulmuştur. 1985 yılında ABD ve Sovyetler Birliği bu müzakerelerin yapılması konusunda anlaşmışlardır. Bu anlaşmadan vazgeçilmemiş ve Rusya ile devam ettirilmiştir. Bu görüşmeler Stratejik Silahların Azaltılması Antlaşması I ve II (START I-II) olarak geçmektedir. START I yürürlüğe girdikten sonra stratejik silahların azaltılmasının yolunu açmıştır fakat START II bekleneni karşılayamamıştır ve hiçbir zaman yürürlüğe girememiştir.

3.1.1. Stratejik Silahların Azaltılması Antlaşması I (START I)

ABD Dışişleri Bakanı George Shultz ve Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Andrey Gromyko, Nükleer ve Uzay Görüşmeleri (NST) adı verilen ikili yeni bir formun parçası olarak stratejik silahlar (START) konusunda müzakerelerde bulunmak adına 1985 Ocak'ta anlaşmışlardır. (U.S. DEPARTMENT OF STATE, 2024j). Gorbaçov, 1987'de INF Antlaşmasını imzalamak için Washington'a geldiğinde, ABD ve Sovyetler Birliği tarafından, START anlaşması ile ilgili de duyuru yapılmıştır. ABD'nin yeni füze savunma çabalarının ortaya koyduğu sorunların yanına, kalan konular da eklendiğinde tüm bunların çözüme kavuşturulması için birkaç yıla daha ihtiyaç duyulmuştur. (Schenk ve Youmans, 2012: 427). START I Antlaşması dokuz yıllık süre boyunca ABD ve Sovyetler Birliği tarafından müzakere

edilmiş, ardından 31 Temmuz 1991’de Moskova’da imzalanmıştır. (U.S. DEPARTMENT OF STATE, 2024k).

START I Anlaşması ile tarafların, Stratejik Nükleer Teslimat Aracının (SNDV), yedi yıllık süre boyunca 1600 konuşlandırılmış ICBM, SLBM ve ağır bombardıman uçağından oluşan merkezi sınırına indirilmesini zorunlu kılınmış, 154’ten fazla konuşlandırılmamış ağır ICBM’den oluşan alt sınır da koyulmuştur. Dağıtım araçları için de toplam savaş başlığı sayısı 6000’le sınırlandırılmış, bu sınırlama içerisinde ICBM ve SLMB’ler için savaş başlığı sınırı 4900 olarak belirlenmiştir. Ağır ICBM savaş başlıklarına 1540, mobil ICBM savaş başlıklarına, silo tabanlı varyantlar hariç, 1100 alt sınırlamaya gidilmiştir. Tüm bu sınırlamalar 6000 limitinin içerisinde yer almaktadır. Ayrıca antlaşmaya göre taraflar, konuşlandırılmış ICBM ve SLBM’lerle 3600 MT’ye kadar toplam atış ağırlığına da sahiptir. Bu hak, atış ağırlığının START Anlaşması imza seviyelerinden yaklaşık olarak %46 oranında azaltılacağı anlamına gelmektedir ve konuşlandırılan ABD, ICBM ve SLBM kuvvetinin toplam atış ağırlığı bu tavanın çok altında kalmıştır. (Acquisition, 2024).

Anlaşmada yer verilen azaltmaların birinci aşaması, antlaşmanın yürürlüğe girmesinin ardından 36 ay içerisinde gerçekleşmiş, SNDV’lerin sayısı 2100’e, savaş başlıklarının sayısı 9150’ye düşürülmüştür. İkinci aşama, antlaşmanın yürürlüğe girmesinden en geç 60 ay sonra uygulanmak üzere planlanmış ve SNDV’leri 1900’e, savaş başlıklarını ise 7950’ye düşürmek hedeflenmiştir. Üçüncü aşama ise antlaşmanın yürürlüğe girmesinin ardından 84 ay içerisinde gerçekleştirilerek, antlaşmada kararlaştırılan sayılara indirmek hedeflenmiştir. Ek anlaşmalar da ise menzili 600 kilometreden fazla olan ve denizden fırlatılan seyir füzelerini (SLCM), 800 ile, Sovyet Backfire bombardıman uçaklarını 500 ile sınırlama getirilmiştir. (Bunker, 2001: 1196).

1991’de Sovyetler Birliği’nin dağılması ve arkasında bıraktığı nükleer mirasın düzenlenmesi gerekçesiyle antlaşmanın imzalanması ve yürürlüğe girmesi arasında üç yıllık bir gecikme olmuş, START I 5 Aralık 1994’te yürürlüğe girmiştir. START I, yeni siyasi gerçeklere uygun hâle getirilmek adına Mayıs 1992’de Lizbon Protokolü’nde prensipler kabul edilmiştir. Bu anlaşmada, Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından ortaya çıkan Rusya,

Belarus, Kazakistan ve Ukrayna START I'in yeni tarafları olarak tanınmış, fakat sadece Rusya nükleer silah devleti olarak belirlenmiştir. Belarus, Kazakistan ve Ukrayna; NPT'ye nükleer olmayan devletler olarak katılma ve tüm START I hesaplanabilir silah ve ilişki tesislerini yedi yıl içinde ortadan kaldırma yükümlülüğünü üstlenmiştir. Belarus ve Kazakistan NPT'ye hızla katılıp START I'i olduğu gibi onaylarken, Ukrayna nükleer mirasıyla nasıl başa çıkacağı konusunda iki yıldan fazla süren iç tartışmalar yaşamış, bu sebeple de Ukrayna'nın START I onaylama kararı ABD ve Rusya tarafından reddedilmiştir. (NTI).

START I'in yürürlüğe girmesi, ABD ve Rusya'nın nükleer cephaneliklerinde azalmanın yolunu açmıştır. Aslında Aralık 1994 öncesinde de taraflar antlaşma uyarınca stratejik silahlarını azaltmaya başlamışlardır. Bu yaşananlar nükleer silahların kontrolüne ilişkin programın tamamlanmış olduğunun işareti değildir çünkü Rusya parlamentosunun artan muhalifliği nedeniyle START II'nin onaylanma sürecinde yeni bir çıkmaza girilmiştir. (European Parliament, 2024).

3.1.2. Stratejik Silahların Azaltılması Antlaşması II (START II)

ABD ve Sovyetler Birliği, 1990'da START I üzerinde anlaşmalara devam ederken, sayıların daha da azalması gerektiği konusunda hemfikir olmuşlardır. Fakat müzakereler 1992 yılında Rusya liderinin belirlenmesi için gerçekleştirilecek seçim sonrasına kalmıştır. George H.W. Bush ve Boris Yeltsin, Haziran 1992'de Washington D.C.'de, Ocak 1993'te Moskova'daki iki zirve toplantısı sonrasında START II kabul edilmiştir. (Freedman).

Müzakerelere, 1992 yılında tarafların ortak mutabakat anlaşması imzalamasıyla başlanmıştır. Ardından 1993 yılında imzalanan resmi anlaşma ve 1996 yılında ABD Senatosu'nun onayladığı sözleşme gelmiştir. Rusya Duması, meclisi, NATO'nun doğuya doğru askeri genişlemesi ve Amerika'nın Kosova ve Irak'taki eylemlerini protesto etmek istemesi nedeniyle anlaşmayı onaylamayı ertelemiştir. Nisan 2000'de ise birtakım şartlar karşılığında Rus parlamentosu START II'yi onaylamıştır. (Arms Control, 2022).

START II'yle taraflar için stratejik silahlar üzerinde bir sınırlama getirilmiş, azaltımları iki aşamada uygulamayı öngörmüştür. İlk aşamanın sonunda, tarafların toplam konuşlandırılmış stratejik nükleer savaş başlıklarını 3800-4250 aralığına indirmesi kararına varılmıştır. Bu aralık içerisinde SLBM'ler en fazla 2160, ICBM üzerinde en fazla 650 ve SLBM'ler üzerinde en fazla 1700-1750 savaş başlıklarına yer verilebilecektir. İkinci aşamanın sonunda ise, tarafların toplam konuşlandırılmış stratejik nükleer savaş başlığı 3000-3500 üzerinde olmaması ve SLBM'ler üzerinde en fazla 1.700-1.750 savaş başlığı konuşlandırılması kararları alınmıştır. Aynı zamanda ikinci aşama sonrasında tüm ağır ICBM'lerin ve çoklu bağımsız hedeflenebilir yeniden giriş araçları (MIRV) olan tüm ICBM'lerin ortadan kaldırılması gerektiği, bazılarının savaş başlığına düşürülmesi kararı alınmış, MIRV yasağından SLBM'ler ayrı tutulmuştur. (NTIa).

Rusya'nın START II'yi onaylama esnasında sunduğu şartlar arasında ABD'nin Anti-Balistik Füze Anlaşmasını (ABM) destekleyerek, stratejik ve taktik füze savunmalarının sınırlarının belirlenmesine ilişkin START II'ye yapılan eki onaylaması yer almıştır. ABD Senatosu tarafından adı geçen ek hiçbir zaman onaylanmamış bu nedenle START II'de hiçbir zaman yürürlüğe girmemiştir. Ardından ABD 2002 yılında ABM'den çekilmiş, Rusya'da buna karşılık START II'den çekilmiştir. (Arms Control, 2022).

3.2. 2001-2014 Yılları Arası Dönem

Bu dönemde, 11 Eylül 2001'de ABD'ye El Kaide örgütü tarafından saldırı düzenlenmiştir. Bu saldırı dünyada büyük ses getirmiş. ABD'nin bu saldırılara cevabı sert olmuştur. Bu süreçte uluslararası sistemde ABD'nin tek güç oluşu sorgulanmaya başlamıştır. Özellikle Rusya Başkanı Putin'in, Münih Güvenlik Konferansı'nda yaptığı konuşma bu dönem için dönüm noktası niteliğinde olmuştur. Bu konferansta Başkan Putin'in tek kutuplu sistemin uluslararası sistemi olumsuz yönde etkilediği ve çok kutuplu sistemin gerekliliğinin önemini açıklaması önemli ayrıntılar arasında yer almıştır. Bu dönem, silahların kontrolü açısından olumsuz bir seyir izlediği söylenebilir. Anlaşmalardan çekilmeye başlanması, ABD'nin hegemonyasının zayıflaması, Rusya'nın eski gücüne kavuşmaya

başlamasıyla, uluslararası sistem çok kutupluluğa doğru evrilmiş, bu doğrultuda silahların kontrolü rejimi olumsuz yönde etkilenmiştir.

3.2.1. 11 Eylül Saldırıları ve Gelişmeler

ABD, küresel hedeflerini gerçekleştirebilmek için hedeflerin önünde bulunan engelleri kaldırarak, uluslararası sistemin kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmeyi amaç edinmişken, sistem üzerinde değişikliğe neden olabilecek yeni aktörler boy göstermiştir. 11 Eylül olaylarının yaşanması, küresel güç olan ABD'nin terör tehdidi ile mücadele etmek zorunda kalacağına sinyallerini vermiştir. ABD, 11 Eylül saldırılarının bir ülke tarafından değil, küresel ve sınır tanımayan uluslararası şebeke El Kaide tarafından gerçekleştirildiğini savunmuştur. Aynı zaman da ABD, 11 Eylül olaylarının uluslararası sistemin ciddi bir değişikliğe uğratması bakımından, önemli bir tarihi olay olarak nitelendirmiştir. (Bektaş, 2007: 117-118).

2001 yılında gerçekleştirilen 11 Eylül saldırıları, El Kaide ile bağlantılı olduğu düşünülen militan tarafından, uçak kaçırma ve intihar saldırılarının yer aldığı, ABD tarihindeki en ölümcül terörist saldırıları olarak tarihe geçmiştir. New York City ve Washington D.C.'deki hedeflere karşı gerçekleştirilen bu saldırı New York'ta 2750, Pentagon'da 184 ve Pensilvanya'da 40 can kaybına, New York'taki polis ve itfaiye departmanlarının büyük zarar görmesine ve yıkımlara neden olmuştur. Bu olay sonrasında ABD terörizmle mücadele etmek adına daha fazla çaba sarf etmeye başlamıştır. (Bergen,2024).

ABD'nin 11 Eylül 2001'de uğramış olduğu saldırı dahil olmak üzere ilerleyen süreçte devlete ve halka zarar verebileceği olası eylemleri önlemek için, hiçbir kısıtlama kabul edilmeksizin alınacağı doğrultusunda, 15 Eylül 2002'de, Bush Doktrini olarak bilinen Ulusal Güvenlik Stratejisi açıklanmıştır. Bush Doktrini'de özellikle üç unsurun üzerinde durulmuştur. İlk olarak askeri, diplomatik, ekonomik ve kültürel alanlarda hegemonyadan mutlak kontrole geçiş vurgulanmıştır. Bu geçişte çok taraflılığa karşı pozisyon almakta, Uluslararası Ceza Mahkemesi statüsüne taraf olmaya karşı çıkarak, 1972 tarihli ABM Kyoto Protokolünden çekilme savunulmuştur. Ardından savunmanın önlemeden, ön almaya dönüştüğü, geleneksel tehdit

merkezli askeri savunma doktrininden olanak-olasılık merkezli bir yaklaşıma geçiş vurgulanmıştır. Üçüncü ve son olarak da ABD, kendisini mutlak doğrunun ve iyinin temsilcisi olarak nitelendiriyor, stratejiye ahlaki meşruiyet kazandırılmış, bazı dinsel imgeler üzerinde durulması da dikkat çekmiştir. ABD, evrensel kuralların olmasına karşı çıkmaktan ziyade bu evrensel kuralların, mutlak doğrunun ve iyinin temsilcisi olarak nitelendirdiği, kendisine uygulanmamasını istemiştir. (Erhan, 2006: 12).

7 Ekim 2001’de ABD, arkasına İngiltere’yi alarak 11 Eylül saldırılarına cevap niteliğinde Afganistan’daki Taliban hedeflerini bombalamaya başlamıştır. Sonsuz Özgürlük Operasyonu adıyla bilen harekât başlamadan önce Bush, Taliban yönetiminden, Usame bin Ladin ve adamlarının teslim edilmesini ve terör eylemlerinde öncü olan El-Kaide terör örgütünün kapatılmasını istemiştir. Bu isteklerin altında yatan asıl sebep ise Afganistan’daki yapılanmanın gerçekleşebilecek olan saldırılar da üst teşkil edebileceği endişesi olmuştur. (Karakaya, 2010: 102).

ABD, uluslararası düzeni sağlama ve demokratikleşmenin ikinci engeli olarak Irak’ı görmüştür. Afganistan’ın ardından Irak’a yönelik saldırı gerçekleştirmiştir. (Bektaş, 2007:97). Saldırı gerekçesi olarak Bush yönetimi tarafından, Irak’ın terörizme destek verdiği, kitle imha silahları bulundurduğu öne sürülmüştür. Ayrıca Saddam Hüseyin’in Irak halkına zulmettiği iddia edilerek, Irak halkının bu zulümden kurtarılması gerektiği de belirtilmiştir.

Irak sonrasında ABD’nin yeni hedefi İran olmuştur. 14 Ağustos 2002’de Washington D.C.’de gerçekleşen basın toplantısı sırasında, İran Ulusal Direniş Konseyi’nin ABD ofisi İran’ın gizlemiş olduğu nükleer projelerini açığa çıkarması sonrasında İran nükleer kriz konusu gündeme oturmuştur. UAEA’nın gündeminde de yer alan konu hakkında UAEA yetkilileri İran’ın bir açıklama yapması gerektiğini dile getirmiştir. ABD, İran’ın uranyum arttırma çalışmalarını tamamen durdurmasını istemiş, bu isteği karşılık bulmadığı takdirde ekonomik ve askeri yaptırımların gerçekleştirilme ihtimali olduğu hatırlatılmıştır. ABD, konunun UAEA yetkisinden çıkarılarak BM Güvenlik Konseyi yetkisi altına alınmasını hedef edinmiş ve hedefini gerçekleştirmiştir. (Karakaya, 2010: 122-124).

Putin'in, 11 Eylül sonrası terörle mücadelede ABD'ye destek göstereceğini belirtmesi Rus dış politikasında birtakım değişikliklere yol açmıştır. Mesela görevine Primakov'un çok kutupluluk felsefesine dayanan devletçi görüşün milliyetçi olarak başlamış, Putin'in ABD'ye destek söylemi sonrasında küreselci, Amerikan liberali olarak devam etmiştir. İlk görev sürecinde ABD siyasetine karşı uyanık bir dış politika izlediğini vurgulayan, Rusya'yı Avrupa ve Asya içerisinde benzersiz olarak nitelendiren, Rusya'nın Asya Pasifik'e geri dönmesi gerektiğini dile getiren Putin, 11 Eylül sonrasında ABD ve Avrupa ile ilişkilerinde iyileştirmeye giderken, Doğu ve Asya tarafında sessiz kalmıştır. Çok kutupluluk söylemi de yerini giderek Pragmatizm ve Rus dış politikasına odaklanma söylemlerine bırakmıştır. (Tsygankov, 2004:116-117).

ABD, Bush Doktrini'ni Irak'ta uygulama kararı almış, bu durumu Rusya siyasilerinin ve halkının büyük çoğunluğu olumsuz karşılamıştır. Putin, savaşla ilgili yapmış olduğu açıklamada ABD'nin bu coğrafyada askeri eylem gerçekleştirebilmesi için resmi veya uluslararası hukuki temeli olmadığını söyleyerek, bu karara tepkili olduğunu net bir tavırla belli etmiştir. Rusya'nın bu süreç içerisinde endişesi, Irak rejiminin kaderi ile ilgili değil, kurulmuş uluslararası güvenlik sisteminin parçalanma tehdidinden kaynaklanmıştır. Putin'in de belirttiği gibi, güçlü her zaman haklıdır, istediğini yapma hakkına sahiptir, hedeflerine ulaşmak için istediği yöntemi kullanabilir şeklinde görülür; yani uluslararası hukuk, yumruk hukuku ile değiştirilirse, hukukun temel prensibi olan devletin değişmez egemenliği sorgulanacak bu sebeple de hiçbir devlet kendini güvende hissetmeyecektir. Rusya, ABD hegemonyasını kabul etmemekte, yeni dünya düzeninin çok kutuplu olması gerektiğini ve farklı güçlerin varlığından bahsedilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu çıkarları tanımlama ve uluslararası sorunlarla başa çıkma noktasında ortak strateji geliştirebilmek oldukça zordur. Bu noktada ihtimal dahilinde olabilecek tek şey çok taraflı iş birliğine dayanmak olmuştur. (Zhebin, 2003: 148-149).

3.2.2. ABD'nin ABM Anlaşmasından Çekilmesi

Bush ve Putin Şangay'da gerçekleşen toplantıda bir araya gelmişler, ABM Antlaşması konusunda fikirlerini belirtmişlerdir. Sonrasında bir basın toplantısı düzenlemişlerdir. Basın açıklamasında iki başkanın konuyla ilgili farklı görüşlerde olması dikkat çekmiştir. Bush ABM Anlaşması hakkında şu sözleri dile getirmiştir:

“Her ikimiz de ülkemiz de nükleer yayılmanın önlenmesi ve eski Sovyetler Birliği'nin tümünde soğuk savaş silah stoklarının azaltılarak nükleer tehdidi azaltmak için çalışıyoruz. Ayrıca, yeni bir stratejik çerçeve oluşturma çabalarımızda ilerleme kaydediyoruz. Bugün, sınırlı savunmaları içeren bir çerçeve içinde ofansif nükleer silah stoklarını önemli ölçüde azaltmayı ele aldık, bu savunmaların hem topraklarımızı siyasi şantajdan hem de potansiyel terörist saldırılardan koruyabileceğini gördük. Her iki ülkemiz de, 21. yüzyılın yeni tehditlerine, uzun menzilli balistik füzeler de dahil olmak üzere, karşı kendimizi savunabilmeliyiz. 11 Eylül olayları, halkımızı savunmamızı engelleyen Soğuk Savaş dönemi ABM Anlaşması'nun modası geçmiş ve benim inancımaya göre tehlikeli olduğunu daha önce hiç olmadığı kadar açık bir şekilde göstermiştir.” (Office of the Federal Register, 2001: 1288).

Putin, Bush ile iş birliklerinin mevcut olduğunu fakat ABM Anlaşması'nda fikir ayrılıklarının olduğunu belirten şu şekilde bir açıklama yapmıştır:

“Başkan Bush'un ortaya koyduğu birçok pozisyonla hemfikirim ve onlarla aynı fikirde olmamak mümkün değil. ABM Anlaşması gibi karmaşık bir konuda, tartışıp çözümler önermek için ortak bir yaklaşımımız var. Ancak bazı teröristlerin kıtalararası füzeleri ele geçirebileceğine ve bunları kullanabileceğine katılmakta zorlanırım. Bu yüzden her zaman tartışmalarımız olur, ancak iyi ilişkilerimiz bu süreci engellemez.” (Office of the Federal Register, 2001: 1291).

13 Aralık 2001'de Bush, ABD'nin resmi olarak ABM Anlaşması'ndan çekilme niyeti olduğunu açıklamıştır. Anlaşmanın şartlarına göre, anlaşmadan çekilme, bildirim tarihinden altı ay sonra yürürlüğe alınacaktır. Bush Kasım ayında Putin'e, ABD'nin Aralık ayında çekilme niyetini resmi olarak açıklayacağını söylemiştir. Şubat ayında, Ulusal Güvenlik Başkanlık Direktifi ve Mayıs 2001'de gerçekleşen National Defense University (NDU) konuşmasıyla belirlenen politika hedefinin, Rusya ile varılan diplomatik yolların ardından, 10 ay sonunda, başarılmıştır. Bush, ABM Anlaşması'ndan çekilme kararının ikili ilişkilere zarar vermeyeceğini açıklamak adına Putin'le telefon görüşmesi gerçekleştirmiştir. Görüşmenin ardından Putin bir

konuşma yaparak, ABD'nin ABM Anlaşması'ndan çekilmesinin yanlış olduğunu fakat bu kararın ulusal güvenliklerine tehdit oluşturmadığını dile getirmiştir. Putin'in, Rusya'nın stratejik silah indirimi konusunda bir anlaşma sağlama taahhüdünü açıklaması halkı rahatlatıp, cesaretlendirmiştir. (Rusten, 2010: 10).

11 Eylül saldırılarının ardından oluşan uluslararası iş birliği ortamında, ABD'nin ABM Anlaşması'ndan tek taraflı olarak çekilmesi, Rusya'nın, menfaat değerlendirmelerinden sonra START II'den çekilme haricinde, sessiz kalması sonucunu doğurmuştur. (Okşas, 2009: 75).

3.2.3. Moskova Antlaşması (SORT)

ABD ve Rusya 21.yy'da, ilişkilerini iş birliği ve dostlukla güçlendirme hedefine bağlı olarak yeni ilişkiler yoluna girmiştir. Yeni küresel zorluk ve tehditler, ikili ilişkilerde yeni bir temel atılmasını gerektirmiştir. Bu doğrultuda taraflar karşılıklı güvenlik, iş birliği, güven, açıklık ve öngörülebilirlik ilkelerine dayanan bir ortaklık kurmayı hedeflemişlerdir. 22 Temmuz 2001'de Cenova'da Bush ve Putin stratejik konular üzerinde ardından, 13 Kasım 2001'de Washington'da yeni bir ilişki konusunda yaptıkları ortak açıklamalar esas alınarak, stratejik saldırı silahlarında azalmaları uygulamaya karar kılarak, START Antlaşması yükümlülükleri, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'nın yükümlülükleri göz önünde bulundurularak, SORT Antlaşması'nın güvenlik ve iş birliğini aktif olarak teşvik etmesi ve uluslararası istikrarı geliştirmek adına uygun koşulların oluşturulmasına zemin hazırlayacağına inanılarak anlaşmaya varılmıştır. (U.S. STATE OF DEPERTMANT, 2024).

SORT, Bush yönetiminin önceden belirlemiş olduğu kısıtlamaları en aza indirme ve esnekliği koruma pozisyonlarına uyum sağlamıştır. 6 Mart 2003'te Senato'da oylama yapılmış ve oy birliği ile anlaşmaya onay verilmiştir. SORT, 1 Haziran 2003'te yürürlüğe girmiştir. SORT, Moskova ve Washington arasındaki geçmiş stratejik silah kontrolü anlaşmalarından hangi savaş başlıklarının azaltılması gerektiğini veya azaltmanın nasıl yapılacağını belirtmemesi ve kısa bir anlaşma olması yönünden ayrılmıştır.

SORT I. Madde'sinde silahların sınırlandırılması şu şekilde belirtilmiştir:

“Tarafların her biri, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı tarafından 13 Kasım 2001 tarihinde ve Rusya Federasyonu Başkanı tarafından sırasıyla 13 Kasım 2001 ve 13 Aralık 2001 tarihinde belirtildiği üzere, stratejik nükleer savaş başlıklarını azaltacak ve sınırlayacaktır. 31 Aralık 2012 itibarıyla bu tür savaş başlıklarının toplam sayısı her bir taraf için 1700-2200’ü geçmeyecektir. Tarafların her biri, stratejik saldırı silahlarının bileşimini ve yapısını, bu tür savaş başlıklarının sayısı için belirlenen toplam sınıra dayanarak kendisi belirleyecektir.” (The Moscow Treaty, 2002: 2).

3.2.4. Rusya’nın Hava Savunma Sistemi Geliştirmesi

Sovyetler Birliği ve Rusya arasındaki füze savunma programları uzun ve köklü bir geçmişe dayanmaktadır. 1950’li yıllarda füze savunması üzerine çalışmaya başlayan Sovyet mühendisler, 1961 yılında orta menzilli füzeyi önleyen bir sistem geliştirmişlerdir. Sovyetler Birliği ise 1970’lerin başında, Moskova çevresinde A-35 Galosh olarak anılan füze savunma sistemini konuşlandırmış ve bunu değiştirebilmek adına yeni bir sistem üzerinde çalışmaya başlamıştır. Yeni sistem olan A-135, 1995 yılında faaliyete geçerek günümüze kadar gelmiştir. Sovyetler Birliği, 1970’lerden itibaren, lazer ve uzay tabanlı unsurlarını da içeren diğer yönlendirilmiş enerji sistemleri ile savunma seçenekleri araştırmalarına başlamıştır. Bu araştırmalar, 1980’lere gelindiğinde, ABD’nin Stratejik Savunma Girişimi programına cevap olmak adına yoğunlaşmıştır. Sovyetler Birliği’nin araştırma yaptığı süre zarfında incelediği diğer seçenekler arasında ICBM silahlarının yakın mesafeden savunulması, A-135 sisteminin teknolojisine dayanan bölgesel savunmalar da yer almıştır. Soğuk Savaş sonrasında Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla, birçok füze savunma projesi durdurulurken, bazı programlar korunmuş ve Rusya’nın son yıllarda askeri programlara daha fazla kaynak ayırabilmesiyle tekrar kazanılmıştır. (Podvig, 2017: 1).

ABD’nin SDI programı ile beraber Sovyetler Birliği de füze savunma sistemine yoğunlaşmış, fakat Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla bu sistemler ikinci planda bırakılmıştır. 2002 yılında ABD’nin ABM Anlaşmasından çekilmesi ve en önemlisi de NATO’nun Avrupa’da giderek genişlemesi Rusya tarafından bir tehdit olarak algılanmış ve Rusya kendini koruma gereksinimi hissetmiştir. Böylelikle Rusya kendi hava savunma sistemi için daha fazla bütçe ayırmaya başlamış ve hızlandırmıştır.

Moskova'nın etrafında A-135 füze savunma sisteminin konuşlanması, Sovyet stratejik füze savunma geliştirme programının en heyecanlı noktası olmuş ve bu sistem hâlâ Rus programının merkezinde yer almaktadır. 1995 yılında kullanılmaya başladığında sistem, Sofrino'daki Don-2N/Pill Box savaş yönetim radarı, Chekhov'daki Dunay 3U/Cat House radarı, 16 uzun menzilli 51T6/Gorgoninterceptor ve 68 exoatmospheric kısa menzilli 53T6/Gazelle interceptor içermektedir. Fakat, uzun menzilli interceptorlar kısa süre sonra hizmet dışı bırakılmıştır. Bu nedenle de sistem 2006'dan bu yana yalnızca kısa menzilli 53T6 interceptor füzelerini içermektedir. (Podvig, 2017: 2).

Rusya, 2007 yılında, kısa menzilli, yüksek hızlı, karadan fırlatılan, İskander füze rampasına konuşlandırılabilen bir füze test etmiş, raporda da gerektiği koşullarda seyir füzesinin menzilinın arttırılabileceğini belirtmiştir. Bu füzenin Kaliningrad Oblastı veya Belarus'ta konuşlandırılması durumunda, Polonya'daki interceptorları hatta Çek Cumhuriyeti'ndeki radarı potansiyel olarak yok edebileceği de bildirilmiştir. Ayrıca Ruslar, bu füze sayesinde askeri olarak iki senaryoda anti-füzelerin uçuşunu durdurma kararı da verme yetkisini kazanmışlardır. İlk aşamada bu füzeler, Rusya'nın kendi füzelerini engellemek için fırlatılmışsa da ikinci olarak, anti-füzelerin Rusya'nın hava sahasındaki üçüncü bir ülkenin füzesini vurmak adına fırlatılmıştır. Yerdeki tesislerin imha edilmesinin mümkün olmaması sebebiyle, anti-füze füzelerini havada engelleme yeteneğine sahip olması gerekmektedir. Ayrıca bu konuşlanmaların Rusya'nın füze savunma alanındaki çabalarını tetikleyebileceği düşünülmüştür. 2007 yılına gelindiğinde, Moskova çevresinde yeni S-400 Triumph hava savunma sistemlerinin konuşlandırıldığı duyurulmuştur. S-400 Triumph hava savunma sistemlerin sadece uçakları değil, aynı zamanda seyir füzelerini ve kısa menzilli balistik füzeleri de vurduğu iddia edilmiştir. Bu konuşlanma, Polonya'daki füzelerin, yüzeye karşı füzeler barındırmak için dönüştürülmesi durumunda stratejik öneme sahip tesislerin korunmasını iyileştirme çabalarının ilk adımı olarak düşünülmüştür. (Pikayev, 2009: 86).

Rusya, kendi topraklarını korumak adına savunma sistemleri konuşlandırırken; ABD, müttefiklerini özellikle de NATO'da yer alan

lkeleri savunmak adına savunma sistemleri konuşlandırılmıştır. Rus analistler, NATO da dahil olmak üzere ABD mtfeiklerinin savunması adına konuşlandırıldığı söylenen savunma sistemlerinin Rus güçlerine karşı savunma yetenekleri olma ihtimali karşısında endişelerini dile getirmesine neden olmuştur. (National Academies, 2021).

3.2.5. Münih Güvenlik Konferansı

2007’de 43. Münih Güvenlik Konferansı’nda Putin, uluslararası sistem, askeri güç kullanımı ve uluslararası hukukun önemini yitirmesi gibi konulara değindiği konuşmasında, NATO ve ABD’ye sert bir eleştiride bulunmuştur. Putin aynı zamanda konuşmasında uluslararası sistemin tek kutuplu olmasının kabul edilemez bir durum olduğunu şu şekilde açıklamıştır:

“Günümüz dünyasında tek kutuplu modelin hem kabul edilemez hem de imkânsız olduğunu düşünüyorum. Ve bunun tek nedeni, günümüzün -ve tam da günümüzün- dünyasında bireysel liderlik olsaydı, askeri, siyasi ve ekonomik kaynakların yeterli olmayacağı anlamına gelmez. Daha da önemlisi, modelin kendisinin hatalı olmasıdır, çünkü onun temelinde modern uygarlığın ahlaki temelleri yoktur ve olamaz. Bununla birlikte, günümüz dünyasında olup bitenler -ki biz bunu yeni tartışmaya başladık- tam da bu kavramın, tek kutuplu dünya kavramının uluslararası ilişkilere sokulması yönünde bir denemedir.” (President of Russia, 2007).

Aynı zamanda tek kutuplu sistemin uluslararası sistemi olumsuz yönde etkilediğini, sistemin daha da kötüye evrildiğini konuşmasıyla sert bir şekilde ifade etmiştir. Putin konuşmasında şu cümleleri dile getirmiştir:

“Tek taraflı ve çoğu zaman gayri meşru eylemler hiçbir sorunu zmedi. Üstelik yeni insanlık trajedilerine yol açarak yeni gerilim merkezleri yarattılar. Kendiniz karar verin: Savaşların yanı sıra yerel ve bölgesel çatışmalar da azalmadı. Bay Teltschik bundan çok nazikçe bahsetti. Ve bu çatışmalarda daha az insan yok olmuyor; eskisinden çok daha fazla insan liyor. nemli ölçüde daha fazla, önemli ölçüde daha fazla!” (President of Russia, 2007).

Putin, uluslararası siyaset açısından, sistemin çok kutupluluğa evrilmesi gerektiğini savunmuştur. Başta Hindistan ve Çin olmak üzere bazı ülkelerin ABD’nin satın alma gücünden daha fazlasına sahip olduğunu, aynı zamanda BRIC lkelerinin AB lkelerinin gayri safi yurt içi hasıllarından daha fazla olduğunu belirtmiştir. Putin, beraberinde çok taraflı diplomasinin önemini şu şekilde açıklamıştır:

“Küresel ekonomik büyümenin yeni merkezlerinin ekonomik potansiyelinin kaçınılmaz olarak siyasi etkiye dnyeceğinden ve çok

kutupluluğu güçlendireceğinden şüphe etmek için hiçbir neden yok. Bununla bağlantılı olarak çok taraflı diplomasinin rolü önemli ölçüde artıyor. Siyasette açıklık, şeffaflık, öngörülebilirlik gibi ilkelere olan ihtiyaç tartışmasızdır ve güç kullanımı, bazı devletlerin yargı sistemlerinde ölüm cezasının kullanılmasıyla karşılaştırılabilecek gerçekten istisnai bir tedbir olmalıdır. Ancak bugün tam tersi bir eğilime, yani katillere ve diğer tehlikeli suçlulara bile ölüm cezasını yasaklayan ülkelerin, meşru kabul edilmesi zor olan askeri operasyonlara rahatça katıldığı bir duruma tanık oluyoruz. Ve aslında bu çatışmalar insanları, yüzlerce ve binlerce sivili öldürüyor! (President of Russia, 2007).

Askeri gücün aşırılığına ve siyasi çözümünün giderek imkansızlığa evrildiği konusunda da değerlendirme yapan Putin, “Bugün uluslararası ilişkilerde neredeyse kontrolsüz aşırı güç kullanımına (askeri güç) tanık oluyoruz; bu güç, dünyayı kalıcı çatışmalardan oluşan bir uçuruma sürüklüyor. Sonuç olarak bu çatışmaların herhangi birine kapsamlı bir çözüm bulmak için yeterli güce sahip değiliz. Siyasi bir çözüm bulmak da imkânsız hale geliyor.” sözlerini sarf etmiştir. (President of Russia, 2007).

Ayrıca askeri güç kullanımı konusunda son kararı verecek mekanizmanın BM olması gerektiğini ifade ederek bu konuda NATO ve AB’yi eleştirmiştir.

“Uluslararası hukukun temel ilkelerine yönelik giderek daha büyük bir küçümseme görüyoruz. Ve bağımsız hukuk normları, aslında giderek bir devletin hukuk sistemine daha da yakınlaşıyor. Bir devlet ve elbette her şeyden önce Amerika Birleşik Devletleri, ulusal sınırlarını her bakımdan aştı. Bu, diğer uluslara dayattığı ekonomik, politik, kültürel ve eğitim politikalarında da görülmektedir. Peki bunu kim beğeniyor? Kimler bu durumdan memnun? Uluslararası ilişkilerde, belirli bir sorunu, mevcut siyasi iklime dayalı olarak sözde siyasi çıkarılara göre çözmeye arzusunu giderek daha fazla görüyoruz. Ve elbette bu son derece tehlikelidir. Kimsenin kendini güvende hissetmemesi sonucunu doğuruyor. Şunu vurgulamak istiyorum; kimse kendini güvende hissetmiyor! Çünkü kimse uluslararası hukukun kendilerini koruyacak taştan bir duvar gibi olduğunu hissedemez. Elbette böyle bir politika silahlanma yarışını teşvik eder.” (Presiden of Russia, 2007).

Yukarıda yapmış olduğu açıklamadan anlaşılacağı üzere Putin, uluslararası hukukun giderek, özellikle ABD’nin, bir devlet hukukuna evrildiğini bunun silahlanma yarışını teşvik ettiğini belirtmiştir.

Konuşmasında nükleer silahlara da değinen Putin, Rusya’nın nükleer silahların kontrolü üzerine yapılan anlaşmalara bağlı kaldığını fakat diğer ülkelerin anlaşmalara uyum sağlamadığını, çok taraflı denetimlerin gerçekleşmesi gerektiğini savunmuştur. Putin konuşmasında ilk kez INF

Anlaşmasını sorgulayarak, anlaşmanın önemini yitirdiğini şu şekilde ifade etmiştir:

“Rusya, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'na ve füze teknolojileri için çok taraflı denetim rejimine sıkı sıkıya bağlı kalıyor ve buna daha da bağlı kalmayı planlıyor. Bu belgelerde yer alan ilkeler evrenseldir. Bununla bağlantılı olarak, 1980'lerde SSCB ve ABD'nin bir dizi küçük ve orta menzilli füzenin imhasına ilişkin bir anlaşma imzaladığını ancak bu belgelerin evrensel bir karaktere sahip olmadığını hatırlatmak isterim. Bugün Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti, Kore Cumhuriyeti, Hindistan, İran, Pakistan ve İsrail dahil olmak üzere pek çok ülke bu füzelere sahip. Pek çok ülke bu sistemler üzerinde çalışıyor ve bunları silah depolarının bir parçası olarak kullanmayı planlıyor. Ve bu tür silah sistemlerini yaratmama sorumluluğunu yalnızca ABD ve Rusya taşıyor. Bu şartlarda kendi güvenliğimizi sağlamayı düşünmemiz gerektiği açıktır.” (President of Russia, 2007).

Putin, uzayda silahlanma yarışına da karşı çıkarak, bu çabaların sadece silahlanma yarışının hızlanmasına yol açacağını belirtmiştir. (Hürriyet, 2007).

Son olarak, Rusya'nın da dahil olduğu Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması'na (AKKA) da değinen Putin, ihlallerin gerçekleştiğini, NATO'nun genişlemesi, özellikle çevreleyici politikasına vurgulama yapmış ve sert eleştirilerde bulunmuştur.

“NATO'nun genişlemesinin İttifakın modernizasyonu ya da Avrupa'da güvenliğin sağlanmasıyla hiçbir ilgisinin olmadığını açık olduğunu düşünüyorum. Tam tersine karşılıklı güven düzeyini düşüren ciddi bir provokasyonu temsil ediyor. Ve şunu sorma hakkımız var: Bu genişleme kime karşı amaçlanıyor? Peki Batılı ortaklarımızın Varşova Pakti'nin dağılmasından sonra verdiği güvencelere ne oldu? Bugün bu açıklamalar nerede? Kimse onları hatırlamıyor bile. Ama bu dinleyicilere söylenenleri hatırlatmama izin vereceğim. NATO Genel Sekreteri Bay Woerner'in 17 Mayıs 1990'da Brüksel'de yaptığı konuşmadan bir alıntı yapmak istiyorum. Kendisi o dönemde şunları söylemişti: “Alman topraklarının dışına bir NATO ordusu yerleştirmemeye hazır olmamız, Sovyetler Birliği'ne sağlam bir güç veriyor. Güvenlik garantisi”. Nerede bu garantiler?” (President of Russia, 2007)

Putin'in yapmış olduğu bu konuşmanın ardından Temmuz 2007'de Rusya'nın AKKA'ya bağlı kalmayacağı resmen duyurulmuştur. (Fried ve Volker, 2022).

3.2.6. Bükreş Zirvesi

Bükreş Zirvesi, NATO'nun Eylem Planı'na katılan Arnavutluk, Hırvatistan ve Makedonya'nın ittifaka davet edilebileceği düşüncesi nedeniyle genişleme zirvesi olarak da nitelendirilmiştir. Genişleme eylemleri dışında Bükreş Zirvesi'nde, NATO'nun Afganistan ve Kosova'da yürütmüş olduğu operasyonlar, NATO'nun Ukrayna ve Gürcistan'la ilişkileri, Balkanlara yönelik politikası, 21. yüzyılın tehditleri bağlamında enerji güvenliği, siber savunma ve füze savunması gibi konulara da ağırlıklı olarak yer verilmiştir. (Türkiye Dış İşleri Bakanlığı, 2008).

Bükreş Zirvesi öncesinde Rusya'ya çağrıda bulunan NATO Genel Sekreteri Jaap de HoopScheffer, katılımının önemini şu şekilde ifade etmiştir:

“Rusya Ortaklık çabalarının tamamlayıcı bir parçasıdır ve Rusya'nın Bükreş Zirvesine katılmasını heyecanla bekliyorum. Son zamanlardaki sert konuşmaları ve Kosova ve Avrupa Konvansiyonel Silahlar Anlaşması konusundaki katı tutumuna rağmen, Rusya'nın NATO ortakları arasında özel bir yeri vardır. Rusya ile ilişkilerimize değer veriyor ve aynı fikirde olmadığımız konular dahil, yapıcı ve açık sözlü diyalogumuzu sürdürmek ve ortak bir zemin bulmak istiyoruz. NATO açısından ilişkimizde “kırmızı hat”lar veya sınırlar yoktur.” (Scheffer, 2008).

Zirveye ev sahipliği yapacak olan Romanya'nın Başkanı Traian Băsescu, NATO'nun genişleme politikasında Gürcistan ve Ukrayna'nın önemine vurgu yaparak iki ülkenin de NATO üyeliğini desteklediklerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Ayrıca İttifak'ın Gürcistan ve Ukrayna'nın üyelik beklentilerine verdiği desteği ve Moldova Cumhuriyeti, Ermenistan ve Azerbaycan ile ortaklıklarını güçlendirmesini ve böylece Karadeniz bölgesindeki angajman ve genişleme politikasını sürdürmeye devam etmesini istiyoruz. Gürcistan yürütmekte olduğu demokratik reformlarında ve NATO operasyonlarına yaptığı katkılarında bir hayli yol almıştır. Zirve'den, Gürcistan'ın NATO Üyelik Eylem Planı'na katılmak için yaptığı başvuruyu destekleyecek bir karar çıkmasını umuyoruz. Ukrayna'nın, halkının siyasi irade ve desteğini almış olan Avrupa-Atlantik entegrasyon hedeflerini gerçekleştirmesine yardımcı olmaya hazırız. Bölgesel ve Avrupa-Atlantik sahası güvenliğini desteklemek için NATO'nun Orta Asya'daki ortaklarıyla iş birliğini daha da güçlendirmesi gereklidir.” (Băsescu, 2008).

Bush, zirve öncesinde Ukrayna'ya bir ziyaret gerçekleştirmiş, ziyaret sırasında, *“Tüm üye ülkeler bana Rusya'nın Bükreş'te alacağımız kararı veto edemeyeceğini söyledi. Ben de onların bu sözüne inanyorum ve bence izlenmesi gereken doğru politika da bu. Ukrayna ve Gürcistan'ın üyelik eylem*

planına kabul edildiğini görmek için elimden geleni yapacağım." Şeklinde açıklamada bulunmuştur. (BBC, 2008).

Bush Bükreş'teki konuşmasında Rusya'ya, Amerika'nın Orta Avrupa'ya kuracak olduğu füze savunma sistemine karşı çıkmaması gerektiğini söylemiş, Avrupa'nın İran gibi ülkelerden gelebilecek tehlikelere karşı bu füze savunma sistemine ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. (VOA, 2008).

NATO'dan gelen açıklamalar, Ukrayna ve Gürcistan'ın ittifaka katılımının söz konusu olması Rusya'yı rahatsız etmiş ve Rusya tarafından bu duruma karşı çıkmıştır. Rusya'nın tutumu üzerine NATO Genel Sekreteri, *"Üçüncü ülkeler NATO'nun kararlarında veto hakkına sahip değildirler."* diyerek tepki göstermiştir. (DW, 2008).

Bükreş Zirvesi 3 Nisan 2008 tarihinde gerçekleşmiş, zirveye katılan devlet ve hükümet başkanları tarafından bir deklarasyon yayınlanmıştır. Bu deklarasyon da Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO üyeliklerinin kabul edildiği konusunda anlaşıldığı şu şekilde ifade edilmiş, fakat üyelikleri hakkında net bir tarih verilmemiştir.

"NATO, Ukrayna ve Gürcistan'ın Avrupa-Atlantik'te NATO'ya üyelik isteklerini memnuniyetle karşılamaktadır. Bugün bu ülkelerin NATO'ya üye olması konusunda anlaşık. Her iki ülke de İttifak operasyonlarına değerli katkılarda bulundu. Ukrayna ve Gürcistan'daki demokratik reformları memnuniyetle karşılıyor ve Mayıs ayında Gürcistan'da özgür ve adil parlamento seçimlerini sabırsızlıkla bekliyoruz. Üyelik Eylem Planı (MAP), Ukrayna ve Gürcistan'ın doğrudan üyeliğe giden yolda bir sonraki adımıdır. Bugün bu ülkelerin MAP başvurularını desteklediğimizi açıkça belirtiyoruz. Bu nedenle, MAP uygulamalarıyla ilgili hala çözülmemiş soruları ele almak için her ikisiyle de yüksek siyasi düzeyde yoğun bir etkileşim dönemine başlayacağız. Dışişleri Bakanlarından Aralık 2008'deki toplantılarında ilerlemeye ilişkin ilk değerlendirmeyi yapmalarını istedik. Ukrayna ve Gürcistan'ın MAP uygulamalarına karar verme yetkisi Dışişleri Bakanlarına aittir." (NATO, 2008).

Nükleer silahlar ve silahların kontrolü bağlamında Rusya ile iş birliğinden memnun olduklarını fakat İran ve Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti için aynı durumun söz konusu olmadığı şu şekilde ifade edilmiştir:

İran'ın nükleer ve balistik füze programlarının yayılma riskleri konusunda derin endişelerimizi sürdürüyoruz. İran'ı, 1696, 1737, 1747 ve 1803 sayılı BMGK kararlarına tam olarak uymaya çağırıyoruz. Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin nükleer silahların yayılmasına yönelik faaliyetlerinden de derin kaygı duyuyoruz ve İran'ı, BMGK 1718'e tam olarak uymaya çağırıyoruz. Müttefikler, mevcut nükleer

silahlara desteklerini bir kez daha teyit ediyorlar. Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması gibi çok taraflı nükleer silahların yayılmasını önleme anlaşmaları ve Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması'na evrensel uyum ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) Koruma Anlaşması Ek Protokolüne evrensel bağlılık ve tam uyum çağrısı UNSCR 1540 ile Müttefikler, nükleer silahların yayılmasını önleme anlaşmalarını ve müttefiklerin desteklerini yeniden teyit ettikleri ve bağlı oldukları ilgili BMGK'ları tam olarak uygulamaya çabalarını iki katına çıkarmayı kabul ederler. (NATO, 2008).

3.2.7. Rusya-Gürcistan Savaşı

2003'te gerçekleşen Gül Devrimi'nin ardından Gürcistan'ın Batı ile yakınlaşması Rusya'nın Gürcistan'a tepki göstermesine neden olmuştur. 2004 yılına gelindiğinde Ukrayna'da yaşanan Turuncu Devrim, Rusya'yı çevresi sarıldığı düşüncesiyle baş başa bırakmıştır. Devrimin ardından iktidara gelen Gürcistan Cumhurbaşkanı Sakaşvili; AB, ABD ile yakın ilişkiler de bulunması ve NATO'ya üye olabilmek için uğraşması sonucunda Rusya, Gürcistan'da ayrılıkçı bölgelerde meydana gelen bağımsızlık hareketlerine destek göstermiştir. 1991-1993 yılları arasında yaşanan çatışmaların ardından Güney Osetya ve Abhazya fiilen Gürcistan'dan ayrılmışlar, ardından 2006 yılında gerçekleşen referandum sonucunda Güney Osetya bağımsızlığını ilan etmiştir. Sakaşvili 2008 yılının Ağustos ayında, Güney Osetya'ya askeri kuvvet göndermiştir. Rusya'nın bu hamlesi sonucunda gerginlik başlamış, Rusya ve Gürcistan arasında beş gün süren savaş gerçekleşmiştir. Hem Gürcistan tarafından Güney Osetya'ya gerçekleştirilen askeri girişim, hem de Rusya'nın Gürcistan'a büyük güçlerle karşılık vermesi uluslararası arenada bir nevi şok etkisi yaratmıştır. (Erkan, 2015: 37).

Rusya; Gürcistan'ın AB, ABD, NATO ile temaslarına engel olabilmek, alternatif enerji yollarının kontrol dışına çıkmasını engellemek, Kosova'nın Sırbistan'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmeye çalıştığı süreçte kaybettiği prestijini kazanmak, Polonya'ya yerleştirilen füze radarı anlaşmasına tepkisini belli etmek, komşu ülkelere gücünü kanıtlamak, Gürcistan'ı sorunlu bölge göstermek gibi nedenlerle savaşa girmiştir. Gürcistan ise, Acara'daki gibi başarı göstererek ülkesel bütünlüğünü elde etmek, Rusya'nın bölgedeki etkinliğini arttırma çabalarına engel olmak adına savaşa girmiştir. (Alptekin, 2021: 115).

Rusya Gürcistan Savaşı sonrasında Rusya, askeri kapasitesini ve bu kapasiteyi kullanabildiğini kanıtlamış, ABD'nin gözünü korkutmuştur. Rusya Gürcistan Savaşı'nın yaşanmasıyla, Soğuk Savaş'ın ardından ilk kez ABD dışında bir ülke, başka bir ülkeye askeri girişimde bulunmuştur. (Tsygankov ve Wahlaquist, 2009: 307-319, Gençkaya, 2021: 75).

3.2.8. Yeni START Anlaşması

ABD- Rusya ilişkileri Bush döneminde oldukça gergin bir seyir almıştır. Göreve geldiği zaman bu durumun farkında olan Obama, Rusya ile ilişkileri yeniden düzenlemeyi ve ilişkilerde yumuşama dönemine girmeyi kendisine dış politika hedefi edinmiş, bu doğrultuda “sıfırlama politikasını” gündeme getirmiştir.

G20 Zirvesi'nden önce Obama ve Medvedev bir araya gelerek ikili ilişkiler ve nükleer silahsızlanma hakkında konuşmuşlardır. Başkanlar görüşmeden olumlu sonuçlarla ayrılmış, Yeni START görüşmeleri için anlaşmaya varmışlardır. (Borger, 2009).

ABD ve Rusya arasındaki görüşmelerin devam ettiği süreçte, 25 Mayıs 2009'da, Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti (Kuzey Kore) nükleer bomba denemesi gerçekleştirmiştir. Bu nükleer denemeye ABD ve Rusya büyük tepki gösterirken, Güvenlik Konseyi'de sert bir eleştiri ile kınamıştır. (United Nations, 2009).

Yaşanan tüm bu gelişmeler sonucunda 2010 yılında Yeni START Anlaşması görüşmeleri başlamış ve bir sonuca varılmıştır. ABD ve Rusya, 5 Şubat 2018'den sonra Yeni START Anlaşması'nın merkezi sınırlarını karşılayarak, o tarihten itibaren sınırların altında kalmışlardır. ABD ve Rusya'nın kabul ettiği sınırlar şu şekildedir:

“700 konuşlandırılmış kıtalararası balistik füze (ICBM), konuşlandırılmış denizaltından fırlatılan balistik füze (SLBM) ve nükleer silahlarla donatılmış konuşlandırılmış ağır bombardıman uçağı;

Konuşlandırılmış ICBM'ler, konuşlandırılmış SLBM'ler ve nükleer silahlarla donatılmış konuşlandırılmış ağır bombardıman uçakları üzerinde 1.550 nükleer savaş başlığı (her bir ağır bombardıman uçağı bu sınır dahilinde bir savaş başlığı olarak sayılır);

Konuşlandırılmış ve konuşlandırılmamış ICBM fırlatıcıları, SLBM fırlatıcıları ve nükleer silahlarla donatılmış ağır bombardıman

uçakları üzerinde 800 adet.”(U.S. STATE OF DEPERTMANT, 2024m).

3.2.9. Suriye Krizi

2011 yılında Suriye’de Esad rejimine yönelik başlayan gösteriler, Arap Baharı’nın da etkisiyle rejim tarafından oldukça sert karşılanmıştır. Halkın tepkilerine karşı, askeri yöntemlere başvurulması ülkenin düzenini alt üst etmiştir. Rejim karşıtları, barışçıl gösteriler doğrultusunda bir sonuca varamayınca, can kayıplarının da artış göstermesiyle silahlı ayaklanma yöntemine geçiş yapmıştır. Rejimin halka yönelik tutumu karşısında, Esad ordusunda görevli olanlarda, ordudan ayrılarak silahlarıyla muhalefete katılmışlardır. Bu grup, Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) adıyla Suriye’deki ilk muhalif yapılanmayı oluşturmuştur. Yaşanan bu çatışmalar bir süre sonra ülkede iç savaş çıkmasına neden olmuştur. (Ulutaş, Kanat ve Acun, 2015: 8).

Esad rejimi ve ÖSO arasındaki çatışmaların şiddetinin artması diğer ülkeleri bloklaşmaya itmiştir. Rusya, Çin ve İran Esad rejimini desteklerken; ABD, Türkiye, Katar, Körfez ülkeleri ise ÖSO’na destek vermiştir. (Sandıklı ve Semir, 2012).

2012 yılında Obama’nın, Suriye’de kimyasal silah kullanılması kırmızı çizgimizdir açıklamasını yapmış, ardından 2013 yılında Esad rejimi kimyasal silah kullanmıştır. Rusya, ABD’nin Esad rejimine karşı müdahalede bulunmasını engellemek adına arabuluculuk rolü üstlenmiştir. Rusya’nın arabuluculuk teklifi gelmeden önce, ABD, Esad rejim birliklerine hava saldırıları düzenlemek için hazırlanmıştır. Rusya’nın arabuluculuğunda, BM destekli antlaşma doğrultusunda ABD kendi onayıyla müdahaleden vazgeçmiştir. Rusya, Suriye krizindeki rolünü arabuluculuk üstlenerek daha önemli kılmıştır. BM destekli antlaşma ile Suriye’den kimyasal silahların çıkarılarak, imalathanelerin kapatılması konusunda ortak karar alınmıştır. (Güler, 2018: 307).

Suriye iç savaşı, uluslararası sistemde, Ortadoğu’daki yeni güç mücadelesinin merkezi haline gelmiştir. ABD ve Rusya’nın bölgede barışın sağlanması için ortak hareket etmesi gerekmiş fakat bugüne kadar bu konu üzerine düzenlenen toplantılarda sonuç elde edilememiştir. Devam eden süreç içerisinde ABD ve Rusya arasında yeni anlaşmazlıkların varlık göstermesi

Suriye Krizi'nin rafa kaldırılmasına neden olmuş, böylelikle Esad iktidarı da güçlenmiştir. ABD ve Batı ittifakı ilk süreçte Suriye'de iktidar değişikliği olması gerektiğini savunurken, Rusya'nın bölgedeki önemli nüfuzunun etkisiyle, Esad iktidarının devam ettiği yeni çözüm önerilerinde bulunmaya başlamıştır. (Gençkaya, 2021: 86).

3.3. 2014'ten Günümüze

Bu döneme etki eden olayların başında, Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ve sonrasında yaşanan Ukrayna Krizi gelmektedir. Ukrayna Krizi ilerleyen süreçte Rusya'nın Ukrayna işgali olarak nitelendirilmiştir. Rusya'nın, Ukrayna'yı işgali, ABD ve AB ülkeleri başta olmak üzere tüm dünya üzerinde tepkiyle karşılanmıştır. AB yaptırımları ile Rusya'nın sertliğini kırmak istemiş fakat başarılı olamamış böylelikle Rusya'da aynı şekilde karşılık vermiştir. Günümüze kadar süregelen bu işgal hâlâ sonuçlanmamıştır. 2017 yılında çok taraflı Nükleer Silahların Yasaklanması Anlaşması imzalanmış ve anlaşmayı imzalayan ülkelere nükleer silahlarla ilgili bazı yasaklamalar getirilmiştir. Fakat anlaşmayı nükleer güce sahip ülkeler imzalamamıştır.

3.3.1. Ukrayna Krizi ve Kırım'ın İlhakı

2013 yılının son aylarında Ukrayna'da, Rusya yanlısı hükümete karşı birtakım gösteriler gerçekleştirilmiştir. Ruslar, bu süreçte yaşananları batılı devletlerin müdahalesi olduğunun bilincine varmış, Kırım'ı işgal ve ilhak ederken Ukrayna'nın doğusunda mevcut hükümete karşı halkın ayaklanmasını sağlamış ve bölgede yeni bir çatışma alanı yaratmış, bölgede bulunan devletlerin de taraf olmaları gerektiğini belirtmiştir. Ukrayna Krizi, ABD ve NATO'nun füze savunma sistemine yönelik çalışmaları, Rusya'nın buna karşı yeni füze ve füze savunma hamleleri ile bütün olarak değerlendirildiğinde kriz daha da derinleşmiştir. (Ünalmiş ve Oğuz, 2019: 2).

1995 yılında Ukrayna ve Kırım arasındaki gerginlik seviyesi artmış, Kırım'ın 1992 yılında kabul ettiği anayasa, 1995 yılında Ukrayna Meclisi tarafından iptal edilmiş, Kırım'ın siyasi özerkliğine yönelik kısıtlamalar getirilmiştir. Ukrayna, Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin statüsünü kendi anayasasının onuncu bölümünde düzenlemiştir. Ukrayna Anayasası 134.

Madde'sine göre, anayasası, bakanlar kurulu, bayrağı bulunan Kırım Özerk Cumhuriyeti, Ukrayna'nın ayrılmaz parçası olarak nitelendirilmiştir. 16 Mart 2014'te Kırım'da "Rusya'ya bağlanmaya razı mısınız?", "1992 yılı Kırım Anayasa'sının yeniden yürürlüğe girmesi ve Kırım'ın Ukrayna'nın bir parçası olmasına razı mısınız?" sorularının yöneltildiği bir referandum gerçekleştirilmiştir. Kırım Tatarları tarafından boykot edilen referanduma, %83'lük katılım gerçekleşmiş, katılanların %93'ü Rusya'ya bağlanmayı tercih etmiştir. Putin, 18 Mart 2014'te, Kırım'ın Rusya'ya bağlanmasını öngören anlaşmayı imzalamıştır. 18 Mart Rusya tarafından resmi olarak Kırım'ın Rusya ile Yeniden Birleşme Günü olarak ilan edilmiş ve bugün ülke çapında kutlanmıştır. (Gürsoy, 2020: 305-306).

Rusya, BM Antlaşması madde 2/4'teki kuvvet kullanma yasağını; müdahale etmeme ilkesini, iç işlerine karışma yasağını, toprak bütünlüğü ilkesini ve self determinasyon hakkını, Kırım'a müdahalede bulunması sonucunda ciddi şekilde ihlal etmiştir. (Taşdemir, 2016: 659). Kırım'ın Rusya'ya katılımı çatışma yoluyla gerçekleşmemiştir fakat Rusya destekli bir güç kullanım tehdidi Kırım ve Rusya'yı birleştirmiştir. Kırım'da bağımsızlık isteme noktasında bir araya gelenlerin büyük çoğunluğunu Ruslar oluşturmuştur. Rusya'nın askeri ve siyasi desteğini almak koşuluyla Kırım, ilk olarak Ukrayna'dan ayrılmış, ardından Rusya'ya katılmaya karar vermiştir. Kırım, Rusya'ya bağlanırken bir çatışma yaşanmamış fakat iç işlerine karışılma ve güç kullanılma konusunda tehdit edilmiştir. Bu doğrultuda Kırım referandumun da yüksek oranda Rusya'ya katılım istenmiştir. (Gürsoy, 2020: 306).

"Ukrayna'nın egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı gösterme" ilkesi, 1975 Helsinki Nihai Senedi, 1994 Budapeşte Anlaşması, 1997 Ukrayna-Rusya Dostluk ve İş Birliği Anlaşması gibi belgelerle güvence altına alınmaya çalışılmıştır fakat Rusya, Ukrayna Krizi'nde yapmış oldukları ile bu ilkeye saygı duymamış ve belgeleri ihlal etmiştir. (Gençkaya, 2021: 218).

Rusya'nın, "Ukrayna'nın egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı gösterme" ilkesini ihlal etmesi uluslararası sistemde, özellikle ABD'nin, büyük tepkisine neden olmuştur. Obama, bir açıklama yaparak diğer ülkelerinin liderleri ile Rusya'nın önde gelen sanayileşmiş ülkeler grubundaki

rolünü sonlandırdıklarını belirtmiştir. Ayrıca bunun sonucunda Rusya'nın G8 üyeliğinin de askıya alındığının altını çizmiş ve Rusya'yı kınamıştır. Obama'ya cevap olarak Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, G8'deki üyeliklerinin askıya alınmasının Rusya açısından bir sorun teşkil etmediği söylemiştir. Obama, ABD ve Avrupa'da yer alan müttefiklerinin, Rusya'nın yapmış olduklarının cezasını çekmesi gerektiği konusunda ortak karar aldıklarını daha öncesinde de belirtmiştir. Ayrıca Batılı güçler, Putin'e yakınlıkları bulunan bazı kişilere de yaptırımlar da bulunmuş, ceza uygulamışlardır. (Acosta, 2014).

Rusya, yaptırım uygulayan ülkelere yaptığı gıda ithalatını durdurmuştur. Ayrıca ABD ve AB'yi, Ukrayna'da kitle gösterileri aracılığıyla rejim değişimi politikası izledikleri konusunda suçlamıştır. Bu girişimlerin Rusya'da rejim değişimi olması için yapıldığına inan Putin yönetimi için yaşananlar bir nevi hayatta kalma mücadelesi olmuştur. (Gençkaya, 2021: 218).

Türkiye Bilimler Akademisi yayınladığı raporda Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etme sürecini üç hipotezle şu şekilde açıklamıştır:

“Hem yönetim zihniyeti hem de iktisadi olarak Rusya komünizmden kopmuş bir ülkedir ama bunda Çin kadar başarılı değildir. 2010'lu yıllara baktığımızda refahı yayma bakımından performansı düşük seviyelerdedir. Ülke içinde sorunlar mevcuttur ve Çin ve Rusya ittifakına baktığımızda dengesiz bir ittifak şekilleniyor. Askeri savunma sektörü üzerine yükselen gelişmelerde Çin kadar başarılı bir ülke profili çizmemektedir. Daha çok Rus milliyetçiliği kullanılarak Rusya'nın küresel güç olma çabaları göze çarpıyor. İkinci hipotez, bu işgal Çin ile hareket eden ama onun gerisinde kalan Rusya'yı öne çıkarma hamlesi olarak görülebilir. Çin-ABD rekabeti göz önüne alındığında Rusya arka planda kalmaktadır. Üçüncü hipotez ise rejimin sürekliliği konusunda Rusya'da tepkiler var. Kendi coğrafyasına yakın bir yerde (Ukrayna) böyle bir oluşum tehdit olarak algılanıyor. Rejimin daha demokratik yapıları kendine tehdit gördüğü ifade edilebilir. Sovyetler Birliği sonrası farklı kapitalizm türleri ve bunlara entegre olma çabaları işgalin önemli noktalarındandır.” (TÜBA, 2022: 14-15).

Raporda, işgale giden süreçte dört önemli dinamiğin olduğu üzerinde durulmuştur. Bu dinamiklere şu şekilde yer verilmiştir:

“(1) Çinin yükselişi, çok kutupluluk ve ABD'nin mevzi kaybediştir. Bu kayma ile ABD'nin bu sorumluluğu AB'ye bırakması Putin'e fırsat doğurmuştur. (2) Önü alınmayan/alınamayan saldırgan revizyonizm öğrenerek gelişiyor. (3) Avrupa'da sağın yükselişi Rusya'ya alan açıp Batıya sızma şansı vermiştir. Bu durum Batı'nın

zayıflık semptomu olarak okunabilir. (4) Liberal düzenin krizleri olarak tanımlanan hegemon güçlerin değer dayatmaları sistemde çok sayıda küskün aktör üretti. Alternatif değerler göz ardı edildi. Sistemde küskün aktör sayısının artmış olması benzer krizlerde Batının yeterince taraftar bulamayacağını habercisidir.” (TÜBA, 2022:15).

2021 yılından günümüze Rusya, Ukrayna sınırı üzerinde, Rus askeri konuşlandırmış ve bu alandaki askeri varlığını büyük oranda arttırmıştır. Ayrıca, Rusya doğrudan tehdit oluşturduğu bölgelere de kısa ve orta menzilli füzeler yerleştirmiştir. Rusya, Ukrayna'nın Rus ağırlıklı bölge olan Donetsk Havzası'nda askeri bir saldırı planladığını savunmuştur. NATO'nun, Rusya'nın sınır genişlemesini durdurmasını istemesi, Ukrayna ve Doğu Avrupa'nın diğer ülkelerinde yaşanan askeri girişimlere yanıt vermemesini öne sürerek Rusya kendini haklı çıkarmıştır. (Sezer, 2024: 160).

3.3.2. Nükleer Silahların Yasaklanması Antlaşması

Nükleer silahların tamamen ortadan kaldırılmasına yönelik bugüne kadar yapılan en kapsamlı ve en önemli anlaşma olarak nitelendirilen Nükleer Silahların Yasaklanması Antlaşması (TPNW) adına 2017 yılında görüşmeler başlamış ve antlaşma 22 Ocak 2021 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 2022'de Rusya'nın Ukrayna saldırısı sonrasında tehdit amaçlı nükleer silah kullanması, nükleer güvenliği yine gündeme getirmiştir. Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonrasında, Ukrayna'ya kalan nükleer silahları teslim etmesi ve barışçıl amaçlar dışında nükleer teknolojiyi kullanmaması doğrultusunda Ukrayna'ya güvence verilmiştir. Güvence veren devletler arasında olan Rusya'nın, saldırı gerçekleştirmesi, nükleer silahların varlığını tartışma konusu hâline getirmiştir. (Bayar ve Özer, 2023: 311).

TPNW, nükleer silah faaliyetlerine katılmayı yasaklayan ayrıntılı yasakları içermektedir.

Antlaşmada, nükleer silahları geliştirmeme, test etmeme, üretmeme, edinmeme, bulundurmama, stoklamama, kullanmama veya kullanmakla tehdit etmeme, ulusal topraklarda konuşlandırmama, yasaklanan faaliyetlerin yürütülmesinde bir devlete yardım sağlamama koşullarını içeren yasaklar bulunmaktadır. TPNW kapsamında yasaklanan faaliyetlerden birisinin gerçekleşmesi durumunda antlaşmaya taraf olan devletler bu girişimi engelleme ve bastırma konusunda yükümlü tutulmuştur. Ayrıca antlaşmada,

nükleer silahların kullanılmasından, test edilmesinden etkilenen bireylere yardım sağlama ve kontrollü olarak nükleer silahların kullanılması, test edilmesi sonucunda kirlenen alanların temizliğinden yine taraf devletler sorumlu tutulmuştur. (United Nationsa).

Nükleer silahların tüm dünyada yok etmeyi hedefleyen TPNW, ABD, Rusya, Çin gibi nükleer güç sahibi ülkeler tarafından olumlu karşılanmamıştır. Bu ülkelerin karşı çıkmasına rağmen TPNW, 7 Temmuz 2017’de BM Genel Kurulu’nda 193 ülkeden 122 ülkenin onayı doğrultusunda kabul edilmiştir. Nükleer silaha sahip olan ABD, Rusya, Birleşik Krallık, Çin, Fransa, Hindistan, Pakistan, Kuzey Kore ve İsrail anlaşmayı imzalamamıştır. (Yürük, 2021).

3.4. INF Antlaşması’nın Sona Ermesinin Nedenleri

3.4.1. Dönemlere Göre INF Antlaşması

1 Haziran 1988’de onaylanan INF Antlaşması’nda ilk olarak sadece karadan konuşlu füzelerin geliştirilmesi için geçerli olan 500-5500 kilometre (310-3417 mil) menzille sınırlama getirilmiştir. Soğuk Savaş döneminde, menzillerin belirsiz olması, hedeflerine 10 dakika içerisinde ulaşabilmeleri, füzelerin hatalı kullanımı bir korku kaynağı hâline gelmiştir. INF’in onaylanmasıyla beraber ABD ve Rusya’nın nükleer cephaneliklerini azalttığı bir süreç başlamıştır. (Longey, 2022).

1991-2000 yılları arasında, INF Antlaşması nedeniyle ABD ve Sovyet INF füze sistemlerinin imhası tamamlanmıştır. Sürecin üzerinden beş ayın geçmesiyle, 1991 yılının sonlarında Sovyetler Birliği çökmüştür. Sovyetler Birliği’nin çökmesiyle; Rusya, Belarus, Kazakistan, Türkmenistan, Ukrayna ve Özbekistan denetim altında bulunan INF tesislerine sahip olmuştur. 1992 yılında, Bağımsız Devletler Topluluğu’nun bir parçası olarak, miras sahibi altı devlet Sovyetler Birliği INF Antlaşması yükümlülüklerini yerine getirmeyi kabul etmiştir. Ayrıca Rusya, Belarus, Kazakistan ve Ukrayna antlaşmayı gözlemleye ve Özel Doğrulama Komisyonu’na katılma konusunda da anlaşmaya varmışlar, resmileştirmek adına memorandum imzalamışlardır. Bu doğrultuda Özel Doğrulama Komisyonu beş tarafın iki tarafa toplandığı bir formatta buluşmuştur. Buluşmada Rusya, Belarus,

Kazakistan ve Ukrayna ABD'nin INF tesislerinin denetimini nasıl paylaşacakları konusunda anlaşmışlardır. (Bohlen ve öte., 2012: 21).

2000-2010 yılları arasında, Bush, ABD'nin İran, Irak ve Kuzey Kore gibi ülkelerden gelebilecek olası füze saldırılarına karşı bir füze savunma sistemi oluşturması gerektiğini savunmuştur. Fakat ABM Anlaşması füze savunma sistemi geliştirme konusunda engel olduğu için 2002 yılında anlaşmadan çekilmiştir. Aynı süreç içerisinde ABD ve NATO, Rusya'nın INF Antlaşması'nı ihlal eden füze testleri yaptığı konusundaki şüphelerini de belirtmişlerdir. (Hürriyet, 2001). 2007'de Münih Güvenlik Konferansı'nda Putin, ilk defa INF Antlaşması'nın sorgulanması gerektiğini dile getirmiştir.

2010-2019 yılları arasında taraflar, ihlallerin yapıldığına dair suçlamalarda bulunmuşlardır. Obama, Rusya'nın 2014 yılında yerden fırlatılan bir seyi füzesi (9M729) testi yaparak INF Antlaşması'nı ihlal ettiğini iddia etmiştir. Rusya ise ABD'nin Avrupa'da konuşlandığı füze savunma sistemlerinin INF Antlaşması'nı ihlal ettiğini iddia etmiştir. Taraflar arasındaki bu süreç Trump döneminde kadar devam etmiştir. (Berliner ve öte., 2020).

3.4.2. Büyük Güçlerin Stratejik Çıkarlarının Değişimi

Mearsheimer, devletlerin temel aktör olduğu süre zarfında uluslararası sistemi büyük güçlerin şekillendirdiğini belirtmiştir. (Mearsheimer, 2001: 9). Grieco ise uluslararası sistemin anarşik olduğunu savunarak, uluslararası sistemi ve devletlerin eylemlerini anarşinin şekillendirdiğini savunmuştur. Grieco göre anarşinin hâkim olduğu ortamda devletlerin önceliği güç ve güvenlidir. Anarşik ortamda bulunan devletler sürekli olarak güç ve güvenlik konularıyla meşguldür, çatışma ve rekabete eğilimlidir, ortak çıkarlara rağmen iş birliği yapma konusunda genellikle başarısızdır. (Grieco, 1988: 488).

Güce dayalı yaklaşım tarafından ise uluslararası rejimlerin büyük güçlerin çıkarları ile şekillendiği, büyük güçler üzerinden de sürdürülebilirliği savunulmuştur. INF Antlaşması, iki süper güç olan ABD ve Sovyetler Birliği tarafından sistem üzerindeki stratejileri korumak ve karşılıklı güveni arttırmak adına 1987'de imzalanmıştır. Antlaşma ile 500-5500 kilometre

menzile sahip kara konuşlu balistik ve seyir füzeleri ile bunların fırlatıcılarının ve ilgili destek yapıları ile destek ekipmanlarının imha edilmesi sağlanmıştır. (U.S. DEPARTMENT OF STATE, 2024j). Özetle, INF Antlaşması orta menzilli nükleer silahları kontrol altına alabilmek ve Avrupa da güvenliği sağlayabilmek amacıyla imzalanmıştır.

Güce dayalı yaklaşıma göre uluslararası rejimlerin, büyük güçlerin çıkarlarına hizmet ettiği sürece devamlılığı mümkündür. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte ABD hegemonyasının hâkim olduğu tek kutuplu bir uluslararası sistem düzeni vardı. Fakat özellikle 2000'li yıllardan sonra ABD'nin büyük bir terör saldırısına uğraması, Rusya'nın eski gücüne kavuşması, ABD'nin stratejik politikalarında değişikliğe gitmesinde önemli rol oynamıştır. Bu doğrultu da ABD'nin ABM Antlaşması'ndan çekilmesi, yeni füze savunma programı, NATO'nun genişleme ve çevreleme politikası, Rusya'nın yeni hava savunma sistemleri geliştirmesi INF Antlaşmasının devamlılığını olumsuz yönde etkilemiştir.

3.4.2.1. ABM Antlaşması'nın Sona Ermesi

Güvenlik rejimleri başta olmak üzere, aktörler arasındaki bilgi veya teknoloji dağılımındaki değişiklikler rejimlerin devamlılığını etkilemektedir. Örneğin, ABD'nin füze teknolojisi alanında yaptığı potansiyel ilerlemeler ABM'nin çökmesine yol açmıştır. (Süvari, 49). Başkan Bill Clinton tarafından, kara tabanlı, Alaska'da konuşlandırılmış füze engelleme sistemlerini içeren Ulusal Füze Savunması fikri sunulmuştur. Fakat kitlesel imha silahları taşıyan füzeleri izleyecek ve temel hedefleme bilgilerini sağlayacak uydu sistemleri de gerekmiştir. Uzay tabanlı ABM bileşenleri, ABM Antlaşması'na uymamaktadır. Bush'da Reagan gibi uzay silahlarının kullanımını dışlamamıştır. Bu durum, Soğuk Savaş'ın bir kalıntısı olarak kabul edilen ABM Antlaşması'nın, ABD açısından sona gelindiğinin sinyalleri olmuştur. (Kries, 2002: 176-177).

Bush, 13 Aralık 2001 yılında bir açıklama yaparak, ABM Antlaşması'ndan çekildiklerini ifade etmiştir:

“Dünya terörizme karşı savaşta harekete geçerken biz zaten yakın bir şekilde birlikte çalışıyoruz. Afganistan'daki El Kaide ağını çöktürmek için mücadele ederken Başkan Putin'in önemli tavsiyelerini ve iş birliğini çok takdir ediyorum. Rusya'nın saldırı amaçlı nükleer

silahlarını azaltma konusundaki kararlılığını takdir ediyorum. Kendi nükleer cephaneliğimizi operasyonel olarak konuşlandırılmış stratejik nükleer silah sayısını 1.700 ila 2.200 arasına düşürme taahhüdümüzü yineliyorum. Başkan Putin ve ben ayrıca anlaşmadan çekilme kararımın hiçbir şekilde yeni ilişkimize veya Rusya'nın güvenliğine zarar vermeyeceği konusunda da anlaştık. Başkan Putin'in Crawford'da söylediği gibi, temelde farklı bir ilişkiye doğru gidiyoruz. Soğuk Savaş çoktan geride kaldı. Bugün onun son kalıntılarından birini geride bırakıyoruz. Ama bu geriye dönüp bakılacak bir gün değil. Bu, Ruslar, Amerikalılar ve tüm dünya için ileriye umutla bakma ve daha fazla refah ve barış beklentisiyle bakma günüdür. Teşekkür ederim.” (Arms Control, 2024).

ABM Antlaşması ile tarafların yanıt korkusu olmadan birinci darbeyi indirme kapasitesine sahip olabileceği savunma teknolojisinin geliştirilmesi ve kitlesel olarak dağıtılmasına yönelik potansiyel bir yeni silahlanma yarışını ortadan kaldırmayı amaçlamıştır; INF Antlaşması'yla ise tarafların kıtada kara tabanlı, orta menzilli balistik ve seyir füzeleri dağıtmaya başlamalarından sonra Avrupa'da savaşın patlak verme riskini ortadan kaldırma amaçlamıştır. Bu da düşman karşısında etkili bir sınırlı ilk saldırı gerçekleştirmenin potansiyelini güvenli bir şekilde elde etmiştir. (Marinov, 2020: 164).

3.4.2.2. NATO

Realizme göre, NATO'nun genişlemesini engellemek gerekmektedir. NATO'nun doğruya doğru genişlemesinde, Rusya'nın göreceli zayıflığı etkili olmuştur. İlerleyen yıllarda Rusya'nın güçlenmesi ve Orta Doğu Avrupa'ya karşı geleneksel politikasına dönmesi durumunda, genişletilmiş bir NATO, Rusya'ya eski Sovyetlerin baskın olduğu gibi bir alanın kurulmasını engelleyebilir. (Schimmelfennig, 2013: 207).

ABD tarafından, Avrupa'daki müttefiklerini ve bu konumda yer alan Amerikan üslerini, orta ve kısa menzilli saldırılardan korumak amacıyla Avrupa projesi için yer arayışlarına başlamıştır. Birkaç yıl süren uzun görüşmelerin ardından 2007'nin başlarında Bush, İran'ın balistik füze tehdidine karşı Polonya ve Çek Cumhuriyeti'ne resmi olarak Avrupa Füze Savunma Sisteminin bir parçası olarak karada konuşlu savunma füzelerinin ve radar sisteminin kurulması teklifinde bulunmuştur. Bush'un teklifine göre sistem, Polonya'nın uzun menzilli, 10 karada konuşlu savunma füzesinin yerleştirilmesini, Çek Cumhuriyeti'ne sabit ve ismi verilmeyen savunma

füzelerin yerleştirilmesini, İran'a ise yakınındaki başka bir ülkeye taşınabilir radarların kurulmasını kapsamaktadır. (Bölme, 2010: 6).

Rusya, ABD'nin kalkanı Orta Avrupa'ya genişletme planlarını eleştirmiştir. Putin, ABD'nin savunma kalkanının haydut devletleri hedef aldığı yönündeki iddialarıyla defalarca alay etmiş, Moskova'nın buna karşılık füzelerini Avrupa'ya doğrultabileceğini söylemiştir. (BBC News, 2007). Dimitriy Medvedev ise düzenlenen bir basın toplantısında ABD'nin stratejik potansiyelinin Rusya'ya doğru devam ettiğini belirterek, sert şekilde eleştirisini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Çek Cumhuriyeti'ndeki radar sistemleri, ülkemizin tüm Avrupa bölümünü kapsayabilir. Polonya'daki uzun menzilli füzelerin ise Rusya'daki kıtalararası füzeler dışında hiçbir hedefi yok ve gelecekte de bunun dışında bir hedefi görülüyor. ABD füze kalkanının, Avrupa'da genişletileceği ve modernize edileceği açıkça görülmektedir. Amerikan yönetimi de bunu saklamıyor. Bu durumda Rusya sadece diplomatik yöntemlerden oluşmayan tepki vermek zorunda kalacak. ABD'nin dünyadaki stratejik dengiyi kendi lehinde değiştirerek, dünyadaki güvenlik ve istikrarın kuvvetlenmesini engelleme girişimi daha açık ve somut bir şekilde görülmektedir.” (Milliyet, 2008).

2012 yılında, Malatya Kürecik'te, NATO Füze Savunma Sistemi kapsamında füze radar sistemi devreye girmiştir. Ardından 2014'te İspanya'nın güneyinde konuşlanacak dört gemiden ilki göreve başlamıştır. 12 Mayıs 2016'ya gelindiğinde NATO füze kalkanı kara konuşlu AEGIS-Ashore, SPY-1 Sensör ve MK-41 dikey fırlatma lançeri içinde SM-3 Blok1 B füzeleri şeklinde Romanya'da faaliyete geçmiştir. Konuşlandırılan bu radar sistemi sayesinde olası bir füze saldırısına karşı sensörler devreye girerek erken uyarı da bulunacaktır. (Aydın, 2019: 724).

Rusya'nın 21.yy'da karşı karşıya kaldığı zorluklara, Dış Politika Konsepti, Ulusal Strateji Belgesi ve Askeri Doktrin gibi güvenlik ve strateji belgelerinde yer verilmiştir. NATO'nun sınırlarını ve etkisini Rusya'nın sınırlarına çok yakın bir olacak şekilde genişletmesi, Orta ve Doğu Avrupa'ya füze savunma birimleri yerleştirmesi konusundaki endişeler her belgede ortak konu olarak bulunmaktadır. Rusya, bu belgelerde NATO'nun sınırlarını genişletmesini “askeri tehdit” olarak yansıtmıştır. (Ozkan, 2012: 15).

2018 yılında NATO Zirvesi sonrasında Trump, Rusya'ya INF'i defalarca ihlal ettiği gerekçesiyle iki aylık süre vermiştir. Bu durum uluslararası

toplumda büyük yankı uyandırmıştır. Yeni bir antlaşmaya gidilmemesi sonucunda ABD, altı ay içerisinde INF'den çekileceğini duyurmuştur. Rusya ise, ABD'nin NATO Füze Kalkanı projesiyle INF'İ ihlal ettiğini ve INF'i askıya aldığını duyurmuştur. (Aydın, 2019: 1).

3.4.2.3. Rusya'nın Yeni Silahlar Geliştirmesi

1993 yılında Rusya, S-400'ü geliştirmeye başlamış, fakat Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla oluşan kısıt bütçe, Rusya'nın tamamıyla yeni bir sistem geliştirme yeteneğini kısıtlamıştır. Böylelikle S-400 tasarımında kullanılan teknolojinin %70-80'i, füze depolama konteynırları, fırlatıcılar ve radarlar da dahil olmak üzere S-300'den alınarak uyarlanmıştır. Aynı zamanda S-400 fırlatıcıları, S-300 önleyici varyantlarıyla da uyumlu olarak tasarlanmıştır. (Missile Threat, 2021).

Almaz-Antey tarafından üretilen, uzun menzilli karadan hava füze sistemi olan, Triumf veya Triumph lakaplı S-400, ve NATO kod adlı SA-21 Growler, 28 Nisan 2007'de Rus Silahlı Kuvvetleri'nin hizmetine girmiştir. S-400 Triumph, ECM, radar gözcüsü, direktör alanı, keşif, stratejik ve taktik uçaklar, taktik ve harekât balistik füzeleri, orta menzilli balistik füzeler ve diğer mevcut ve gelecekteki hava saldırı varlıklarını maksimum menzilde angaje etmek için tasarlanmıştır. S-400 Triumph ayrıca Tomahawk seyir füzelerini ve hassas güdümlü füzeler dahil olmak üzere diğer füze türlerinin yanı sıra AWACS uçaklarını da 400 km'ye kadar menzillerde imha edebilme özelliğine sahiptir. Ayrıca, savaş görevlerinin tüm irtifalarında ve maksimum menzillerde hayalet uçakları ve diğer hedefleri tespit etme özelliği de bulunmaktadır. Aynı anda 36 hedefi vurabilme özelliği olan S-400 Triumph hava savunma füze sisteminin geliştirilmesi çalışması, silah geliştiricileri arasındaki iş birliğinin görünür bir örneğidir. (Army Recognition, 2024).

Rusya eski gücüne kavuşmak ve askeri gücünü arttırmak amacıyla daha fazla bütçe ayırmaya başlamıştır. Bu durum Rusya'nın yeni hava savunma sistemi geliştirmesine zemin hazırlarken, Rus girişimleri, ABD tarafından yeni bir tehdit olarak algılanmıştır.

3.4.3. Jeopolitik Rekabet ve Güç Mücadelesi

Realist yaklaşım, uluslararası sistemde büyük güçlerin sürekli güç mücadelesi içinde olduğunu belirtmektedir. Büyük güçlerin sürekli bir güç mücadelesi içerisinde olmaları rekabeti beraberinde getirmektedir. Suriye Krizi ve Ukrayna Krizi, ABD-Rusya arasındaki jeopolitik rekabeti arttırmıştır. Bu iki krizde hem ABD hem Rusya etkin rol almak istemiş ve müdahalelerde bulunmuştur. ABD ve Rusya'nın girmiş olduğu bu rekabet INF Antlaşması'nın devamlılığı açısından önemli bir etkiye sahip olmuş ve rejimin sürdürülebilirliğini zayıflatmıştır.

3.4.3.1.Suriye Krizi

Suriye'de yaşanan iç savaş bölgesel ve küresel güçlerin müdahalesine neden olmuştur. Bu savaşta ABD, Esad rejimine karşı çıkarken Rusya ise, Esad rejimini desteklemiştir. Suriye'de yaşanan mücadele, yeni güç dengelerini ortaya çıkarmıştır.

Rusya, Suriye'deki çıkarlarını sürdürebilmek adına Esad'ın en önemli destekçilerinden birisi olmuştur. Rusya tarafından BM Güvenlik Konseyi'nde Esad'ı eleştiren kararları engellemiş, uluslararası eleştirilere rağmen Suriye ordusuna silah sağlamaya devam etmiştir. Moskova, Rusya'nın Karadeniz filosu için tek Akdeniz üssü olarak hizmet vermesi, Esad'ın Şii Alevilerin merkezi olma özelliklerine sahip Lazkiye'deki Havva üssünde kuvvetleri bulunan Suriye'nin Tartus limanında kiraladığı deniz tesisini korumak istemiştir. 2015 Eylül'de Rusya, sözde İslam Devleti'nin (İD) ve "tüm teröristlerin" hedef olduğunu söyleyerek isyancılara karşı hava saldırıları düzenlemeye başlamış, ancak Batı destekli grupların vurulduğu bildirmiştir. (BBC News, 2015).

Esad, ABD tarafından yaygın zulümlerin sorumluluğuyla suçlanarak, iktidarının sonlanması gerektiğini savunmuştur. Ulusal Koalisyonu destekleyen ABD, ılımlı olarak nitelendirdiği isyancılara sınırlı askeri yardım desteğinde bulunmuştur. ABD, 2014'ten itibaren de cihatçı gruba karşı kurulan uluslararası koalisyonunda yer almış ve Suriye'deki IŞİD'e ve diğer cihatçı gruplara hava saldırısı düzenlemiştir. Fakat Esad güçlerine fayda

sağlayacak saldırılardan, onlarla isyancılar arasındaki çatışmalara müdahale etmekten kaçınmıştır. (BBC News, 2015).

Rusya, 1970'lerden itibaren Suriye'nin birincil silah kaynağı olmuş, yardım savaş sırasında artarak devam etmiştir. Ayrıca BM Güvenlik Konseyi yaptırımlarını veto ederek Suriye üzerinde diplomatik koruma sağlamıştır. Hatta 2015 yılında Rusya, doğrudan Suriye'ye müdahale ederek hava saldırıları düzenlemiş ve rejim güçlerini desteklemek için asker göndermiştir. (Bohman, 2016: 26).

Suriye iç savaşında ABD ve Rusya müdahalelerde bulunmuş ancak ABD yetersiz kalmıştır. Suriye de ABD'nin en çarpıcı kararı Esad rejiminin kimyasal silah kullanmasına karşı verdiği tepki olmuştur. Rusya arabuluculuğu, kimyasal silahların imha edilmesi ile sonuçlanmıştır. Bu durum ABD'nin Suriye'de doğrudan müdahale de bulunmamasının bir örneği olmuştur. Rusya, Suriye iç savaşında daha aktif rol oynamıştır. Özellikle Rusya'nın desteğiyle Esad rejimi daha güçlü hale gelmiştir. Suriye müdahalesi ile Rusya uluslararası arenada kendini kanıtlamış ve etkisini arttırmıştır. Ayrıca, Orta Doğu'da daha belirgin rol oynamasına ve bölgede söz sahibi olmasına yol açmıştır diyebiliriz.

3.4.3.2. Ukrayna Krizi

Rusya, NATO'nun genişlemesini ve giderek kendi etki alanına doğru ilerlemesini bir güvenlik tehditi olarak görmektedir. NATO'nun askeri varlığının giderek kendi topraklarına yaklaşması, Rusya'ya rahatsızlık vermektedir. Bu durumu sürekli dillendiren Rusya, Ukrayna'nın batı yanlısı bir politika izlemesine karşı çıkmıştır. Ukrayna'nın NATO'ya üyelik istemesi, Rusya'nın tehdit olarak görmesinin somut bir örneği olmuştur.

Rusya, kendi etki sahasında, kendi hak ve menfaatlerini korumak ve büyük güç olmak istemiştir. Büyük güç olma yolunda sert güç kullanmaktan da çekinmemiştir. 2008 yılındaki Gürcistan ve 2014 yılındaki Ukrayna'ya askeri müdahalesi de bu durumu kanıtlar nitelikte olmuştur. Soğuk Savaş döneminde iki süper güçten olan Rusya, Soğuk Savaş sonrasında oluşan boşluğu dolduramamış, eski Sovyetler Birliği ülkelerini dahi kendi safına alamamıştır. Kendi dolduramadığı boşluğu, rakiplerinin doldurmasına fırsat vermemek, yakınındaki devletlerin Batı ile yakınlaşmasını engellemek için

2008'de Gürcistan'a saldırı düzenlemiştir. Ardından Kırım'ı ilhak etmek amacıyla Ukrayna'ya askeri müdahalede bulunmuştur. (Aydın ve Güngörsen, 2021: 183).

Ukrayna'nın Avrupa ve Rusya arasında tampon ülke olması jeopolitik açıdan önem arz etmektedir. Rusya, NATO'nun genişlemesini engelleyebilmek için ilk olarak Kırım'ı ilhak etmiştir. Daha sonra Ukrayna'da yaşanan çatışmaları desteklemiştir. Bu duruma özellikle batı ülkeleri tepki göstermiş ve yaptırımlarda bulunmuştur. AB ve NATO ülkeleri, Ukrayna'ya daha fazla destek vermeye başlamıştır. Rusya, bu durumda kendisini daha fazla tehdit altında hissetmiş ve daha agresif bir politika izlemiştir. Ukrayna Krizi, NATO'nun, Rusya'nın yükselen gücünü baskılama politikası ve Rusya'nın bu duruma hem askeri güç kullanarak hem de ekonomik yaptırımlarla karşılık vermesi, büyük güçler arasındaki rekabetin ve güç dengesinin bir örneği niteliğindedir.

3.4.4. Çin'in Yükselişi ve Asya Pasifik Bölgesindeki Güç Dengesi

Çin'in ekonomik olarak güçlenmesi ve askeri gücünü artırmak için yatırımlarını arttırması ABD'nin dikkatini çekmiş ve bunu bir tehdit olarak algılamıştır. Çin yükselen bir güç olarak uluslararası sistemin içinde yer almak istemektedir. Özellikle Çin'in Asya Pasifik bölgesinde orta menzilli nükleer füze kapasitesini arttırması ve bölgede hegemon bir güç oluşturması bu durumun bir kanıtı olmuştur. ABD, Çin'in askeri ve ekonomik yükselişi karşısında yeni stratejiler geliştirmek istemiştir. INF Antlaşması bu durumda ABD açısından bir engel teşkil etmektedir. INF Antlaşması'nın sadece ABD ve Rusya'yı kapsaması, Çin'in bu antlaşmanın dışında kalması antlaşmanın sona erdirilmesinde şüphesiz en büyük etkilerinden biri olmuştur.

Kore'nin nükleer programı, Çin'in Tayvan'a karşı güç kullanma ihtimali, Myanmar ve Kamboçya'daki karışıklık konuları bölgede barışı tehdit etmiştir. Soğuk Savaş'ın ardından 11 Eylül saldırılarının yaşanması, uluslararası sistemde bölgesel, kıtasal ölçekli güvenlik ve dış politika parametrelerini hızlı ve dinamik biçimde denge ve kriz boyutlarında sorgulanmasına neden olmuştur. Yüksek ve dinamik üretim gücü ve geniş pazar potansiyeline sahip Asya-Pasifik dünya nüfusunun %56'sını kapsayan

bu bölge küresel güvenlik açısından büyük önem arz etmektedir. (Taştekin, 2009: 26).

Soğuk Savaş süreci devam ederken 1964 yılında Çin ilk nükleer testini gerçekleştirmiştir. O yıl itibariyle Çinliler nükleer savaş başlıkları adına teslimat sistemleri geliştirmişlerdir. Hava savunma sistemlerine karşı uçakların savunmasızlığı nedeniyle, balistik füzeler, nükleer savaş başlıkları için teslimat aracı olarak bir seçenek hâline gelmiştir. Soğuk Savaş döneminde hava gücü konusu olarak Çin, ABD ve Sovyetler Birliği'ne göre daha zayıf kalmıştır. Fakat sonrasında Çin, ilk olarak sıvı yakıtlı balistik füzelere odaklanmıştır. Sıvı yakıtlı füzeler, büyük ve teknolojik olarak bazı tehlikeler taşımaktadır. Çin, asgari caydırıcılık kabiliyeti geliştirmeye çalışırken aynı zamanda sınırlı caydırıcılık kabiliyeti sürdürmeye de devam etmiştir. Böylelikle, Çin komuta ve kontrol sistemlerinde düzenlemelerle nükleer kuvvetlerin hayatta kalma şansını arttırmaya odaklanmıştır. Sonuç olarak bu yaşananlar doğrultusunda Çin, düşman “ilk darbesine” karşı nükleer kuvvetlerin hayatta kalabilmesi için hareket kabiliyetini arttırarak katı yakıtlı balistik füzeler geliştirmiştir. Çin'in nükleer caydırıcılık konusunda belirsizliğe yer vermemesi, nükleer caydırıcılığı güçlendirmesine olanak tanımıştır. Çin'in nükleer konuda kabiliyetini arttırması, ABD ve Rusya'daki silah kontrolü savunucuları, Çin'in anlaşmaya katılmasını isteklerine neden olmuştur. (Gloshal, 2016: 364).

1990'ların ortalarından itibaren Çin, dünyadaki en büyük ve en çeşitli kara konuşlu füze cephaneliğini inşa etmiştir. Çin dokümanlarına göre, Çin'in 2.000'den fazla balistik ve seyir füzesi bulunmaktadır. ABD yetkililerine göre eğer Çin INF Antlaşması'na taraf olsaydı elinde bulunan füzelerin yaklaşık yüzde 95'i antlaşmayı ihlal ederdi. Çin Halk Kurtuluş Ordusu, bu füzeleri işletmek için bir hizmet birimi olan PLA Roket Kuvvetleri'ni ayırarak bu konuda görevlendirmiştir. Çin'in INF Antlaşmasına uymayan füzeleri, kısa menzilli (500 ila 1.000 km veya 310 ila 620 mil arasında), orta menzilli (1.000 ila 3.000 km veya 620 ila 1.860 mil arasında) ve orta menzilli (3.000 ila 5.500 km veya 1.860 ila 3.410 mil arasında) balistik füzelerdir. Çin'in kara konuşlu seyir füzeleri envanteri de INF Antlaşmasını ihlal etmektedir. Çin'in balistik ve seyir füzelerinin büyük çoğunluğu konvansiyonel savaş başlıkları ile

donatılmış, ancak bazıları nükleer savaş başlıklarına sahip, bazıları "çift yetenekli" olup hem konvansiyonel hem de nükleer savaş başlıklarını taşıyabilmektedir. (Stokes, 2019: 3).

Tablo 2 Çin Füzeleri

Füze Adı	Sınıf	Menzil	Durum
<u>DF-11</u>	SRBM (Kısa Menzil)	280- 300km	Operasyonel
<u>DF-12 / M20</u>	SRBM	280 km	Operasyonel
<u>DF-15</u>	SRBM	600 km	Operasyonel
<u>DF-16</u>	SRBM	800-1.000 km	Operasyonel
<u>DF-17</u>	Ağır vasıta	1.800- 2.500 km	Operasyonel
<u>DF-21</u>	Orta Menzil	2.150 km	Operasyonel
<u>DF-26</u>	IRBM'ler (Orta Aralık)	4.000 kilometre	Operasyonel
<u>DF-31</u>	ICBM	7.000-11.700 km	Operasyonel
<u>DF-4</u>	IRBM/ICBM	4.500- 5.500 km	Operasyonel
<u>DF-41</u>	ICBM	12.000-15.000 km	Operasyonel
<u>DF-5</u>	ICBM	13.000 km	Operasyonel
<u>HC 2</u>	Seyir Füzesi	1.400-1.800 km	Operasyonel
<u>HN3</u>	Seyir Füzesi	3.000 km	Operasyonel
<u>HC 1</u>	Seyir Füzesi	50-650 km	Operasyonel
<u>JL-2</u>	SLBM (Deniz Altı)	8.000- 9.000 kilometre	Operasyonel
<u>YJ-18</u>	Seyir Füzesi	220- 540 km	Operasyonel

(MissileThreat, 2021).

Çin envanterinde bulunan, INF Antlaşması kısıtlamalarına tabi olabilecek hem nükleer hem de konvansiyonel füzeler, Çin'in genel askeri stratejisinin temelini oluşturmaktadır. ABD güçlerinin bölgesel bir çatışmaya müdahale etmeleri durumunda, Çin stratejisi onları tehdit altında tutmaya çalışacaktır. Konvansiyonel füzeler, ABD ve müttefiklerinin Asya'daki askeri gücü açısından daha büyük sorun arz etmektedir. Çin'in küçük ama büyüyen nükleer caydırıcı kuvvetinin bir ayağını, Çin'in füzelerinin küçük bir yüzdesi oluşturmaktadır. Amerikan Bilim Adamları Federasyonu'na bağlı Nükleer Bilgi Projesi uzmanları tarafından, Çin'in 186 nükleer savaş başlığının

çoğunluğunu taşıyabilen yaklaşık 120 nükleer kapasiteli kara konuşlu füzeye sahip olduğunu tahmin edilmektedir. Bu füzelerin büyük kısmını ICBM'ler oluşturmakta ve bu füzeler INF Antlaşması ile sınırlandırılmaktadır. Çin'in nükleer kapasiteli orta ve orta menzilli füzeleri, Pekin'in; Rusya, Japonya, Hindistan, Pakistan ve Kuzey Kore gibi bölgesel güçlere yönelik askeri ve caydırıcılık stratejilerini desteklemektedir. (Stokes, 2019: 3).

Silahlanma yarışı, kitle imha silahlarının ve balistik füzelerin yayılması, ABD tarafından bölgedeki askerî varlığa karşı olası meydan okuma girişimleri Asya-Pasifik bölgesinin güvenliğini tehdit eden unsurların başında gelmektedir. Bölge tarafından artan enerji ihtiyacı, bölgede nüfuz eden ülkelerin savunma güçlerini modernize etme çabaları, sınır anlaşmazlıkları, bölgesel aktörler arasındaki anlaşmazlıklar yeni çatışma olasılıklarının artmasına neden olmaktadır. (Taştekin, 2009: 24).

ABD yönetimi tarafından Çin'in iddialı faaliyetlerinin hem liderliğini yaptığı uluslararası sisteme hem de denizaşırı çıkarlarına karşı tehdit olarak algılanmıştır. Çin'in gelişen ekonomisinin yanında, deniz gücü olarak da varlık göstermesi ABD'nin bölgedeki endişelerinin daha da artmasına neden olmuştur. Çin yönetiminin özellikle Tayvan'a karşı yürüttüğü agresif politikaları, son dönemde Güney Çin Denizi'nde artan faaliyetleri, Çin'in Hint-Pasifik bölgesine hâkim olmaya çalışma girişimleri olarak nitelendirilmiştir. ABD, Çin'in yükselişine karşı koymak için Avustralya, Birleşik Krallık, ABD (AUKUS) ve ABD, Avustralya, Hindistan ve Japonya (QUAD) ile bölge ülkeleriyle iş birliği içerisinde olmaktadır. AUKUS ve QUAD, Çin'e karşı bölgesel düzeni koruma fikri etrafında ulusları bir araya getirmeyi amaçlayan ABD liderliğindeki "Özgür ve Açık Hint-Pasifik" stratejisinin kritik bileşenleri olarak görülmektedir. (TRT Haber, 2022).

ABD'nin Asya-Pasifik bölgesine yönelik temel hedef ve stratejileri şu şekildedir:

- Asya-Pasifik bölgesinde ABD önderliğini güçlendirmek.
- Çin-Tayvan anlaşmazlığının bir harbe dönüşmesini engellemek.
- ABD-Japonya global ortaklığını canlandırmak.

- Güney Kore ile birlikte Kuzey Kore'ye yönelik barış görüşmelerini ilerletmek. Kuzey Kore'nin nükleer programının durdurulması ve tamamen iptal edilmesini sağlamak.
- Çok taraflı forumlarda bölgesel iş birliğinin geliştirilmesine katkıda bulunmak.
- Tek bir gücün bölgeye hâkim olmasını önlemek.
- Ticari, politik ve askeri yollardan bölgeye devamlı nüfuz edilmesini ve kitle imha silahlarının yayılmasını önlemek.
- Bölge ülkelerini demokrasiyi geliştirmeleri konusunda teşvik etmek. (Taştekin, 2009: 41).

3.4.5. INF Antlaşması'nın Sonu

INF Antlaşması'nın sona ermesine güce dayalı yaklaşım perspektifinden bakıldığında, büyük güçlerin, güç mücadelesi rekabetinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. ABD ve Rusya güvenliklerini ve stratejik çıkarlarını maksimize etmek için yeni politika arayışlarına girmişlerdir. Özellikle askeri kapasitelerini artırma ve rakiplerine karşı üstünlük sağlama çabaları bunun bir göstergesi olmuştur. Bu unsurlar, INF Antlaşması'nın sona ermesine yol açmıştır.

14 Şubat 2017 tarihinde, ABD tarafından, Rusya'nın gizli karadan fırlatılan orta menzilli seyir füzesi konuşlandığı iddia edilmiştir. Sözü edilen füze önceden SSC-X-8 olarak adlandırılan SSC-8 GLCM olarak bilinmektedir. 8 Mart'ta gerçekleştirilen bir Temsilciler Meclisi Silahlı Hizmetler Komitesi oturumunda, Genelkurmay Başkan Yardımcısı General Paul Selva tarafından, bu konuşlandırmanın INF Antlaşması'nın "ruhuna ve amacına" aykırı olduğu belirtilmiştir. Bu iddia Rus yetkililer tarafından reddedilmiş, Rusya'nın INF Antlaşması yükümlülüklerine uymaya devam edeceği açıklanmıştır. 16 Kasım'da, Wall Street Journal, Pentagon'un Moskova'yı anlaşmaya uymaya zorlamak amacıyla, Antlaşma tarafından yasaklanan bir füze geliştirmek için araştırma başlatıldığını bildirmiştir. 8 Aralık'ta, Dışişleri Bakanlığı, Amerika Birleşik Devletleri'nin Rusya'yı yeniden uyum sağlamaya teşvik etmek amacıyla ekonomik ve askeri tedbirler peşinde olduğu duyurulmuştur. 12-14 Aralık tarihlerinde İsviçre Cenevre'de,

ABD ile Sovyetler Birliği arasında Orta Menzilli ve Daha Kısa Menzilli Füzelerin Ortadan Kaldırılması Antlaşması kapsamında Otuz Birinci Özel Doğrulama Komisyonu Oturumu gerçekleştirilmiştir. 15 Aralık'ta, Kuzey Atlantik Konseyi Antlaşma ile ilgili bir bildiri yayınlayarak, ABD'nin uyumlu olduğunu ve endişe verici bir Rus füze sistemini belirlediklerini açıklamıştır. (NTI, 2024).

4 Ekim 2018 yılında ABD Savunma Bakanı Jim Mattis NATO Savunma Bakanları toplantısında Rusya'nın yapmış olduğu ihlallerin "savunulamaz" olduğunu belirterek şu sözleri ifade etmiştir:

"Rusya'nın INF anlaşmasına uymaya geri dönmesi gerekiyor, aksi takdirde ABD, anlaşmanın belirli sınırlarını umursamayan umursamaz tavrına yanıt vermek zorunda kalacak. ABD, diplomasi ve savunma duruşumundaki seçenekleri tam da bunu yapmak için gözden geçiriyor. Hata yapmayın: Rusya'nın bu anlaşmayı bariz bir şekilde ihlal ettiği mevcut durum savunulamaz." (Ali ve Emmott, 2018).

ABD 4 Aralık 2018'de Rusya'ya 60 günlük bir ultiatom vererek, Washington'un füzeleri Avrupa'dan uzak tutan bir silah kontrol anlaşmasının ihlali olduğunu söyleyerek anlaşmayı yalnızca Moskova'nın kurtarabileceğini söylemiştir. NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg, "Rusya'nın anlaşmaya uyduğunu doğrulanabilir bir şekilde göstermek için son bir şansı var... ancak aynı zamanda bu anlaşmanın bozulabileceği gerçeğine de hazırlanmaya başlamalıyız." ifadelerinde bulunmuştur. Rusya, nükleer savaş başlıkları taşıyabilen ve Avrupa şehirlerini kısa sürede vurabilen, karaya konuşlu, orta menzilli Cruise füzesi geliştirme girişiminde bulunduğunu kabul etmemiştir. Almanya, Hollanda ve Belçika, Moskova ile Washington arasındaki nükleer rekabete takılıp kalırken, 1980'lerde olduğu gibi, büyük Amerikan karşıtı gösterilere yol açan ABD füzelerinin Avrupa'ya konuşlandırılmasından endişe duymaktadır. (Emmott, 2018).

Trump yaptığı açıklamada Rusya'nın füzesini Ağustos ayına kadar imha etmemesi halinde: "Kendi askeri müdahale seçeneklerimizi geliştirme konusunda ilerleyeceğiz ve Rusya'nın hukuka aykırı davranışı nedeniyle herhangi bir askeri avantaj elde etmesini engellemek için NATO ve diğer müttefiklerimiz ve ortaklarımızla birlikte çalışacağız." İfadelerini kullanarak Rusya'ya uyarıda bulunmuştur. (Borger, 2019).

2 Şubat 2019'da ABD Dışişleri Bakanı Michael R. Pompeo bir basın açıklaması yaparak, Rusya Federasyonu'nun anlaşmayı sürekli olarak ihlal etmesi nedeniyle Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler (INF) Anlaşması'ndan altı aylık çekilme bildirimini sunmuştur. Pompeo, bu basın açıklamasında antlaşmanın sona ermesinin yalnızca Rusya'dan kaynaklı olduğunu belirterek şu sözleri dile getirmiştir:

"Anlaşmanın sona ermesinden yalnızca Rusya sorumludur. Geçmiş en azından 2000'li yılların ortalarına kadar uzanan Rusya, uyumsuz füzesini geliştirdi, üretti, uçuş testlerini yaptı ve şu anda birden fazla taburu sahaya sürdü. ABD, Rusya'yla ilgili endişelerini ilk kez 2013'te dile getirdi. Rusya daha sonra sistematik olarak ABD'nin Rusya'nın kurallara uymaya geri dönmesi yönündeki altı yıllık çabalarını geri çevirdi. NATO Müttefiklerimizin tam desteğiyle ABD, Rusya'nın anlaşmayı esaslı şekilde ihlal ettiğini belirledi ve ardından anlaşma kapsamındaki yükümlülüklerimizi askıya aldı. Geçtiğimiz altı ay boyunca ABD, Rusya'ya uyumsuzluğunu düzeltmesi için son bir fırsat verdi. Rusya, uzun yıllardan beri olduğu gibi, anlaşma yükümlülüklerine uymaya geri dönmek yerine, uyumsuz füzesini elinde tutmayı tercih etti.

ABD, Rusya'nın kasten ihlal ettiği bir anlaşmaya taraf kalmayacak. Rusya'nın anlaşmaya uymaması ABD'nin üstün çıkarlarını tehlikeye atıyor; çünkü Rusya'nın anlaşmayı ihlal eden bir füze sistemi geliştirmesi ve sahaya sürmesi ABD'ye, müttefiklerimize ve ortaklarımıza doğrudan bir tehdit oluşturuyor. Amerika Birleşik Devletleri, NATO müttefiklerinin Rusya'nın ihlaline yanıt verirken gösterdiği kararlı iş birliğini ve kararlılığı büyük ölçüde takdir etmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri, ABD'nin, müttefiklerinin ve ortaklarının güvenliğini geliştirecek etkili silah kontrolüne olan bağlılığını sürdürüyor; doğrulanabilir ve uygulanabilir olması ve yükümlülüklerine sorumlu bir şekilde uyan ortakları içerir. Başkan Trump, bu Yönetimi, geçmişin ikili anlaşmalarının ötesine geçen yeni bir silah kontrolü dönemi arayarak yeni bir sayfa başlatmakla suçladı. İleriye dönük olarak ABD, Rusya ve Çin'i uluslararası ve tüm dünyaya gerçek güvenlik sonuçları sunmak için bu fırsatta bize katılmaya çağırıyor." (Pompeo, 2019).

Rusya ve Çin, Trump yönetiminin eylemini şiddetle eleştirerek anlaşmanın sona ermesinden ABD'yi sorumlu tutmaya çalışmıştır. Putin, 5 Ağustos'da "ABD, uluslararası güvenlik meseleleri hakkında anlamlı bir tartışmaya girmek yerine, nükleer silah kullanımı da dahil olmak üzere geniş çaplı bir silahlı çatışma olasılığını azaltmaya yönelik uzun yıllardır süren çabaları baltalamayı tercih etti" sözlerini dile getirerek, Moskova'nın ABD'nin yapacağı her türlü füzenin gelişimini yansıtacağını da sözlerine eklemiştir. Benzer şekilde Çin Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Hua Chunying de

2 Ağustos'ta şunları söylemiştir: “*INF Anlaşması'ndan çekilmek, ABD'nin uluslararası taahhütlerini göz ardı eden ve tek taraflılık peşinde koşan bir başka olumsuz hamlesidir. Gerçek niyeti, anlaşmayı artık kendisi için bağlayıcı olmaktan çıkarmak, böylece tek taraflı olarak askeri ve stratejik üstünlük elde edebilmektir.*” (Bugos, 2019).

SONUÇ

II. Dünya Savaşı'nın sonuna yaklaşırken, ABD'nin, Japonya'nın Hiroşima ve Nagazaki kentlerine sırasıyla atom bombası atması sonucu nükleer silahların ne kadar tehlikeli olduğunu tüm dünyaya anlamış oldu. Soğuk Savaş dönemi ile birlikte ABD ve Sovyetler Birliği arasında sıcak çatışmaya girilmese de nükleer silahlanma yarışının olması nedeniyle tehlikeli olarak nitelendirebileceğimiz bir dönem olmuştur. 1962 yılında yaşanan Küba Füze Krizin 'de ABD ve Sovyetler Birliği ilk kez karşı karşıya gelmiştir. Fakat Küba Füze Krizinde yaşanan gerginliğin sonucunda korkulan sonuçlarla karşı karşıya gelinmemiş, ABD ve Sovyetler Birliği arasında yumuşama yaşanmıştır. Nükleer silahlanmanın üst seviye de olduğu bu dönemde hem ABD hem de Sovyetler Birliği nükleer silahların tüm dünyaya verebileceği konusunda mutabık olmuş ve bu konuda iş birliğine gitmeyi kabul etmişlerdir. Bu konuda dönemin nükleer güce sahip iki süper gücü olarak ABD ve Rusya öncü olmuşlardır. Nükleer silahların kontrolü ile ilgili çok taraflı ilk en önemli antlaşma diyebileceğimiz Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması 1968 yılında imzalanmış ve 1970 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu antlaşma silahların kontrolü rejiminin temeli olmuştur. Süreç içerisinde yapılan müzakereler, iş birliktelikleri ve anlaşmalar rejimin devamlılığı açısından önemli olmuştur.

Soğuk Savaş'ın sonlarına gelindiği, 1980'li yıllarda ABD'nin füze savunma sistemini açıklaması Sovyetler Birliği'ni rahatsız etmiş ve ilişkilerde yeniden gerginlik gözlemlenmiştir. Nükleer silahların yayılmasının önlenmesi amacıyla kurulan silahların kontrolü rejimi, bu dönemde yeniden silahlanma yarışı görülmüştür. Yeniden Soğuk Savaş mı? Sorusunu gündeme getiren bu dönem de bir olumsuzlukla karşılaşılma ve silahların kontrolü rejimin temel taşı olarak nitelendirilen Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Antlaşması'nın imzalanmıştır.

2001 yılında yaşanan 11 Eylül saldırıları uluslararası siyasette önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. Her ne kadar bu süreçte Rusya ABD'yi desteklediğini söylese de ABD hegemonyasının sorgulandığı bir dönem olmuştur. Bu tarihten itibaren silahların kontrolü rejimi konusunda birtakım sorunlarla karşılaşmıştır.

Bu minvalde tezin amacı, iki kutuplu uluslararası sistemde ortaya çıkan silahların kontrolü rejimini uluslararası sistemin çok kutuplu bir sisteme evrilmesiyle yaşadığı sorunları incelemek ve devamlılığını analiz etmektir. Bu doğrultu da “uluslararası sistemin dönüşümü silahların kontrolü rejimini nasıl etkilemiştir?” sorusuna yanıt aramaktadır. Bu tez çalışması ile, çok kutuplu uluslararası sistemde silahların kontrolü rejimini, Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Antlaşması örneği üzerinden inceleyerek önemli sonuçlara ulaşılmıştır.

Çalışmada rejim teorileri bağlamında yapılan analizlerde, realist yaklaşımın uluslararası iş birliğinin önündeki engelleri vurguladığı ve bu engellerin çok kutuplu sistemde daha belirgin hale geldiği ortaya konmuştur. Realistlere göre, devletlerin göreceli kazanç endişeleri ve hile yapma olasılığı, uluslararası iş birliğini zorlaştıran temel faktörlerdir. Neoliberal kurumsalcılığın ise, göreceli kazanç sorununu yeterince açıklayamadığı ve bu bağlamda realistlerin endişelerinin dikkate alınması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde ise ABD'nin hegemon olduğu tek kutuplu sistemin yerini, Avrupa Birliği, Rusya ve Çin gibi yeni büyük güçlerin yükselmesiyle çok kutuplu bir sistem almıştır. Bu durum, silahların kontrolü konusundaki iş birliğini zorlaştırmıştır. Ayrıca bu dönemde yaşanan önemli gelişmeler silahların kontrolü rejiminin istikrarının sorgulanmasına neden olmuştur. ABD'nin Anti Balistik Füze Antlaşması'ndan çekilmesi Rusya tarafından olumsuz karşılanmıştır. Bu dönem de NATO'nun genişleme ve Rusya'yı çevreleme politikası dönemin yükselen gücü Rusya'yı oldukça rahatsız etmiş ve sert tepkilerine neden olmuştur. Rusya'yı asıl rahatsız eden olay ise ABD'nin Avrupa'ya füze savunma sistemleri yerleştirme kararı olmuştur. 2007 yılında Münih Güvenlik Konferansında Rusya Başkanı Putin'in yapmış olduğu sert açıklamalar dikkat çekmiştir. Özellikle INF Antlaşmasının ilk defa sorgulanması ve önemini yitirdiğinden söz etmesi en önemli ayrıntılardan biri olmuştur. Kuzey Kore'nin nükleer denemesi, İran'ın nükleer programı özellikle ABD'nin sert tepkiler vermesine neden olmuştur. Suriye ve Ukrayna krizlerinde ABD'nin istediğini elde edememesi ve Rusya'nın uluslararası siyasette gücünü tekrar kazanmaya başlaması ABD

tarafından tehlike olarak algılanmıştır. Bu dönemde ABD, Rusya'nın antlaşmaya sadık kalmadığını ve bu durumun ABD'yi endişelendirdiğini açıklamıştır. Fakat ABD'nin bu açıklamasından iki üç yıl sonra Rusya cevap olarak antlaşmaya sadık kaldıklarını tam tersi olarak ABD'nin antlaşmaya uymadığı konusunda iddialarda bulunmuştur. Ayrıca Çin'in ekonomik olarak çok güçlenmesi, askeri alanlara yatırımını güçlendirmesi ABD tarafından tehdit olarak algılanmaya devam etmektedir. ABD'nin INF Antlaşmasına taraf olması ABD'nin Çin'le Asya'da girdiği rekabette bir engel olarak görülmüştür.

INF Antlaşması, Soğuk Savaş döneminde iki süper güç arasında silahların kontrolü açısından önemli bir mihenk taşı olmuştur. Ancak Sovyetler Birliği'nin dağılması ve uluslararası sistemin çok kutuplu bir hale gelmesiyle, bu antlaşmanın etkinliği azalmış ve nükleer silahların kontrolünün zayıflamasına neden olmuştur. 2019 yılında ABD INF Antlaşmasından resmen çekildiğini duyurmuştur. ABD ve Rusya arasındaki anlaşmaların zayıflaması, yeni büyük güçlerin nükleer silahlar konusundaki politikalarının belirsizliği ve çok kutuplu sistemin getirdiği rekabet, silahların kontrolü rejiminin istikrarını tehlikeye atmıştır.

Bu tezde, uluslararası sistemin çok kutuplu bir yapıya dönüşmesinin silah kontrolü rejimini olumsuz etkilediği ve zayıflattığı sonucuna varılmıştır. Soğuk Savaş döneminde iki kutuplu bir sistemde, ABD ve Sovyetler Birliği'nin karşılıklı olarak nükleer silahları sınırlamak için daha güçlü teşviklere sahip olduğu görülmüştür.

Bu tez, uluslararası sistemdeki güç dengelerinin değişiminin, silahların kontrolü rejimini nasıl etkilediğini gösteren örnek bir çalışma olmuştur. INF Antlaşması örneğinde görüldüğü gibi, çok kutuplu bir sistemde silah kontrolü rejimlerinin devamlılığı için, büyük güçlerin uluslararası iş birliğini güven çerçevesinde arttırması, nükleer silahların denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi, bölgesel ve küresel güvenlik yapılarına daha fazla önem verilmesi ile istikrar sağlanabileceği düşüncesine varılmıştır.

KAYNAKÇA

Acosta, J. (2014). "U.S., other powers kick Russia out of G8", <https://edition.cnn.com/2014/03/24/politics/obama-europe-trip/index.html> (Erişim Tarihi: 19.05.2024).

Adler, E., Haas, P.M. (1992). "Conclusion: epistemic communities, world order and the creation of a reflective research program", *International Organization*, C. 46, S. 1, ss. 367-390.

Aksoy, S.Z (2015), "Rejim Teorileri", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, C. 12, S. 46, ss. 57-77.

Ali, I. Ve Emmott, R. (2018). "U.S. Defense Secretary says Russian violation of arms control treaty 'untenable' ", <https://www.reuters.com/article/us-usa-nuclear-russia/u-s-defense-secretary-says-russian-violation-of-arms-control-treaty-untenable-idUSKCN1ME1JV/> (Erişim Tarihi: 26.05.2024).

ALPTEKİN, G. (2021). "2008 Rusya-Gürcistan Savaşı ve Savaş Sonrası Büyük ve Bölgesel Güçlerin Tepki ve Politikaları". *Rusya Araştırmaları Dergisi*, S.6, ss.110-130.

Aquisitions. (2024). "Strategic Arms Reduction Talks (START) Treaty", <https://www.acq.osd.mil/asda/ssipm/sdc/tc/start1/START1execsum.html> (Erişim Tarihi: 09.05.2024).

Arı, T. (2004). *Uluslararası İlişkiler Teorisi*. İstanbul: Alfa Yayınları
Arms Control, "The Intermediate-Range Nuclear Forces (INF) Treaty at a Glance", <https://www.armscontrol.org/factsheets/INFtreaty> (Erişim Tarihi: 30.04.2024).

Arms Control. (2022). "Strategic Arms Reduction Treaty II", <https://armscontrolcenter.org/strategic-arms-reduction-treaty-ii/> (Erişim Tarihi: 10.05.2024).

Arms Control. (2024). "U.S. Withdrawal From the ABM Treaty: President Bush's Remarks and U.S. Diplomatic Notes", <https://www.armscontrol.org/act/2002-01/us-withdrawal-abm-treaty-president-bushs-remarks-and-us-diplomatic-notes> (Erişim Tarihi: 23.05.2024).

Arms Controla. “The Strategic Offensive Reductions Treaty (SORT) At a Glance”, <https://www.armscontrol.org/factsheets/sort-glance> (Erişim Tarihi: 13.05.2024).

Army Recognition. (2024). “S-400 Triumph Triumph SA-21 Growler 5P85TE2”, <https://armyrecognition.com/military-products/army/air-defense-systems/air-defense-vehicles/s-400-russia-uk> (Erişim Tarihi: 25.05.2024).

Atomic Archive. (2024). “Khrushchev to Kennedy October 26, 1962”, <https://www.atomicarchive.com/resources/documents/cuba/khrushchev-letter-2.html> (Erişim Tarihi: 11.05.2024).

Atomic Archive. (2024a). “Kennedy to Khrushchev October 27, 1962”, <https://www.atomicarchive.com/resources/documents/cuba/kennedy-letter-1.html> (Erişim Tarihi: 11.05.2024).

Aydın, A. ve Bakıncak, E. (2016). “Uluslararası Güç Dengesi ve İki Kutupluluk Arasındaki İlişki”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 1, ss. 95-112.

Aydın, A. ve Güngörsen, R. (2021) “Güney Kafkasya Bölgesel Güvenlik ve Tehdit Analizi”, *Güvenlik Teorileri ve Bölgesel Tehdit Analizi*. edt. Doç. Per.Alb. Güngör ŞAHİN, İstanbul: Milli Savunma Üniversitesi Yayınları.

Aydın, E. (2019). “AB’NİN GÜVENLİĞİ VE TÜRKİYE’NİN ROLÜ: NATO FÜZE KALKANI”. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C.7, S.16, ss. 719-735.

Băescu, T. (2008). “Bükreř Zirvesi yolunda”, <https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2008/03/27/buekres-zirvesi-yolunda/index.html> (Eriřim Tarihi: 14.05.2024).

Bayar, E., ve Özer, A. (2023). “The Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons on the Axis of Opportunity and Threat”. *II. International Congress on Economics and Administrative Sciences*. Bingöl. ss. 311-312.

BBC News. (2007). “No chances over G8 security”, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6725575.stm> (Erişim Tarihi: 24.05.2024).

BBC News. (2015). “Syria crisis: Where key countries stand”, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-23849587> (Erişim Tarihi: 25.05.2024).

BBC. (2008). “NATO'da gündem genişleme”, https://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2008/04/printable/080402_nato_summit.shtml (14.05.2024).

Bektaş, B. (2007). *11 Eylül 2001 Terörist Saldırısı Neticesinde ABD'nin Güvenlik Algulamalarındaki Değişiklik*, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. (Tez No. 206103).

Bergen, P.L. (2024). “September 11 attacks United States 2001”, <https://www.britannica.com/event/September-11-attacks> (Erişim Tarihi: 12.05.2024).

Berliner, A., Hecla, J., Bondin, M., Mullen, A., Amundson, K., Camacena, E. O., ... ve Nacht, M. (2020). *History of and Aftermath from the Withdrawal of the Intermediate-range Nuclear Forces Treaty*. Lawrence Livermore National Lab.(LLNL), Livermore, CA (United States).

Bohlen, A. T., Burns, W. F., Pifer, S., & Woodworth, J. (2012). *The Treaty on Intermediate-Range Nuclear Forces: History and Lessons Learned*. Brookings Institution.

Bohman, V. (2016). Syria: A state of imbalance and war: A case study of the civil war in Syria.

Borger, J. (2009). “Barack Obama and Dmitry Medvedev hold London talks before G20 summit”, <https://www.theguardian.com/world/2009/apr/01/barack-obama-dmitri-medvedev-nuclear-disarmament> (Erişim Tarihi: 17.05.2024).

Borger, J. (2019). “Donald Trump confirms US withdrawal from INF nuclear treaty”, <https://www.theguardian.com/world/2019/feb/01/inf-donald-trump-confirms-us-withdrawal-nuclear-treaty> (Erişim Tarihi: 26.05.2024).

Bölme, S. M. (2010). “NATO zirvesi ve füze kalkanı projesi”. *Seta Analiz*, S.30. ss. 3-18

Britannica. “Cuban missile crisis international incident (1962)”, <https://www.britannica.com/technology/missile> (Erişim Tarihi: 11.05.2024).

Bugos, S. (2019). “U.S. Completes INF Treaty Withdrawal”, <https://www.armscontrol.org/act/2019-09/news/us-completes-inf-treaty-withdrawal> (Erişim Tarihi: 27.05.2024).

Bunker, R. J. (2001). “*Strategic Arms Reduction Treaty.*” Europe Since 1945: An Encyclopedia, Ed. Bernard A. Cook. New York, NY: Garland Publishing.

Denk, E. (2011). “Bir Kitle İmha Silahı Olarak Nükleer Silahların Yasaklanmasına Yönelik Çabalar”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 3, S. 66, ss. 93-136.

Diggins, J. P. (2007). *Ronald Reagan: Fate Freedom And The Making Of History*. WW Norton & Company.

DW. (2008). “NATO'da genişleme sancısı”, <https://www.dw.com/tr/natoda-geni%C5%9Flleme-sanc%C4%B1s%C4%B1/a-3230577> (Erişim Tarihi: 14.05.2024).

Ekmen, B. (2021). Zorlayıcı Diplomasi ve Küba Füze Krizi. *Diplomasi Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 3, ss. 91-108.

Emmott, R. (2018). “U.S. gives Russia 60 days to comply with nuclear treaty”, <https://www.reuters.com/article/us-nato-russia-pompeo/us-gives-russia-60-days-to-comply-with-nuclear-treaty-idUSKBN1O32C3/> (Erişim Tarihi: 26.05.2024).

Erhan, Ç. (2006). “ABD Nasıl Bir Dünya Sistemi Kurmak İstiyor?”, Türkiye-Avrupa Birliği-ABD: İlişkiler Nereye Gidiyor”, *Tepav Ortak Çalıştay Raporu*, Ankara.

Erkan, S. (2015). “2008 Rusya-Gürcistan Savaşının Bölgesel Etkileri”. *Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal*, S. 4, ss. 36-48.

European Parliament. (2024). “Treaties On The Reduction Of Strategic Weapon (START I & START II)”, https://www.europarl.europa.eu/workingpapers/poli/w23/start_en.htm (Erişim Tarihi: 09.05.2024).

Franck, T.M. (1990). *The Power of Legitimacy among Nations*. New York: Oxford University Press.

Freedman, L.D. “Strategic Arms Reduction Talks international arms control negotiations”, <https://www.britannica.com/event/Strategic-Arms-Reduction-Talks/START-III-SORT> (Erişim Tarihi: 10.05.2024).

Fried, D., Volker, K. (2022). “The Speech In Which Putin Told Us Who He Was”, <https://www.politico.com/news/magazine/2022/02/18/putin-speech-wake-up-call-post-cold-war-order-liberal-2007-00009918> (Erişim Tarihi: 13.04.2024).

Gençkaya, F. (2021). Obama Dönemi ABD-Rusya İlişkileri: Sıfırlama Politikası Bağlamında İşbirliği ve Rekabet Dinamikleri, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, İstanbul. (Tez No. 677926).

Gerber, L. G. (1982). The Baruch Plan and the origins of the Cold War. *Diplomatic History*, C. 1, S. 6, ss. 69-96.

Gilpin, R. (1987), *The Political Economy of International Relations*, Princeton: Princeton University Press.

Gloshal, D. (2016). “China and the INF Treaty”, *Comparative Strategy*. C. 35, S. 5, ss. 363-370.

Goldschmidt, B. (1980). “Thenegotiation of thenon-proliferationtreaty (NPT)”. *IAEA bulletin*, C.3/4, S.22, ss.73-80.

Graham Jr, T., ve LaVera, D. J. (2011). *Cornerstones of security: Armscontroltreaties in the nuclearera*. University of Washington Press.

Graham, A. T. (2021). “The nuclear non-proliferation treaty: Delayed review–issues old and new”. *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*, C.1, S.4, ss.186-195.

Grieco, J.M. (1988), “Anarchy and the limits of cooperation: a realist critique of the newest liberal institutionalism”, *International Organization*, C. 42, S. 3, ss. 485-507.

Güler, A. (2018). “Suriye ve Ukrayna Krizleri Çerçevesinde ABD Rusya İlişkileri”. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 3, S. 2, ss. 296-312.

Gürsoy, B. (2020). “Ukrayna Krizi”, *Uluslararası İlişkilerde Güncel Sorunlar*. der. M.S. Erol ve M. Ekşi, Ankara: Akçağ Yayınları.

Haas, E.B. (1980), “Technological self-reliance for Latin America: the OAS contribution”, *International Organization*, C. 34, S. 4, ss. 541-570

Haas, P.M. (1992). "Introduction: epistemic communities and international policy coordination", *International Organization*, C. 46, S.1, ss. 1-35.

Hasenclever, A., Mayer, P., Rittberger, V. (1996), "Interests, Power, Knowledge: The Study of International Regimes", *Mershon International Studies Review*, C. 40, S. 2, ss. 177-228.

Hopf, T. (1998), "The Promise of Constructivism", *International Security*, C.23, S. 1, ss.171-200.

Hürriyet, (2007). "Putin'in Münih konuşması Genelkurmay'ın sitesinde", <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/putinin-munih-konusmasi-genelkurmayin-sitesinde-5956456> (Erişim Tarihi: 13.05.2024).

Hürriyet. (2001). "ABD, ABM'den resmen çekildi", <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/abd-abmden-resmen-cekildi-38288225> (Erişim Tarihi: 23.05.2024).

International Atomic Energy Agency. (2024). "History", <https://www.iaea.org/about/overview/history> (Erişim Tarihi: 24.04.2024).

Kahraman S. (2022). *Uluslararası Nükleer Silahların Önleme Rejimi: 21. Yüzyılın Başında Riskler ve Zorluklar*, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. (Tez No: 743033).

Karakaya, İ. (2010). 11 Eylül 2001 Sonrası ABD'nin Değişen Güvenlik Algılamaları ve Politikaları, Yüksek Lisan Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. (Tez No. 265600).

Keohane, R.O. (1984), *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton: Princeton University Press.

Korkmaz, K. (2021). "Uluslararası Sistem ve Kutup Yapıları Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi*, C. 31, S. 2, ss. 201-224.

Krasner, S.D. (1982), "Structural causes and regime consequences: regimes as intervening variables", *International Organization*, C. 36, S. 2, ss. 185-205.

Krasner, S.D. (1991), "Global Communications and National Power: Life on the Pareto Frontier", *International Organization*, C. 43, S. 3, ss. 336-366.

Kratochwil, F., Ruggie, J.G. (1986), "International organization: a state of the art on an art of the state", *International Organization*, C. 40, S. 4, ss. 753-775.

Kries, W. (2002). "The demise of the ABM Treaty and the militarization of outer space". *Space Policy*, C.18, S.3, ss. 175-178.

Longey, R. (2022). "The Art of Atomic Diplomacy", <https://www.thoughtco.com/atomic-diplomacy-4134609> (Erişim Tarihi, 23.05.2024).

Lyou, J. K. (1990). *The social psychology of US-Soviet arms control negotiations: The role and experience of the US negotiator and delegation*. University of California, Santa Cruz.

Marinov, M. (2020). *The Importance Of The Dissolution Of The "Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty" Within the Framework Of The New Multipolar World Order*. Strategic Changes in Security And International Relations.

Mearsheimer, J. J. (2001). *The tragedy of great power politics*. New York: WW Norton & Company.

Mearsheimer, J. J. (2006). "Structural realism", *International relations theories: Discipline and diversity*, S.3, ss. 77-93.

Mearsheimer, J.J. (1990). "Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War", *International Security*, C. 15, S. 1, ss. 5-56.

Mearsheimer, J.J. (1994). "The False Promise of International Institutions", *International Organization*, C. 19, S. 3, ss. 5-49.

Milliyet. (2008). "Rusya: "füze kalkanına diplomatik olmayan yöntemlerle de karşılık vereceğiz"", <https://www.milliyet.com.tr/dunya/rusya-fuze-kalkanina-diplomatik-olmayan-yontemlerle-de-karsilik-verecemiz-980927> (Erişim Tarihi: 24.05.2024).

Missile Threat. (2021). "Missiles of China", <https://missilethreat.csis.org/country/china/> (Erişim Tarihi: 25.05.2024).

Missile Threat. (2021). "S-400 Triumph", <https://missilethreat.csis.org/defsys/s-400-triumf/#easy-footnote-bottom-1-1912> (Erişim Tarihi: 25.05.2024).

Musto, R. A. (2019). “Antarctic arms control as past precedent”. *Polar Record*, C. 5, S. 55, ss. 330-333.

National Academies. (2021). “Current Russian and U.S. Ballistic Missile Defense Systems”, <https://nap.nationalacademies.org/read/24964/chapter/5> (Erişim Tarihi: 17.05.2024).

NATO. (2008). “Bucharest Summit Declaration”, https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm (Erişim Tarihi: 14.05.2024).

Norris, R. S., ve Kristensen, H. M. (2016). “Nuclear US and Soviet/Russian inter continental ballistic missiles, 1959-2008”. *Bulletin of the Atomic Scientists*, C. 1, S. 65, ss. 62-69.

NTI. (2024). “Treaty on Elimination of Intermediate-Range and Shorter-Range Missiles Between USA and USSR (INF Treaty)”, <https://www.nti.org/education-center/treaties-and-regimes/treaty-between-the-united-states-of-america-and-the-union-of-soviet-socialist-republics-on-the-elimination-of-their-intermediate-range-and-shorter-range-missiles/> (Erişim Tarihi: 26.05.2024).

NTI. “Treaty between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on Strategic Offensive Reductions (START I)”, <https://www.nti.org/education-center/treaties-and-regimes/treaties-between-united-states-america-and-union-soviet-socialist-republics-strategic-offensive-reductions-start-i-start-ii/> (Erişim Tarihi: 09.05.2024).

NTIa. “Treaty between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on Strategic Offensive Reductions (START II)”, <https://www.nti.org/education-center/treaties-and-regimes/treaty-between-united-states-america-and-union-soviet-socialist-republics-strategic-offensive-reductions-start-ii/> (Erişim Tarihi: 10.05.2024).

Nuclear Museum, (2018). “Strategic Defense Initiative (SDI)”, <https://ahf.nuclearmuseum.org/ahf/history/strategic-defense-initiative-sdi/> (Erişim Tarihi: 11.05.2024).

Nükleer Düzenleme Kurumu. (2024). “Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (UAEA) Hakkında”, <https://www.ndk.gov.tr/uaea-hakkinda> (Erişim Tarihi: 24.04.2024).

Nye, J.S., ve Keohane R.O. (2011), “*Power and Interdependence*”, FAREED ZAKARIA.

Office of the Federal Register, (2001). “The President’s News Conference with President Vladimir Putin of Russia in Shanghai,” Public Papers of the Presidents: George W. Bush”, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PPP-2001-book2/pdf/PPP-2001-book2-doc-pg1287.pdf> (Erişim Tarihi: 12.05.2004).

Okşaş, M. (2009). Soğuk Savaş Sonrası ABD-Rusya İlişkileri, Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze. (Tez No. 239861).

Ozan, E. (2020). “Tek Kutupludan Çok Kutupluya Uluslararası Sistemin Dönüşümü”, *Uluslararası İlişkilerde Güncel Sorunlar*. der. M.S. Erol ve M. Ekşi, Ankara: Akçağ Yayınları.

Ozkan, O. (2012). *NATO-Russia relations in the twenty-first century: obstacles and opportunities for strategic partnership*. Doctoral dissertation, Monterey, California. Naval Postgraduate School.

Özçelik, S. (2012). “Uluslararası Rejim Kavramı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme: Yapısalcı, Kurumsal ve Bilişsel Temel Teoriler”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, c. 7, s. 1, ss. 231-250.

Petersson, J. (2015). “Dethemligavapnet–i vätebombensskugga”.

Pikayev, A. (2009). Russia and missile defences. *Readings in European Security*.

Platt, A. (1991). “The Anti-Ballistic Missile Treaty”. *In The Politics of Arms Control Treaty Ratification*. New York: Palgrave Macmillan US.

Podvig, P. (2017). Missile defense in Russia.

Pompeo, M.R. (2019). “U.S. Withdrawal from the INF Treaty on August 2, 2019”, <https://2017-2021.state.gov/u-s-withdrawal-from-the-inf-treaty-on-august-2-2019/> (Erişim Tarihi: 27.05.2024).

President of Russia, (2007). “Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy”, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/page/404#sel=18:1:W35,18:61:om9> (Erişim Tarihi: 13.05.2024).

Puchala, D.J., ve Hopkins R.F. (1982), "International Regimes: Lessons from Inductive Analysis". *International Organization*, C. 36, S. 2, ss. 245-275.

Reagan Foundation. "President Ronald Reagan's Strategic Defense Initiative", <https://www.reaganfoundation.org/programs-events/events-calendar/president-ronald-reagans-strategic-defense-initiative/> (Erişim Tarihi: 11.05.2024).

Reagan Library. "Strategic Defense Initiative", <https://www.reaganlibrary.gov/public/documents/card4.pdf> (Erişim Tarihi: 11.05.2024).

Redick, J. R. (1995). *The NPT, the Treaty of Tlatelolco, and the Future of Nonproliferation*. In *1995: A New Beginning for the NPT?*. Boston, MA: Springer US.

Rhodes, R. (2008). *Arsenals of folly: The making of the nuclear arms race*. Vintage.

Ruggie, J. (1975), "International responses to technology: Concepts and trends", *International Organization*, C. 29, S. 3, ss. 557-583

Rusten, L. (2010). *US Withdrawal from the Antiballistic Missile Treaty*. National Defense University Press.

Sander, O. (2005). *Siyasi Tarih 1918-1994, 23. Baskı*. Ankara: İmge Kitabevi.

Sandıklı, A., ve Semin, A. (2012). "BÜTÜN BOYUTLARIYLA SURIYE KRİZİ VE TÜRKİYE". *Bilge Adamlar Kurulu Raporu BİLGESAM*, S. 52, ss. 193-255.

Scheffer, J.D.H. (2008). "Bükreş: NATO'nun dönüşümünde bir kilometre taşı", <https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2008/03/27/buekres-nato-nun-doenuesuemuende-bir-kilometre-tasi/index.html> (Erişim Tarihi: 14.05.2024).

Schenck, L. M., ve Youmans, R. A. (2012). *From Start to Finish: A Historical Review of Nuclear Arms Controls Treaties and Starting over with the New Start*. *Cardozo J. Int'l & Comp. L.*, S. 20, ss. 399-436.

Schimmelfennig, F. (2013). *NATO enlargement: A constructivist explanation*. In *Origins of National Interests*. Routledge.

Schwelb, E. (1964). “The nuclear Test Ban Treaty and international law”. *American Journal of International Law*, C. 3, S. 58, ss. 642-670.

Sezer, S. (2024). “Rusya-Ukrayna Savaşı'nın jeopolitik sonuçları”. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 1, ss. 158-180.

Snidal, D. (1985), “The limits of hegemonic stability theory”, *International Organization*, C. 39, S. 4, ss. 579-614.

Stein, A.A. (1982), “Coordination and collaboration: regimes in an anarchic world”, *International Organization*, C. 36, S. 2, ss. 299-334.

Stokes, J. (2019). “China’s Missile Program and U.S. Withdrawal from the Intermediate-Range Nuclear Forces (INF) Treaty”, *U.S.-China Economic and Security Review Commission*.

Strange, S. (1982), “Cave! hic dragones: a critique of regime analysis” *International Organization*, C. 36 S. 2, ss. 479-496.

T.C. BM Viyana Daimî Temsilciliği. “Daimi Temsilciliğimizin Görev Alanına Giren Uluslararası Kuruluşlar ve Bunlarla İkili İlişkilerimiz Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (UAEA)”, <https://bmviyana-dt.mfa.gov.tr/Mission/About> (Erişim Tarihi: 24.04.2024).

Taştekin, Ş. (2009). *Asya-Pasifik Bölgesinde Yaşanan Gelişmeler ve Bu Gelişmelerin Gelecekte Türkiye'nin Güvenliğine Olan Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze. (Tez No. 239873).

TRT Haber. (2022). “ABD'nin Asya Pasifik'teki güç dengesi politikası: AUKUS ve OUAD”, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/abd-nin-asya-pasifikteki-guc-dengesi-politikasi-aukus-ve-ouad-642237.html> (Erişim Tarihi: 25.05.2024).

Tsygankov, A.P. (2004). *Whose World Order?*, University Of Notre Dame, Indiana.

Tsygankov, A.P. ve Wahlquist, M.T. (2009). “Duelling Honors: Power, Identity and the Russia–Georgia Divide”. *Foreign Policy Analysis*, S. 5, ss. 307-326.

TÜBA. (2023). “Rusya'nın Ukrayna'yı İşgali ve Uluslararası İlişkiler Çalıştayı Sonuç Raporu”. *Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları*. Ankara.

Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı. “NO:47 - 1 Nisan 2008, NATO Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi hk.” https://www.mfa.gov.tr/no_47---1-nisan-2008_-nato-devlet-ve-hukumet-baskanlari-zirvesi-hk_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 14.05.2024).

U.S DEPARTMENT OF STATE Archive. (2024). “Strategic Defense Initiative (SDI), 1983”, <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/time/rd/104253.htm> (Erişim Tarihi: 11.05.2024).

U.S STATE OF DEPARTMENT. (2024). “The Cuban Missile Crisis, October 1962”, <https://history.state.gov/milestones/1961-1968/cuban-missile-crisis> (Erişim Tarihi: 11.05.2024).

U.S. DEPARTMENT OF STATE. (2024a). “Memorandum of Understanding Between The United States of America and The Union of Soviet Socialist Republics Regarding the Establishment of a Direct Communications Link”, <https://2009-2017.state.gov/t/isn/4785.htm#narrative> (Erişim Tarihi: 24.04.2024).

U.S. DEPARTMENT OF STATE. (2024b). “Nuclear Non-Proliferation Treaty”, <https://www.state.gov/nuclear-nonproliferation-treaty/> (Erişim Tarihi: 25.04.2024).

U.S. DEPARTMENT OF STATE. (2024c). “Agreement on Measures to Reduce the Risk of Outbreak of Nuclear War Between The United States of America and The Union of Soviet Socialist Republics (Accidents Measures Agreement)”, <https://2009-2017.state.gov/t/isn/4692.htm> (Erişim Tarihi: 25.05.2024).

U.S. DEPARTMENT OF STATE. (2024d.). “Agreement Between The United States of America and The Union of Soviet Socialist Republics on the Prevention of Nuclear War”, <https://2009-2017.state.gov/t/isn/5186.htm> (Erişim Tarihi: 25.04.2024).

U.S. DEPARTMENT OF STATE. (2024e). “Interim Agreement Between The United States of America and The Union of Soviet Socialist Republics on Certain Measures With Respect to the Limitation of Strategic Offensive Arms”, <https://2009-2017.state.gov/t/isn/4795.htm> (Erişim Tarihi: 25.04.2024).

U.S. DEPARTMENT OF STATE. (2024f). “Treaty Between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Limitation of Anti-Ballistic Missile Systems”, <https://2009-2017.state.gov/t/isn/trty/16332.htm> (Erişim Tarihi: 27.04.2024).

U.S. DEPARTMENT OF STATE. (2024g). “Agreement Between The United States of America and The Union of Soviet Socialist Republics on the Establishment of Nuclear Risk Reduction Centers”, <https://2009-2017.state.gov/t/isn/215573.htm> (Erişim Tarihi: 27.04.2024).

U.S. DEPARTMENT OF STATE. (2024h). “Agreement Between The United States of America and The Union of Soviet Socialist Republics on Notifications of Launches of Intercontinental Ballistic Missiles and Submarine-Launched Ballistic Missiles (Ballistic Missile Launch Notification Agreement)”, <https://2009-2017.state.gov/t/avc/trty/187150.htm> (Erişim Tarihi: 27.04.2024).

U.S. DEPARTMENT OF STATE. (2024j). “Treaty Between The United States Of America And The Union Of Soviet Socialist Republics On The Elimination Of Their Intermediate-Range And Shorter-Range Missiles (INF Treaty)”, <https://2009-2017.state.gov/t/avc/trty/102360.htm> (Erişim Tarihi: 30.04.2024).

U.S. DEPARTMENT OF STATE. (2024k). “START I ENTRY INTO FORCE”, <https://1997-2001.state.gov/global/arms/factsheets/wmd/nuclear/start1/starteif.html> (Erişim Tarihi: 09.05.2024).

U.S. STATE OF DEPERTMANT. (2024l). “Treaty Between the United States of America and the Russian Federation On Strategic Offensive Reductions (The Moscow Treaty)”, <https://2009-2017.state.gov/t/avc/trty/127129.htm> (Erişim Tarihi: 13.05.2024).

U.S. STATE OF DEPERTMANT. (2024m). “New START Treaty”, <https://www.state.gov/new-start/> (Erişim Tarihi: 17.05.2021).

Uçarol, R. (1995). *Siyasi tarih, 1789-1994, Genişletilmiş Dördüncü Baskı*. İstanbul: Filiz.

Ulutaş, U., Kanat, K. B., ve Acun, C. (2015). “Sınırları açan kriz Suriye” *Seta*, S. 120, ss. 5-40.

United Nations. (2009). “Security Council, Acting Unanimously, Condemns in Strongest Terms Democratic People’s Republic of Korea Nuclear Test, Toughens Sanctions”, <https://press.un.org/en/2009/sc9679.doc.htm> (Erişim Tarihi: 17.05.2024).

United Nations. “The Treaty On The Non-Proliferation Of Nuclear Weapons (NPT)”, <https://www.un.org/en/conf/npt/2005/npttreaty.html> (Erişim Tarihi: 25.04.2024).

United Nationsa. “Treaty on the prohibition of nuclear weapons”, <https://disarmament.unoda.org/wmd/nuclear/tpnw/#:~:text=Treaty%20overview&text=The%20Treaty%20on%20the%20Prohibition,threaten%20to%20use%20nuclear%20weapons> (Erişim Tarihi: 20.05.2024).

Ünalmiş, A. N. ve Oğuz, Ş. (2019). “Karadeniz’de Rusya-ABD rekabeti ve Ukrayna krizi”. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C. 5, S. 7, ss. 1-10.

VOA. (2008). “NATO Zirvesi Başlıyor”, <https://www.voaturkce.com/a/a-17-2008-04-02-voa3-88127902/869017.html> (Erişim Tarihi: 14.05.2024).

Wagner, H. (1993). “What was bipolarity.” *International Organization*, C. 47, S.1, ss. 77-106.

Waltz, K. (2008). “Uluslararası Politikanın Değişen Yapısı”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, C. 5, S. 17, ss. 3-44.

Waltz, K. (2008). Uluslararası politikanın değişen yapısı. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, C. 17, S.5, ss. 2-44.

Watson, W. D. (2011). Trust, but verify: Reagan, Gorbachev, and the INF treaty. *The Hilltop Review*, C. 1, S. 5, ss.21-39,

Wendt, A. (1992), “Anarchy is what states make of it: the social construction of power politic” , *International Organization*, C. 46, S. 2, ss. 391-425

Wolf, A. F. (2014). *Russian Compliance with the Intermediate Range Nuclear Forces (INF) Treaty: Background and Issues for Congress*. Congressional Research Service.

Yalçın, H.B. (2015). “Uluslararası Sistem ve İstikrar: Kavramsal Bir Değerlendirme”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 10, S. 1, ss. 209-229.

Young, O. R. (1989), *International Cooperation: Building Regimes for Natural Resources and the Environment*. Ithaca: Cornell University Press.

Young, O.R. (1980), “International Regimes: Problems of Concept Formation” *Cambridge University Press*, C. 32, S. 3, ss. 331-356

Young, O.R. (1982), “Regime dynamics: the rise and fall of international regimes”, *International Organization*, C. 36, S. 2, ss. 277-297.

Yürük, B. (2021). “Nükleer Silahların Yasaklanması Antlaşması yürürlüğe girdi”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/nukleer-silahlarin-yasaklanmasi-antlasmasi-yururluge-girdi/2119866> (Erişim Tarihi: 20.05.2024).

Zhebin, A. (2003). “The Bush Doctrine, Russia, and Korea”, *Confronting the Bush Doctrine*, C. 27, S. 4, ss. 147-181.